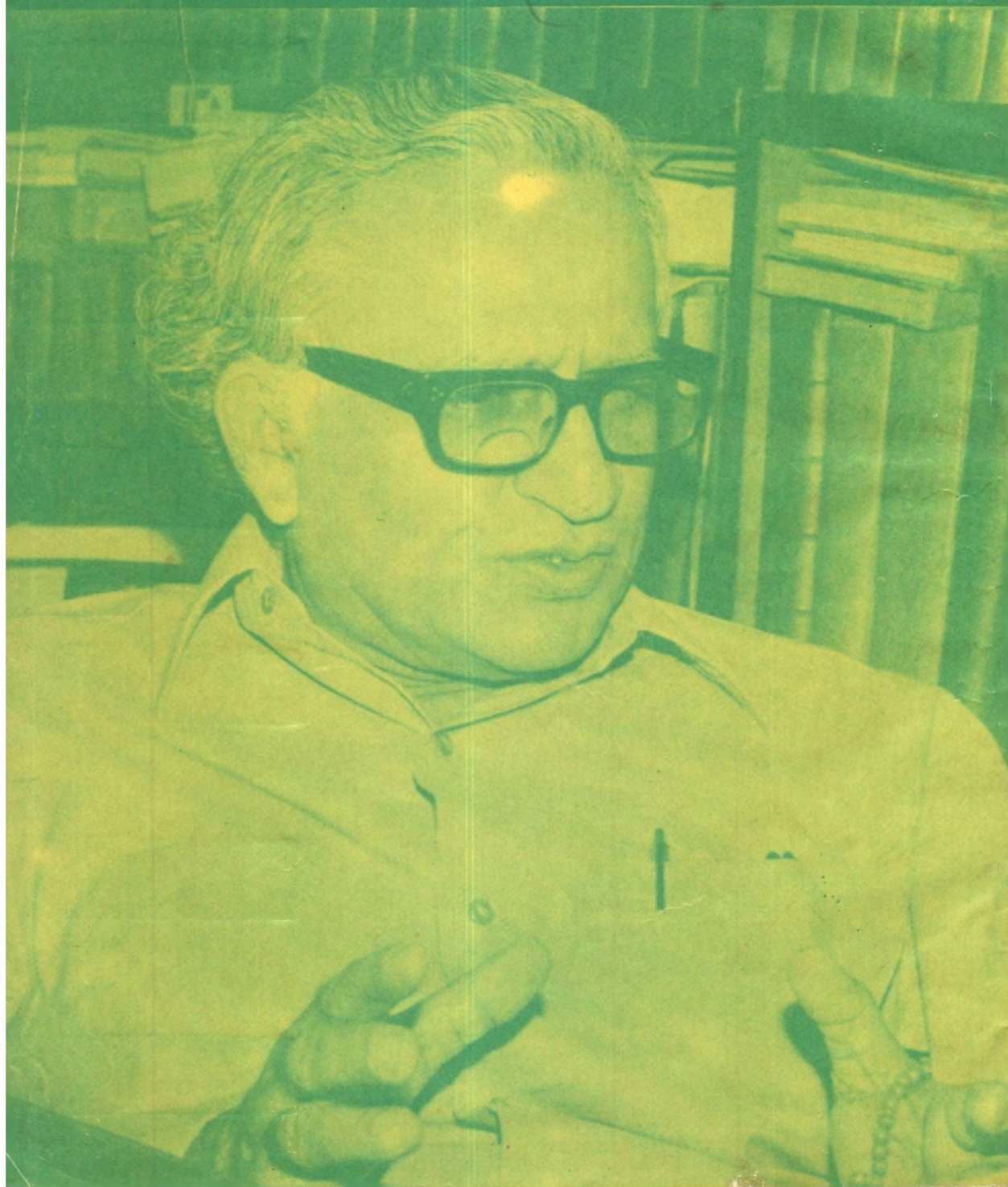

کراچی

مفتی وار

پرسا

چيف ايڊيٽر:

يوسف شاهين

مئنيجنگ ايڊيٽر:

ناصر حيدر

ايڊيٽر:

عبد الرحمان پليجو

چيف رپورٽر: طارق بيگ
آرٽ: محمد هارن بگهيو
مئنيجر: محمد يونس

نماشنده سند: منظور روشن
نماشنده بدين
زهير حسين حيدري

قيمت ۴۰ روپيا

جلد: ۱۰ - شمارو: ۴۰-۹۱
۱۹۸۲

مفتي

پرس

ديگيون چاڙهيو

هڪ دفعو وري

اهڙو وقت اچي پيو

جڏهن اسان کي اسلام جي جذبي سان سرشار ٿي
بانگلا ديش کان ايندڙ بهاريئن جو استقبال
ڪرڻ گهرجي

اسلام اسان کي سيکاري ٿو ته

مسلمان سڀ پاڻ ۾ ڀائر آهن

۽ اسان کي اسلام جي پيروي ڪندي

هڪ ڀيرو وري پنهنجن ايندڙ ڀائرن لاءِ

اڪيون وڇائڻ گهرجن، انهن لاءِ پنهنجا گهر
کولڻ گهرجن

اسان جا هي ڀائر - بهاري

جيڪي بانگلاديش ۾ مصيبت ۾ مبتلا آهن

انهن کي آڻڻ لاءِ ڪوششون جاري آهن

اهڙي طرح هو ضرور ايندا

اسان کي ديگيون چاڙهڻ گهرجن

جيئن اڳ چاڙهيون هيون سين.

پاڪستان زنده باد - اسلام زنده باد

ڪراچي

جښ پاپ هيوپا تارم

پير حسام الدين راشدي ځيجه يا د ځي

وارن به اډاڼا، بنگال ۽ ٻين جاين تي کورنن ۽ ٻين گورن کي گولبون لڳيون. ڀڳت سنگهه جيتندا ناٺ داس ۽ دت وغيره بمن جي سازش ۾ گرفتار ٿيا. جيتندا ناٺ داس جيل ۾ مرن پرت رکيو. حيانا هلائي بيوسي رهيا. ۲۰ ڏينهن بعد هن مري ساهه ڏنو پر پرت نه ڀڳائين. جڏهن مڻو تڏهن مولانا ظفر علي خان معرڪي جو هڪ نظم ”زميندار“ ۾ شايع ڪيو:

بن نهن سگتا صلاح الدين ايوبي اکر،
هندڪي حرمتهم سرمه اور جيتندرداس بن!

سامراج ۽ ٻيڙڪي نظام پنهنجي عروج تي هو. جت ڪٺ غلام قومن ۾ مليٽنڪ جذبا بيدار ٿيڻ لڳا روس ۽ ڪميونزم فتحياب ٿي چڪو هو. جرمني ۽ نازي جرائيم پکڙجي رهيا هئا. نازين کان متاثر هندو ۽ مسلمان مذهبي بنيادن تي حاڪسار، راشٽر سبھ سنگهه، جن سنگهه وغيره جهڙيون نيم فوجي تنظيمون ٺهڻ لڳيون. ڪانگريس ۾ به سپاڇي چندر بوس جا حامي وڌڻ لڳا هئا. پرواري ملڪ افغانستان ۾ به امير امان الله خان انگريزن کي سياسي توڙي فوجي شڪست ڏئي پنهنجو ملڪ انگريزي اثر کان آجو ڪرايو هو. ان جو ذڪر ڪندي حسام الدين راشدي لکي ٿو:

”۱۹۱۹ع واري جدوجهد سڀني کي ياد هئي، جنهن ۾ امان الله انگريزن جي اثر ۽ اقتدار کي پنهنجي ملڪ مان هميشه لاه ختم ڪري آزاد بادشاهت جو اعلان ڪيو. افغانستان جي ڪوهسارن به اهو جوان سال ۽ جوان بخت، قبول سيرت و قبول صورت، مالڪ ۽ سختار جڏهن ۱۹۲۵ع ۾ دنيا جي دوري تي نڪتو تڏهن هر ڪنهن ملڪ کيس هٿون هٿ ڪڍيو، دنيا جي اخبارن کيس ايسڏي شهرت ڏني ... هندستاني اخبارن ... ان ڪري به امان الله جي خبرن کي وڌين وڌين سرخين سان اشاعت ٿي ڏني جو کين يقين هو ته ان مان انگريزن کي مرچ لڳندا.“

امان الله انگريزن جي اکين ۾ ڪنڊو هو. ٻين

حسام الدين راشدي ۽ جهڙو اديب، عالم، دانشور محقق ۽ مورخ هرڪو دور پيدا ٿيو ڪري سگهي. سندس ڄاڻ ۽ علمي سگهه، ذات ۽ ڏاهم جا سوين ڏيا روشن آهن. سندس زندگي ڪيترن ئي گوناگون دورن مان گذري آهي. پر هتي آئون فقط ان تاريخي دور جو ذڪر ڪندس، جنهن هن تاريخ ساز شخصيت کي ٺاهيو هو. پر اهو سڀ ڪجهه سندس زباني، مرحوم هڪ سنڌي رسالي کي انٽرويو ڏيندي سنڌي نوجوانن کي، سنڌ سڃاڻڻ لاه، سنڌي تاريخ جي کوجنا ۽ ڄاڻوڙ ڪرڻ لاه جيڪا تلقين ڪئي هئي، اها ٿن اکرن ۾ هئي:

”تاريخ! تاريخ! تاريخ!!! اهو ته اسان ان دور جي تاريخ جا ورق اٿايون، جنهن تاريخ ساز دور، هن تاريخ ساز انسان جي شخصيت کي متاثر ڪيو هو. ان دور جو هندستاني نوجوان، ڪانگريس جي آئيني جدوجهد مان مطمئن نه هو. انڪري هن دهشت انگيزي جو سهارو ورتو. اهو دور جنگ آزادي جي شهيدن جو دور هو. ڀڳت سنگهه ۽ جيتندرانائ داس جو دور هو. هيمن ڪالڙي به ان دور جي پيداوار هو.

ان دور ۾ مرحوم حسام الدين راشدي ۱۸-۱۹ ورهين جي عمر جو هڪ اميدن ڀريو ڳولڻو نوجوان هو. سڄاڻي، صفائي ۽ دليري جي چٽي تصوير. سندس قويم جواني هئي. هو ۱۹۲۹ع ۾ پنهنجي ڀاءُ علي محمد راشدي جي چاه تي محمد ايوب ڪهڙي جي اخبار سنڌ زميندار جو ايڊيٽر ٿيو، ماهوار پنجاهه روپيا پگهار تي. انهي دور جي تصوير، مرحوم راشدي پنهنجي ڪتاب ”هو ڏوٿي هو ڏينهن“ ۾ اچي هڻڻ ٿو چئي:

”اهوئي دور هو، جڏهن سيرت جي سازش وارو مشهور مقدس هليو ٿي، جنهن ۾ ٻين قومي ڪارڪنن سان گڏ، دينا ناٺ سهگل به ڦاٿل هو... هڪ دفعي وائسراءِ جي گاڏي کي تباھ ڪرڻ لاه ريلوي لائين تي به رکيو ويو... پر ٻه ئي سيڪنڊ پوءِ ڦاٿو، جڏهن وائسراءِ جو گاڏو ٽپي اڳتي ٿيو. باقي پويان گاڏا، ٻرزا ٻرزا ٿي ويا. هلندڙ اسيمبلي ۽ ڀڳت سنگهه

پنهجي ڪتاب ۾ اسان الله جي ڪردار کي، انگريز سوشلسٽن جي ڪردار کان وڌيڪ انقلابي ڪردار ڪري مڃيو هو. انگريزن اسان الله خان کي ختم ڪرڻ لاءِ سازش جو چار وڇايو. سندس راڻي ثريا جا هٿرادا ٺهيل اگهاڙا فوٽو پٺائڻ ۾ ورهايا ويا ۽ اهي افواه ڦهلايا ويا ته اسان الله خان ۽ راڻي ثريا شراب پيئن ٿا ۽ غير مردن ۽ عورتن سان ناچ ڪن ٿا ۽ راڻي ثريا اهڙا ڪپڙا پائي ٿي جنهن مان اڌ اگهاڙي ٿي نظر اچي. ”هو ڏوٿي هو ڏينهن“ ۾ راشدي صاحب ان سازش جي اهڙا هيٺن ٿو ڪري:

”اسان الله جيئن دوري تان موٽيو تيئن پورپ جي ترقيءَ کان متاثر ٿي آيو هو. اچڻ سان هن هڪ طويل ترقياتي پروگرام رٿي ان کي فوري عمل ۾ آڻڻ گهريو انهيءَ پروگرام ۾ اسڪولن، ڪاليجن، يونيورسٽين، ملٽري اڪاڊمين، لوم جي ڪارخانن، هوائي جهازن ۽ جنگي سامان ٺاهڻ جي رٿن سان گڏ افغانن جي قديم روايتي معاشري ۾ به تبديلين آڻڻ جون ڪي رٿائون هيون... سڀني ملا ۽ خان اڻي ڪڙا ٿيا. انگريزن جا پئسا پاڻي وانگر وهي رهيا هئا. ملا شور بازار (جيڪو پوءِ پاڪستان جو به حصي ٿيو) جو نالو اسان انهي وقت ٻڌو هو. مطلب ته ڏسندي ڏسندي اهڙو من متو جو افغانستان جي تخت تي بچي سٽي جهڙو معمولي ماڻهو قابض ٿي ويو ۽ ملڪ جو اصلي وارث سڏو وهي اٿليءَ مان نڪتو.“

نادر خان بچي سٽي کي ڪڍي امير اسان الله خان جي تخت جي بحالي جي وعدو ڪري پوءِ انگريز جي مدد سان پاڻ بادشاهه بنجي ويٺو. راشدي صاحب جي حساس دل تي انهيءَ تاريخي المي وڏو اثر وڌو هو. هو لکي ٿو:

”انهيءَ واقعي کي ڇهه ست مهينا گذريا ته لاهور جي زميندار اخبار ۾ اسان الله خان جو هڪ طويل ۽ دردناڪ خط شايع ٿيو، جيڪو هن روم مان نادر خان ڏانهن لکيو هو ۽ جنهن ۾ نهايت دل پڄائيندڙ ٿوڻي ۾ هن هڪ ڪري سندس ڪيل واعدن ۽ بد عهدن جي کيس ياد ڏياري هئي. جڏهن زميندار جو اهو پهرو سون وٺ پهتو خوشقسمتيءَ سبب ان وقت نظر علي خان سکر ۾ ڪونه هو، ميدان خالي ڏسي سون جوش ۽ جذبي وڃان ڪم جو ترجمو اهڙي ئي حاشيه آرائيءَ سان شايع ڪري ڇڏيو جهڙيءَ ريت لاهور جي ’زميندار‘ اخبار ڪيو هو. ٻن ڏينهن بعد معلوم ٿيو ته زميندار جو اهو پهرو ضبط

ڪيو ويو ۽ پنجاهه هزار جي ضمانت ضبط ڪري پريس ۽ اخبار کان هڪ لک جي ضمانت گهري وئي.“ سنڌ زميندار جي مئنيجر نظر علي خان جي ڪهڙي حالت ٿي: ”هو نماز مان فارغ ٿيو ته ڪليڪٽر جو پٽيوالو ڏٺائين مونڏي منهن ڪري ڏاڍي دردناڪ لهجي ۾ چيائين: ميان صاحب آخر تون مڙئين ڪونه، انهن ڪرتوتن کان ته بهتر آهي مون کي سڀني ۾ دونالي هئ... ڏس! ڏس! هڪ ئي دفعي جند چٽي پوي. هن شريف (ڪهڙي ڏانهن اشارو) جو به خيال ڪونه ٿو اچي. جنهن اعتبار رکي سموري موڙي اسان جي حوالي ڪري ڇڏي آهي.“

ميرٺ سازش ۾ قيد ٿيل مجاهدن کي سزائون آيون. پگت سنگهه ۽ سندس ساٿين کي ٽاسيون مليون انگريزن راتورات پگت سنگهه جو لاش مخفي طرح لاهور جبل مان ڪڍي راويءَ جي ڪنڌيءَ تي ساڙايو. انهيءَ جاءِ تي ڪانگريس جو ساليانو اجلاس ڪوٺايو ويو. ان وقت پگت سنگهه جي ماءُ پنهجي پٽ جا سڙيل هڏا کڻي اچي اتي پهتي. جواهر لال نهرو پئس موٽي لال جي جاءِ تي ڪانگريس جو صدر ٿيو هو. جذباتي جوانن ۾ گهڻو تڙ هوانهن کي اميد هئي ته ڪانگريس جو نئون صدر ضرور ڪو وڏو قدم کڻندو. پر ٿيو ڪجهه به نه راشدي صاحب لکي ٿو:

”ڪانگريس جو تجربڪار مهندار ته عظيم مقصدن جي حاصل ڪرڻ واريءَ راه ۾ پگت سنگهه جي شهادت کي به هڪ منزل سمجهي پاڻ اڳتي ٺهي ويو، ليڪن انتهائينندن ۽ پرجوش نوجوانن جي جذبي ۽ اخلاص کي ڏاڍو صدمو پهتو. جواهر لال (نهرو) پنهجي عيال سميت سڏو موهن جي دڙي تي آيو. جڏهن اتان ٿي موٽيو ان وقت سکر جي اسٽيشن تي مان وهي سائس مليس. سندس گهر واري ۽ شايد سندس نياڻي (مائي اندرا گانڌي) به هئي. منهنجي ڪارڊ پهچڻ تي جڏهن جواهر لال ڪڍيءَ مان ٻاهر نڪري آيو انوقت مان کانئس پگت سنگهه جي باري ۾ اهي ئي سوال پڇيا، جيڪي هر غير تجربڪار ۽ جوشيلاي جوان جتي ڪٿي کانئس پڇيا آهن... وٺي اچي اهي سمورا سوال جواب مان سنڌ زميندار ۾ شايع ڪري ڇڏيا. مٿين خبر پڙهڻ بعد نظر علي خان هن دفعي به ڪم ڪيا هڪ ته ابو ڪرم ڪمپازيٽر ۽ ڪيلارام مشن مين تي ڏهه ڏهه رپيا ڏنڊ وڌائين ۽ ٻيو ميرٺ واري (سازش) کيس ۾ ڦاٽل قومي ڪارڪن دينا ناٿ سهگل جو نالو جنهن کي جنم ٿيڻ ۽ ڪاري

ٻار لهي پيو. نظر علي خان جيئن لاڙڪاڻي مان موٽيو، نيشنل ڪيس پرنٽر ۽ پبلشر جي حيثيت ۾ ڪليڪٽر جي ڪوٽ پهتي. جڏهن اتان موٽيو ته سڙان ڪامان ڪندو آيو، ڇهري تي جلال، طبيعت ۾ طوفان، اکيون لال، چن تي خشڪي، منهن ڳاڙهو... ٽوپي هڪ طرف اڇلايائين. ڪوٽ ڪرسيءَ تي ڦٽو ڪيائين. پاڻ ڦه ڪري ڪم تي ڪڍي پيو. گهڻي دير کان پوءِ واقعو ڪيائين. 'اي ميان صاحب!... ميان حسام الدين شاهه خان! او ظالم اظلم! به وق ڪنيو! اهي منهنجي سيني ۾ هڻ؟...'

ايڊيٽري واري ان عرصي ۾ هن ڇا پرايو؟ ان باري ۾ مرحوم لکيو آ:

"جڏهن مان ڳوٺ ڇڏي، 'سنڌ زميندار' جو ايڊيٽر ٿي سکر وڃي رهيس، جتي مون کي سنڌي نثر لکڻ جو گهڻي ۾ گهڻو تجربو ٿيو... ورنه واهڻ واري زندگي ته اهڙي سنئين ۽ سڌي هئي جو ان ۾ مدوجزر لاه نه کوشو هو نه گنجائش."

مرحوم حسام الدين اسان جي لاه هڪ ٻيڻ بهار ورتو ڇڏي ويو آهي. اسان جو فرض آهي ته ان کي سنياليسون ان جي سوچڻ تي ڀڄن سڃاڻون ۽ اڳتي وڌون.

مشهر، روسي عالم ۽ مورخ پروفيسر ڪانگوسخي سان گڏ

ٻائيءَ جي سزا اهي ڇڪي هئي، مستقل طرح مون تي رکي ڇڏيائين. ان کان پوءِ مرحوم (نظر علي) هميشه سڏيندو هو ”او ديننا نساٺ سهگل! ميان- هي ڪهڙو ڪلسور ڪيو ائين... ڪانڊي ارون پيڪٽ ڪان اڳ هندستان اندر اوچتو انگريزن جي خلاف هڪ طوفان اٿي کڙو ٿيو. هڪ ٻاهر هئي جا سڄي ملڪ کي وڪوڙي وئي. هڪ زلزلو هو جنهن سڄي ’برٽش ايمپائر آف انڊيا‘ جا ٻيل ٻاوا لوڏي ڇڏيا. ريلون ڪريون، انگريز مٿا هڙتالون ۽ هٿ تارون ٿيون، انگريزي ڪوڙا سڙيا، دڪانن تي ڌڙا ۽ آفيسن اڳيان هڪيٽنگ ڪئي وئي. هڪ طرف انگريز ۽ ان جا ڇاٽا، ٻئي طرف سڄو هندوستان... انگريزن به وس پهچندي ڪين ڪهڻا ٿيو. ڦاسيون ٽنگيون، گوليون هليون، جيل ڀريا، ڪهر ۽ ڳوٺ-سڙيا، ملڪيتون ۽ املاڪون ضبط ٿيون. انهيءَ زماني ۾ صوبو سرحد انگريزن جي ڏاڍاين جو خاص طرح شڪار ٿيو. پشاور جي قصه خواني بازار ۾ لاشن جا ڍيڙ لڳي ويا. رت سرون ڪري هليو. سرخ ۽ -وڻ، جو جتي سواتي، معتب، جبل، ماران، جهجڪ، ڦٽڪا، ڏندلا، مٽرڪا، سين تي پرڇيون ۽ آخر ۾ گوليون ٻه مڙين ڪاڍيون، هڪ جوان ته قصه خوانيءَ ۾ غالباً ست گوليون ڦري ناٺ ڌريءَ جون سيني تي جهلي زمين تي ڪريو تڏهن، جڏهن ٻيئي سام نڪتس! سرخ پوڻ جو جهنڊو جهٽ ڏيئي ڪانٽس پئي اچي ورتو، جيڪو پڻ شهيد ٿيو ۽ اهو سلسلو هڪ ٻين کان ٻئي وڃي سون تائين پهتو. خان عبدالغفار خان جي سموري آڪم کي نه ڇوڙو جيل ۾ وڌو ويو ۽ سندن ملڪيت ضبط ڪئي وئي، بلڪه سندن ڳوٺ اتان زنيءَ کي پڻ ساڙي ۽ ٻاري ڇڏيو ويو... لاهور جي اخبارن انهيءَ خبر کي ڏاڍي جوش جاڳائيندڙ نموني ۽ عبارت ۾ شايع ڪيو... جنهن کي پڙهي، هر ڪنهن جي لوند ڪانڊارجي ٿي وئي. مون کي به نئون جوش هو. رت ۾ حدت ۽ حرارت، تجربن واري سرد مهريءَ جي هوا اها ڪانه لڳي هئي. خبر پڙهندي اکين مان ٻائي وهي ويو. خوشقسمتيءَ سبب نظر علي خان لاڙڪاڻي ويل هو جنهن ڪري سندس غيرحاضري جو پورو فائدو وٺي مان به خبر کي ڄمڪائيندڙ آب و تاب سان شايع ڪري ڇڏيو. ڪيترن ڏينهن ڏان پوءِ دل گهري خبر شايع ڪئي هيم، تنهن ڪري اندر ۾ هڪ سڪون ۽ راحت محسوس ٿي، جن سر تان

شيخ اياز

پيتر

سو

پو

ڪري

نثري نظم

دنيا جا قبرستان ڀريا ٻيا آهن انهن ماڻهن جي
هڏن سان جي چمندي جام هيا، جنهن مٿي کان اڳ
ڪوئي مٿ نه هو، جن جي مٿي کان پوءِ ڌرتي
انهيءَ وٽ کان وانهي ٿي لڳي جا جيئن جو جس
هوندي آهي.

دنيا جا قبرستان ڀريا ٻيا آهن اڪيچار هڏن سان.
هڏا جي ڌرتيءَ جي دلهن لاءِ شهنائين وانگر وڳا ها،
هڏا جن هن جوڙ ۽ جنسار ڪسي اڳي کان آجرو
ڪيو هو.

دنيا جا قبرستان ڀريا ٻيا آهن انهن جي هڏن سان
جي هن ڌرتيءَ تي ائين آيا ها جيئن سترتي هنج
لهندا آهن يا جيئن ڇڪور ڇنڊ جي نانڊن تي پنهنجا
پراڻا پتل پٿر سڪيندا آهن.

دنيا جي قبرستانن ۾ پڪڙيل آهن هڏا پست جي

برسات — ۷

ڌو ڌين جي خشخش وانگر، انهن هڏن مان ڪڏهن
ڪهڻا ڳاڙها ڪل آپري ها جن ماڻهوءَ جي من ۾
مچ مچايا ها.

دنيا جي قبرستانن ۾ فقط هٿ، هوڏ ۽ وڏائي نه
پڪڙي پئي آهي، انهن ۾ پريت، پٽ ۽ ڀلائي به
مٽيءَ ۾ مليل آهي.

دنيا جي قبرستانن ۾ ڪيئن ڳوليندين ته ڪهڙي
هڏي ۾ هٿ، هوڏ ۽ وڏائي هئي ۽ ڪهڙي ۾
پريت، پٽ ۽ ڀلائي هئي!

ڏينهن جو سج ۽ رات جو چنڊ انهن هڏن تي
سونهي چمڪو آهي ۽ انهن جي سڃاڻ نه پائي
سگهيو آهي.

ڪيئن ڳوليندين ته ڪهڙي هڏي گيت ڳاتا ها،
ڪهڙي چتر چٽيا ها، ڪهڙي مورتون ڪهڙيون
هڻيون ۽ ڪهڙو موهن جي دڙي جي نچڻي وانگر
هڪ تنڪ تي نچيو هو!

ڇا دلوراءِ ۽ دولهم دريا خان جي هڏن ۾
ڪوئي فرق آهي؟

ٻرائي ۽ ڀلائي پئي مٽيءَ ۾ مليايت ٿي
وڃن ٿيون.

صوفي چون ٿا ته مٽيءَ ٿيڻ کان اڳ ئي مٽي ٿي،
هڏا ٿيڻ کان اڳ ۾ ئي هڏا ٿي ۽ قبرستان ۾
پهچڻ کان اڳ قبرستان ۾ پهچي وڃ — پرائين
ڪرڻ سان ڪهڙو فرق پوندو؟

دريا چئي رهيا آهن ته اڳتي ڪجهه به نه آهي،
هيءَ جنڊڙي ئي سڀ ڪجهه آهي، ان کي مائي وٺ،
ان کي سونهن ۾ سرس ڪري پوءِ هڏائيءَ —

۽ چتر ڪري رهيا آهن دنيا جي قبرستانن ۾ هڏا،
چتر ڪري رهيا آهن ماڻهوءَ جي هر من ورتيءَ تي
۽ سج ۽ چنڊ کي انهن جي چتر تي چڙ نه ٿي اچي.

سترءَ جي نه پهرې سؤف جي شراب وانگر مٽيءَ
سڳند سان ڀريل آهي.

نه پهريءَ کان پوءِ سترءَ جو سج تر تڙ ٿي لهي
ويندو آهي.

مان پنهنجي ڦلواڙيءَ ۾ ويٺو آهيان ۽ هڪ نئين
ٻوٽي لڳائڻ لاءِ سوچي رهيو آهيان.

مون پنهنجا جوين جا ڏينھڙا نوان نوان ٻوٽا لڳائيندي
ڪڍاري ڇڏيا. ڪن ۾ سونهن هٿي ته سڳند نه هئي.

ڪين ۽ سڳند هئي ته سونهن نه هئي ۽ ڪين ۽
سونهن به هئي ته سڳند به هئي .

ڪن آهن مان ڪل پتي وارن ۽ لڳايا، ڪن
آهن مان عطر ڪڍي پرڻي رات لڳايو ۽ ڪن کي

جڏهن آهي ڪل پيش ڪيا ويا تڏهن هنن ڪلن کي
پيرن هيٺيان ڇيپائي ڇڏيو ته ”آهن جي سڳند اسان
جي مٿي ۾ سور وجهي رهي آهي.“

هاڻ مان سوچي رهيو آهيان ته اهڙو ڪوئي
هونو لڳايان جنهن جي ڪلن ۾ سونهن به هجي، سڳند
به هجي ۽ جنهن جي سڳند ڪنهن جي مٿي ۾ سور
به نه وجهي .

پر ڇا اهو ممڪن آهي ؟ ڇا مون کي ايترو
وقت آهي ؟

نه بهري ٿي چڪي آهي، سترهه جو سج ترپ ٿي
لاڙي ويندو ۽ مينديءَ جي ٻوٽي تي ٻوليٺڙ
ڪار - ڪڇي انڌاري ۾ ماڻ تي ويندو.

توڻ جو ڄاڻين ٿو

ته رات کي به دل ٿيندي آهي

۽ تون ان جي دڪ دڪ ٻڌي سگهندو آهين،

دور، جڏهن منجھان جو در ٻوٽو آهي تڏهن ان جي
آهت تنهنجن ڪنن تي ايندي آهي،

دور، جڏهن جنگ جي ميدان ۾ گهوڙا ڊوڙندا آهن
تڏهن آهن جا سڻب تنهنجي سامهه ۾ وڃندا آهن،

توڻ ٻڌندو آهين

هر سس پس، هر پشڪو

هر ٻڙاڏو،

۽ جڏهن ٻهاڙ ٻولا ٿي ويندا آهن

تڏهن تون ڪندو آهين انتظار

ٻونچال جي پڙڪڻ جو،

توڻ جو ڄاڻين ٿو

ته رات کي به دل ٿيندي آهي

۽ تون ان جي دڪ دڪ ٻڌي سگهندو آهين،

هن انڌيريءَ رات ۾

هن پوائتيءَ سانت ۾

جڏهن مون پنهنجا سڀ ساز پڇي ڇڏيا آهن،

ڇا تنهنجا سڀ ڪن ٻڌي سگهن ٿا

آهي ٻول جي منهنجي آواز جو انتظار ڪن ٿا،

آهي سُر جي منهنجي ساز کي گبولن ٿا

دسات

ڪير ٿو چوي

ته ميءَ کي وٺي آهي

۽ ساٿيءَ کي

ننڍ اچي وٺي آهي؟

مون ته مدين کان

انهيءَ منجھان جي در تي

اڌ رات جو

رند ڪڙو ڪڙو ڪاٺيندي ڏٺا آهن

۽ انهن مان

ڪوئي به

ڪڏهن به

پاسو نه موٽيو آهي.

اي مڪلي! تنهنجن قبرن ۾ ڪيترن خوابن جا
هڏا پکڙيل آهن ۽ آهين جي چوڌاري ڪيترا
اويساھ جا ڪيڙا چُري چُري رهيا آهن!

”اي چنڊا مان توکي ڪيئن پڇان؟“

”ڪارونجهر جي چوٽيءَ تان ڇلانگ لڳاءُ

مان توکي هيڪ چشي ۾ ملندس.“

ڄاهي ۽ نانگ جي لڙائيءَ ۾ طرفدار نه ٿي، پنهنجو
رستو وٺ ۽ رهندو ره. جي تون نانگ جو پاسو
وٺيندين ته هو انت توکي به ڪاٺيندو ۽ جي ڄاهي
جو پاسو وٺيندين ته هو تنهنجي ڪهڙي ڪم ايندو
تو کي هنن جي سست رفتاريءَ جو ساٿ ڏيڻو پوندو
۽ تنهنجو سفر اڳ کان به دشوار ٿي ويندو.

تاريخ جا ڦيٽا بيٺجي ويا آهن يا مون کان وڌيڪ
سفر نه ٿو يا مان وڌيڪ سفر ڪرڻ نه ٿو ڄاهيان
ڇو ته هر منزل اڳي کان به وڌيڪ اونهيءَ کڏ
۾ ڪيرائي ٿي؟

جهرڪي آڪيري لاه ڪڪ چوٽي رهي آهي.

جي تون ٻئي جي زندگي لاءِ پنهنجو موت قبول ڪري
ته تون زنده جاويد ٿي ويندين.

لنڪن

لين

جمهوريت

اشتراڪيت

زنده باد

مردہ باد

۽ مون کي اهو پوءِ

ته منهنجي ننڍي ڌيءُ

جا پوڙ ماني کائي رهي آهي

اوچتو

ڪنهن به سان

اڏاسي نه وڃي

۽ هن جي جسر جا ٽڪرا

هن جي پوڙ جي وٺي ۽ نه اهي ڪيرن!

پن چن پڄاڻان

(شيخ اياز جي نئين شعري مجموعي تان ورتل
جهاني نظم هيڪو (Haiku) جهڙا ٽي سٽا)

(۱)

ڪهڙا زهر پيا ڪ؟

موڪيءَ کي وه وات ۽

مٿان پنيءَ ماڪ

(۲)

ميهان! مان ڄاڻان

ٿيندو ڇا گل مهر سان

پتن وڻ پڄاڻان

(۳)

ائين نه مرندي ڪوٺج

جيسين پورين روه ۾

آن جي پوري ڪوٺج!

(۴)

ڇٽڻ، ڇٽڻ ۽ ڇٽڻ کي

مٽيءَ هاڻا پيوڙا

ڏانڱر تي نه رکي!

عقاب نيرنگيءَ کي ڇيري ڦاڙي رهيو آهي،
ڪويل ٿاريءَ ٿاريءَ تي ڪوڪي رهي آهي،
جڏهن سڀني آڪيري ۾ موٽي نند ڪندا،
تڏهن ٻن جي ڌڙ ڪندڙ دل ۾ فقط ڪويل جي
ڪوڪ رهي ويندي.

سانوڻ جي سانجهي ۽

مڪلي تي

ڪوئي محقق

ڪا شيءِ جي نيريءَ سر تي ڪجهه پڙهي رهيو آهي.

اوچتو

ڪنڻ ڪهي ٿي

۽ نيرو آسمان

گل ۾ ويڙهي وڃي ٿو.

هي ڪهڙي آڪ آهي

جا منهنجي ڪنڌ جي ڪوٺي کي

جلاني، جرڪائي ٿي!

۽ جڏهن اوچتو آن جا آلا

ٽڙڪي، ٽڙي پون ٿا

تڏهن منهنجي سنگيت

چندن جي چرڪندڙ وڻ وانگر

تو ڏانهن پنهنجون اڻڪ پانهون ٽهلائي ٿي

۽ اهو نه ٿي ڄاڻي

ته تون انهيءَ آڪ کان سواءِ ڪجهه نه آهين

جا مون ۾ ڀري رهي آهي،

اجهاسي اجهاسي

وري وري ڀري رهي آهي.

مرڻو هر ڪنهن کي آهي:

موت ازلي حقيقت آهي

جنهن کان فرار ناممڪن آهي:

هر گل مرجھائجي وڃڻو آهي ۽ ان جي مرڻ

ڇٽڪ جو ڇٽڪ آهي، جا اڏاسي اجهاسي وڃي ٿي.

نانگ پنهنجي زهر سان ختم ٿي وڃڻو آهي ۽ واڪه

جي ڏاڏ، ٿوڏ، ٿوڏ، ٿوڏ، مون کانو جي

جهنب ۾ ڏٺي آهي:

موت ازلي حقيقت آهي ۽ مرڻو سڀ ڪنهن کي آهي

پر

سنڌي شاعري
هڪ ڀيرو وري
جنم وٺي ٿي

اندر آهه ٿيو

يوسف شاهين

* نوان بيت
* نيون وايون
بيو حصو
شايع ٿيڻ تي
پنهجي ڪاپي بڪ ڪراڻ لاءِ لکندا:

هفتيوار
برسات

۱۰ سي بلاڪ ۲ بي اي سي ايڇ سوسائٽي ڪلچر

ڏات جي ڏيم جابه راڄي . شيخ اياز
۽ پير حسام الدين راشدي

جهڙن امڙ ٿير

(۵)

(۱۰)

ڪونهي چئن ڪڪن،
اڄ به سونيون سنگهرون
بادل منجهه پکن

تسهنجو ڏوھ ٿي، پر
ڇوليون ڪاوڙ ۾ رهي
وجهن چٽڪ ڪٿر

(۶)

(۱۱)

سيوهڻ لاه سڪان
پٺيءَ مٿان ڪيرڙ
ڪٿي ڪيئن پڄاڻ!

تو به سڀتون جوڙيون
پر هي شفق - وات تي
انبلڪيون گهوڙيون!

(۷)

(۱۲)

اوھ ابا آڪاس!
تو وٽ بادل بانورا
مون کي تن ۾ آس

رهجي وڻي پٽ
هيل ٻيا جو مينهڙا
جهڳي نيري چٽ!

(۸)

(۱۳)

جهاڳي جهڙ جي جهاڳ
سورج مڪيءَ سڄ کان
وٽي ڪيرن واک

اڙي شڪاري!
هن پنڇيءَ جي ٻوٽي
وٽ کان ٺاري

(۹)

(۱۴)

ورندا واهوندا
پٺيءَ ڳاڙها گلڙا
پنڇ نه ڇا هوندا!

تو ڇو نئين نير؟
تو من آجرو اٿن ميان

جيئن چند لڳي ڪو تڏهن

[مرحوم حسام الدين الله جي شخصيت تي سندس زندگيءَ جي پويان ڪيڏيڪ پڙهڻ
ڏينهن ۾ لکيل هيءَ آخري تحرير سنڌ جي نامياري اديب هلقا - محبوب لکي لکي اهو چاهيو
ويو ته هي لکيو ٿڪڻ وڃي ٿو، پست مرگ ٿي پيل هن بيمار جي دل لاءِ مرهم ۽ آئين
لاءِ راحت پئجي. ان سان گڏ ڪيپ اهو محسوس ڪرائي ٿو جي چاهيا، ته سندس حياتي
سندس گهڻن لاءِ ڪيڏيڪ ڀڃي ته اهو پڻ ٿي ٿو ۽ ڪيپ ڪيترن وٽ گهڻو چاهيو ٿو وڃي.
پڙهڻ جو لکيو، هن لکي کان اڳ ۾ لکي ويو. هيءَ معصوم دل خواهش پوري ڪرڻ
ٿي سگهي ۽ پڙهي واري مان وڃي ويو. ايڊيٽر]

سندس دوستن جو چوڻ آهي ته مڃڻ جي سٺ لاءِ راتن
جون راتون هڪ ٻي تي ٻنهي عبادتون ڪيون اٿس.
بهر حال، راشدي صاحب عتيق ڪرڻ کان پڻ انڪاري
هجي پر جن سائنس عشق ڪيو، تن کان پاڻ بي خبر
هوندو، سوائين به ٿو هجي سگهي. سندس شرافت
ذهني بلندي چئي جو انهن جو ڀرڻو رکيو آهي ته
ڪيس ڪوڙي جڙيل هئي. ان پيرائي ۽ ٿورو ٿورو
شاعراڻي ناتي شاه سعود بن عزيز سان ڪلهو هڻندي
ڪيترائي حرم ڪري بي سگهو پيون ته به پنهنجي
بردار محترم سرعاني محمد راشدي جي جتي ۽ ٻي
وجهندي شرع محمد وارا چار حرم ته ڪيس هجن ٿي
هجن هئا. پر هن هڪ ئي ئي سحر ڪر سان قناعت
ڪئي. جيڪا قرآن مجيد ۾ وڃي ٿي ۽ وڃي ٿي
ڏيڻ هجي. سوائين رڳو سندس هڪ ئي عالم انڪار
رومانس جي خبر آهي جيڪو سنڌي ادب سان اٿس
جنهن سان سوڙا لکي هجن ٿا جواب تعليمون
ڏيون آهن.

”نئين زندگي“ جي محترم ايڊيٽر عبدالواحد سنڌي
جنهن جي پوري خدمت افران ۽ قدر ڏانهن جو سونڪي
اڏي پٺائڻ ۾ وڏو عت آهي تنهن هڪ ڀيري گالهه
ڪئي ته راشدي صاحب ايس چيو آهي ته: ”تون
اسانجي نياڻين تي ادب ۾ آهي ڪارڻ تو“ اهو پڙهي
سونڪي راشدي صاحب جو تنگ رڏي وارو پرائو تصور
ذهن ۾ ويهي رهيو پوءِ به هن جي سڀني ٻولي

باوجود ان شخصيت، پر ڪشش انداز و گفتار،
رومينڪ گهڙت وارا مياندا، نهايت ئي عمدِي
اعليٰ ذوق جو مالڪ، ڪوڙي لکي پائڻ جو ٺاهو ڪو،
ڪمپليٽ سوت ۾ به ٿي ته ڪي رنگي ويڪري
پوشاڪ، سنوار قميص ۽ ٻه ڏاڍو شالائو لڳي. اهو
آهي اسانجو محترم سدا بهار ساٿي پير حسام الدين
راشدي.

برف جهڙا اڇا وار مون رڳو تن شخصيتن تي
سو هندي ڏٺا آهن. هڪ اسانجو شهيد اگهائڻ، ٻيو
سمتاز مرزا ۽ ٽيون راشدي صاحب. اوهاريون ليواريون
ڪندي تنهن ڏينهن اچي اهو ذڪر ڇڏيو، راشدي
صاحب ان گالهه تي سونسان سورهن آنا همت ڪئي
ته جيڪر ممتاز مرزا جا وار ڪارا هجن ها ته هنجي شخصيت
شايد موجوده جاذبيت نه رهي ها، جڏهن سا گهڻو ئي
اظهار سندس لاءِ ڪم ته هو ڪنهن لڳو ٻي راج
آهي ته اچن وارن سندس رومينڪ گهڙت واري ڀڃڻ
ڪي ڪجهه وڌيڪ چٽو ڪو آهي.

پيرن ۽ شادن کسي اُن ثابت ۽ لاڳيتا عشق
ڪرڻ جا ٻڪا ڪاڌ ته غرضتون ئي عطا ٿيل آهن،
ڪيس به گهڻي وجهه وادون ميسر هيون پر بقول سندس
هن زندگي ۾ ڪڏهن به ڪو عشق ناهي ڪيو، پر

اٿر ته تاج جيڪي الله جا قسم کڻندو آهي سي سڀ ڪوڙا ۽ ٻچن جا قسم کڻندو آهي سي سڀ مڃا، جيڪي وري مان کيس ڪڍڻ ئي ڪونه ڏيان. ان ڳالهه تي سدائين سائنس جهيڙو ڪريان.

جڏهن راشدي صاحب سان منهنجي ساهرن سڳورن جو سڳي سڻي وارو سڱ ٿيو ته اسانجي ملاقات جو به مورت ڪليو تڏهن هتيو پيم ته عبدالواحد سنڌي صاحب تي نينگرين ٽارڻ وارو الزام ٽنڪ رڍي سببان نه پر محض پنهنجي مخصوص مذاح واري انداز ادا سان کيس جهيڙائڻ لاه هو، جيئن هو راشدي صاحب کي چوي:

”هنما زوراور مارائين تو.“

پر اها ساقبيت آهي ته راشدي صاحب ڳالهيون برابر کيس مارائڻ واريون ڪندو آهي جو سدائين کان سندس اها خواهش رهي آهي ته سنڌي صاحب هڪ وار وري آڪري ۽ مٿو ڏيئي نئين سڻين سنڌي ’گهر‘ ڪري ۽ ليک سنڌي ڪڍا پائي. ان ڪوبه شڪ ناهي ته راشدي برادران چمنڊي ڄام آهن؛ نه آهن ڪنهن مدرسي اسڪول جو منهن ڏنو نه ئي ڊگري جي هڪر ۽ وسن جهڙي عمر گاري. پر خانگي طور عربي، فارسي، انگريزي ۽ سنڌي ۽ جيڪا تعليم حاصل ڪئي اٿن تنهن سان اعليٰ ڊگري وارن جي ٻچن جي پڻي ٿاهي. وٽن علم جا آهي پنهار پريل آهن جو سنڌي ادب جا وڏا عالم دانشور ۽ محقق بنجي پيا. سنڌ جي تاريخ سندن علمي ادبي خدمتن سان سٽي پئي آهي.

چمنڊي ڄام پنهنجي ڪمزورين يا ڳوتاهين جو اعتراف ڪندي ڪا هڪ محسوس ڪونه ڪن. پوءِ ڏاڻو ڪيڏيون ئي ڊاڙون هڻي پاڻ پڏائي ته به ڪنهن جي اک نه پڏندي؛ راشدي صاحب کي پنهنجي ’ڪمزورين جو اعتراف ڪندي ڪا هڪ محسوس نه ٿيندي آهي. مونکي سندس اها سچائي نهايت ئي موهيندڙ لڳي جنهن جو اظهار هن پنهنجي ڪتاب ”هو جي وڻ وندر جا“ ۾ ڪيو آهي ته هڪ ادبي محفل ۾ پهريون ڀيرو اسٽيج تي شعر پڙهندي کيس ڪيڏي نه ڦڙي لڳي، ڪيڏيون نه خشڪيون چڙهيون ڪيئن نه سندس هٿ ڏڪيا دل ٽڙڪي ۽ ٽنگن مان ست چڙائجي ويو هئس! ان ڪتاب کي اڏي ته دلچسپي سان پڙهيم، جو اکر اکر حفظ ٿي ويو. مون کي لڳو چڻ هن اهو ڪتاب لکي سنڌي ادب ۾ نئين نموني ڇڏيا آهن. اڄ اهو

وارين لکڻين کان منهن نه موڙي سگهيس، گهڻو پوءِ سائنس ملڻ جي سڪ به جاڳي پر ڪڏهن اهڙو اتفاق ٿي نه ٿيو. هڪ ڀيري تاج بلوچ سان ’هن جي لکڻين

مشهور سنڌي اديب ماهر تاج بلوچ سان گڏ

جي واکاڻ ڪيم ته تاج پنهنجي ڪمپوزٽرائي انداز ۽ لفظ ٿي چڙا ۽ ڳالهايا جيڪي ڪنهن جي هستي مڃائڻ لاه ڪافي هئا. چيائين:

”هن مسڪين کي پڙهڻ ئي ڪونه اچي ته لکڻ وري ڪيئن ايندس.“

”ادا ڪهڙي ٿا ڳالهه ڪريو!“

”الله جو قسم، تنهن ڏينهن اخبار به آبي جهليو ويٺو هو.“

اها حقيقت ڄاڻي مونکي عجب وٺي ويو ته محبوب ڪلهندي چيم:

”ڇو ٿا هن تي ايمان جي چوڻ تي لڳو.“

ڏسان ته تاج منهن ٻئي پاسي ڪري رکيل لڪائڻ جي ڪوشش پي ڪئي. هڻي وهي سڃڻيو

مئيلام پاڪستاني سفارتخاني ۾ جنرل وچ ۾ پير علي محمد شاه راشدي ان وقت فلپائين ۾ مسفين
ساجي پاسي پير حسام الدين راشدي (عينڪ سان) کاتي پاسي سفيد ڪوٽ ۽ بو پائل
حسين شاه راشدي.

”مرتضيٰ جي شاعري ۾ ايٽ سنڌي لفظ ڪم
آندل آهن.“ هن سونسان اتفاق ڪندي چيو.

راشدي صاحب کي قومي يا انقلابي نغمن کان
ڏاڍي پيار وئي، ڪاغذي چوڻ لڳو:

”قوم کي ڪاٺي سان سجاڳ ڪبو آ ڇا؟ قوم
ڪاٺي سان سجاڳ ٿي ٻوندي ڇا؟ شاعري قوم يا وطن
لاءِ نه صرف دل لاءِ هوندي آهي.“

”بلاشڪ بلاشڪ!“ ورائيم، پر دل ۾ سنڌي
صاحب جو تڪيو ڪلام دهرائيندي چيم: ”هه ا
زوراور مارائين تو.“

مرتضيٰ جو ڪيسٽ هلندو رهيو جنهن کي
راشدي صاحب اکيون بند ڪري نهايت گهري
سوچ مان پي پئڻو.

”هم سريءَ جي هام ڪهڙي، مان ڏرو تون
ماهتاب...“ واريون سٽون پڙهي هن جي سموري
سنجيڊگي غائب ٿي وئي، شوخيءَ مان مرڪندي
چيائين:

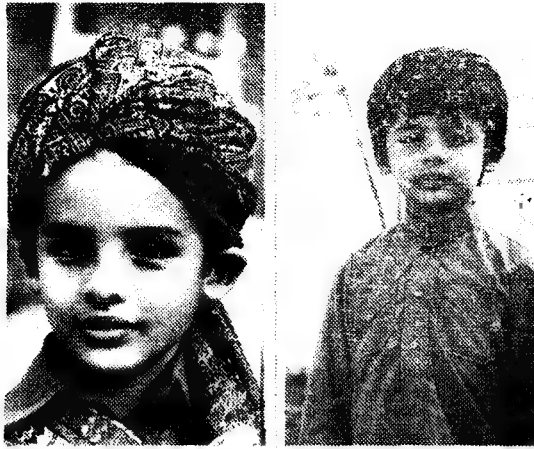
”مان تنهنجي ڪتاب جو پيش لفظ لکندس ته
انهي جو عنوان رکندس، ’مان ڏرو تون ماهتاب‘ اها
تم سندس ڪسر نفسي هئي نه ته...“

”هم نسبت خاک را با عالم پاک“ بهرحال مون
مرڪي ڪٿي ماٺ ڪئي ته هن پڇيو:
”ڪڏهن ڇپندو ڪتاب؟“

راشدي صاحب آهي، جيڪو پنهنجي خاص شاهائي
انداز سان بناڪنهن ٽيڪي جهلي جي اهڙيون ته
بي مثال تقريرون ٿو ڪري جو دل ٻئي گهرندي
ته ختم ٿي نه ٿين، ڇا جا پها جهلڻ، ڇا جون
ڏڪڻيون ڪڍڻيون. سندس انداز بيان ۾ اهڙي ته
جاذبيت ۾ جان آهي جو وڏا ته لهيو نٿي ٺهي
جي نوجوانن جو به دل گهريو دوست بنجي پيو
آهي، جن جا حوصلا ۾ همئون وڌائڻ جو ڪيس
وڏو ڏانءُ آهي. سندس مقبوليت جو عالم اهو آهي
جو هڪ ڏينهن لاه هٽل فاران حيدرآباد ۾ ترسندو
ته وٽس نوجوانن جا جهرمٽ لڳا پيا هوندا، ان
وقت راشدي صاحب جي پسندیده فنڪارا راڳ
جي راڻي عابده پروين جو گاييل ڪلام ’جيئن
چند لڳي ڪو تارن ۾...“ ذهن تي آڀريو آهي.

راشدي صاحب ڪيئن جو شيدائي آهي. مون
ڪيس سندس دل گهرين ڪيئن تي لڙڪ لڙيندي
ته وري جهومندي به ڏلو آهي. سيد مرتضيٰ ڏاڏا
جي ڪلامن جو ڪيسٽ جهومي جهومي پڙڻ کان
پوءِ چوڻ لڳو:

”مرتضيٰ اهل دل وارن جو شاعر آهي. جيڪو
اهل دل ناهن مرتضيٰ جي شاعري آهڻن لاءِ ناهي
”برابر“ ورائيم. ”مرتضيٰ دلين جو ترجمان
شاعر آهي، سندس شاعريءَ تي ڪنهن به ڌاري زبان
جو اثر ناهي ڇڏن ته ٻين جي شاعري ۾ ٻن ٽن ٻولين
جا اثر آهن.“

علي رضا شاه

موجودہ سامراجین جو غیر منظم، حساسیت، دشمنی، اشتعال،
جوش، ہمت، غلبہ، پختہ فاعل، سن سن کا رول

وہو ہو؟" راشدی صاحب جی شیعین واری رک
لاکھی.

"بس مڑنی سہر کرڻ خاطر ہنڈ پيو ۽-ر
آریکا پانہ نہ ہیس."

"چو پلا، چا تيو ان احمق کی؟"

"آریکا مان آندل نوان نسوان شرت ہینٹ
آڈو آیا انس جیکي ہر روز پانی گھنڈو ٿو وٽي
۽ اهوئي طرح وس وارن جی اکین ۽ اچي
ویو آہی."

"حمید سم پندو ساڻھو آ، پلا کلہن ٿا
کراچی آو؟"

"جسٹر اسین لہون تیسر توہان ئی اچو."
ورائیم.

"جی توہان نہ آتا تہ پوہ ایندس."

راشدی صاحب آوڙ ساریسون دعائون ڏنیون.
ساریسون ٻیرو برخلوس آواز ہنڈی دلجاہ ٿی،
مون سہر آس دل ۽ ہزارین دعائون ڏیندی
تون راتو.

جسٹر جکین ٿی پانی نہ شتر مانی نہ وٽس
سلسلہ ساریسون ٻیرو آہی جیکو
کلیون ٻیرو ساریسون ٻیرو ساریسون
ساریسون ٻیرو ساریسون ٻیرو ساریسون

جسٹر جکین ٿی پانی نہ شتر مانی نہ وٽس
سلسلہ ساریسون ٻیرو آہی جیکو

"اگنن سال." ورائیم

"تیسٹائین کیر جی... ہن بی نیازی مان
چیو، ہوسدائین پنہنجی باری ۽ اهو اظهار ڪندو
آہی."

تنہن ڏینہن 'ادبون' ۽ چیمبل سندس انٽرویو
جی پچاڙی، الاڻی چوہیانہ ماری چڙیو... مون ان
دم کیس کراچی فون کیو ۽ چیو:

"چو، ڏیو اهو انٽرویو جیکي اسان کان
ستائین ٿین."

"چو بابا، چا تيو مون کي تہ یاد نہی چا
گالہایو ہیو. پلا کلہو کو آہو پرچو؟"

"تازو پرچو."

"چا لکیل هو ان منجھ؟"

"هڪ سوال جی جواب ۽ اوہان چیو آ:
'منہنجی ذہن ۽ ٽی چار شیون آہن جن تی ٿورو ٿورو
کم ڪری رہیو آہیان، ان کسی مکمل ڪری
سگهان یا نہ، چنی ٿو سگهان."

اھو ہنڌی راشدی صاحب ٺہڪ ڏٺو. بیرون
پیرو مون کي ان ٺہڪن ۽ درد نظر آجیو ڪو سہی
خلوص کی محسوس ڪری ہاتھرادو ظاہر ٿی پوندو
آہی. ہن کی پل مات رہی ڏاڍی قرب مان پچیو:

"پلا ڏیو خبر اچکلمہ چا پیا لکو؟"

"مون بہ ٻہ چار شیون گڏ ڪنیون آہن، پر
مکمل ڪری سگهان نہ آہی چنی ٿو سگهان."
منہنجی زبانی پنہنجا اکر ہنڌی چیو:

"چا ڪھائیون لکیون آہو؟"

"ھا، ڪھائیون ۽ خاکا پئی، سوہان تی بہ
لکیو اٿم."

"الاڻی اسان سان ڪھڙا ڪلور ڪا ہوندو؟
وري بہ کلندی پچیانین.

"اھا خبر تہ خاکو پچین کان سوہ ٿی پوری."
ورائیم.

"پو ڪھڙو ادبی حال احوال؟"

"حمید سنڌی جی ڪتاب 'ویرون' جی پڌرائی
ٿئی آہی. اوہان تہ کیس چرکائی چڙیو آہی."

"ما ڪئون چرکی ٿو ما کي نہ ڏاڍو پزارو آ."

"تازو آریکا مان کھمی آہی آہی."

"اھو بیوقوف وری ایڏانہن چا ڪرڻ

يوسف شاعرين جي ڪتاب 'انا الحق' جي مصور جي تقريب راسي موقعي تي وٺيل تصوير

ترقيءَ جون منزلون ملي ڪندي الائي ڪٿي جو ڪٿي
وهي پهچي.

”اندر جنين آڃ“ جي ڪمپليمينٽري ڪاپي
راشدي صاحب کي اڳ وٺ تي ڏياري موڪليم، ته
جڏهن به ملندو ته ڇوندو هئم:

”بابا اڃا ڪونه لکيو اٿو ڪتاب، جلدي
ڪري لکڻ پوءِ ڳالهين پرائيئون ٿينديون ته
ويندو وسري.“

پر جيڪي ڳالهين دل تي لکجي وهن سي ٻلا
وڻڪا ڪيئن پي وسري سگهيون. باقي ائين ضرور
آهي ته راشدي صاحب ۽ ٻين سچن جي همٿائڻ سان
انهن ڪتاب جلد لکجي ويو. راشدي صاحب پاڻ
شڪارپور ويل هو، دير سان لکڻو ماندو اٿان موٽيو
پر کير وارن ڪتاب آڻي ڏنس، جيڪوان ئي رات
هاڳي پڙهي پورو ڪيائين. ٻئي ڏينهن بي حد خوشيءَ
مان مبارڪون، شابشون ۽ دعائون ڏيندي هن منهنجا
مت جهلا. ان پر خلوص شغفن تي دل ڀرجي آيم. اڪثر
هن نه سو آڳي نه ڪيئن سندس ٿورا مڃاڻ. پنهراڻ
ان سادي سوڌي ڪتاب کي ڇڻ. ميٽا جو سرٽيفڪيٽ
ملي ويو. راشدي صاحب کي وٺيو ته معنيٰ جڳ کي
وٺيو، ان ئي نه وٺيو ته معنيٰ ڪنهن کي نه وٺيو.

ڪتاب جي پڌراني جي تاريخ تاج بلوچ

گهرين دوسن مان آهي جيڪو نهايت سڃاڻو،
قربدار ۽ اعليٰ ظرف وارو انسان آهي. اسان جا
ٻلا پاڳ جو راشدي صاحب معرفت اهڙي انسان
جي قربت نصيب ٿي. ’ٽائيمز‘ فوٽوگرافر نور احمد
به سندس ئي سٺ جو آهي، جنهن جي ذهانت پري
گفتگو جو سنجيده ۽ آرٽسٽ انداز مون کي مدائين
وٺي. راشدي صاحب کسي فوٽوگرافي سان ڏاڍي
دل آهي، هن جي تصنيفن ۾ ڏنل سموريون
تصويرون گهڻو ڪري سندس ئي نڪتل آهن.
ڪراچي کان ٻاهر ويندو ته ڪڪرا ساڻ هوندس
ئي هوندس. حيدرآباد ۾ وري نور احمد سندس هٿ
ونڊائي، هنن ويجهڙائي راشدي صاحب جي اهڙي
ته شاندار ڪلر ٽرانسپرنسي ڪڍي آهي جنهن
پشهور منڪرن ۽ شاعرن جي ’لوشا مارڪا‘ پوز
کي به مات ڏئي ڇڏي. پورٽريٽ، راشدي صاحب
جي تازي تصنيف ”ڳالهين ڳوٺ وٽن جون“ ۾
ڏنل آهي، جيڪو کيس پنهنجي سڀني تصويرون مان
ڏاڍو وڻيو.

سٺ ذهن کي وڌيڪ وسيع ڪندا آهن. هن
خود دوست انسان تقريبن سڄي دنيا جو سير ڪيو
آهي، جنهن جي نتيجي ۾ هن ڪيترائي ڪتاب لکيا
آهن. ڪش، دنيا جي سٺ سٺ ڪرڻ جو وجهه سنڌ
جو هو اخلاقي ذهن ئي مٿي ڪر سگهي ادب

ڪافي کان ساڄي، سڪرامداد، مرحوم پير حسام الدين، مرحوم ابن اشنا، امداد حسيني، غلام رباني

سڀ ٻڌڻو پيو. مان هجان ها ته اهڙي مهال ئي ته ڦٽيس ها. ٻين لفظن ۾ سندس مطلب هو ته ”رندن ۾ رٿاڻا ڏيانس ها“ هو لاشڪ ته ائين ڪري گذري ها جو راشدي برادران لاه مشهور آهي ته اهي ڪنهن کي قبر ۾ به ڪونه ڇڏين، تنگ جون ٻاڙون دوزخ ۾ جي ڇوڻي، منهنجو ڪيس ڪيئن نه سڀڪ اچي ها، پر شايد ته پير زور هئا ان شخص جا، جو حالي ته سمورين پيڙهون ڳولڻ ڦٽي ويس. شال نه ڪا ڳالهه راشدي صاحب کي هٿ اچي، آڻندي ويهندي ان جي پڇاڙ هوندي، ڪهر ۾ ڪيٽ ڪو ڪيدر جو پروگرام وڌيڪ ته ڇيائين ۽

اڳهون هنن کي دعوت ٿي نه سڏائين. تڏهن ڪتاب جي پٿرائي تي ايڏو ڪند ڪيائين، مان ڪيس هنن پيري پاڻ سان وٺيو ايندس.

”اوهانجو پنهنجو گهر آهي، مان اوهان کي نه جهليخندس باقي اهو جي آيو ته مان هلي ويندس، ٻانهي پيا منهن ڏجوس.“

”ها ها ها!“ راشدي صاحب ته ان وقت وڏو نهڪه ڏيئي ماٺ ڦٽي ويو پر اها ڳالهه کانئس اها ڦٽي وري. واري ڦيري سان پيو چونڊو ۽

”گهسرايو نه هئڪي مانسيءَ تي، سڀني ناراضڪيون دور ڦٽي ويندس.“

بهر حال راشدي صاحب جي شاندار دعوتن

اڳوڻن تي سگا وارن سان طئي ڪري ڇڏي. راشدي صاحب ڪن ان نرس سببن ڪري ان ڏينهن تي ته اچڻ جو ٻڌائي اسان کي ڳڻتيون ڏئي ڇڏيون ۽ ڇيائين

ته ۽ ٻي تاريخ رکو. جنهن تي تلج ورائيس:

”سائين هان ته ڪارڊ به ويراڻهجي ويا آهن.“ ته ڇا ڦٽي پيو. راشدي صاحب ٻي نيازيءَ مان چيو.

”سائين ٻاهران مهمان به اچڻ شروع ٿي ويا آهن. اهي هليا ويندا.“

”نوڪري وارن کي ته وري اچڻ لاه هر هر موڪل نه ملي سگهندي.“ تاج چيو.

”ٻلي نه ملين، توهان کي جي منهنجي سڪ آهي ته ٻوه جيڪا تاريخ مان ڇوان اها رکو.“

هوڏانهن راشدي صاحب جو رخ ۽ هيڏانهن تاج جي مجبوري. هڪ اڌ ماڻهوءَ کي چيل هجي ها ته ان کي جهلي ڇڏڻ ۽ ڪا ڳالهه نه هئي، پر هت ته وڃڻ کي روٽي ۾ وجهڻو ٿيو. لاهار راشدي صاحب کانسواءِ ئي فنڪشن ڪرڻو پيو جنهن جو ارمان هميشه رهندو. ان موقعي تي ”هڪ پروفيسر“ ڪتاب جي آڏو وٺي جيڪي ذاتي ڪسرون ڪڍيون، تن جي ’هاڪ‘ جڏهن راشدي صاحب تائين پهتي ته اسان کي هون لڳو.

”ڏٺو ۽ منهنجو چوڻ نه ڪيو تڏهن اهو

تازو سچل سرمست واري ميلي تي تاج جي شاعريءَ جي حوالي سان راشدي صاحب جي ڪنهن حجت پرڻي کڻي ڏاڍو رنجايو جنهن جو اظهار هن مونسان ڪيو. ان مهل تاج جي صورت ۾ مرنگي اهو منصور نظر آيو جنهن ٻين جي پٿرن لڳڻ تي دانهن نه ڪئي پر دوست وٽان گل لڳڻ تي ٽڙي آڳوڻ مون کيس دلداري ڏهندي چيو: ”راشدي صاحب توهان سان چرچو ڪيو هوندو.“

”نه پڻ! چرچو نه هيو. پري مڃڻي ۾ منهنجو نظم ٻڌي چوڻ لڳو: ’تاج وڏو شاعر آ‘.“
”اها ته پاڻ ساراهه ڪيائين.“

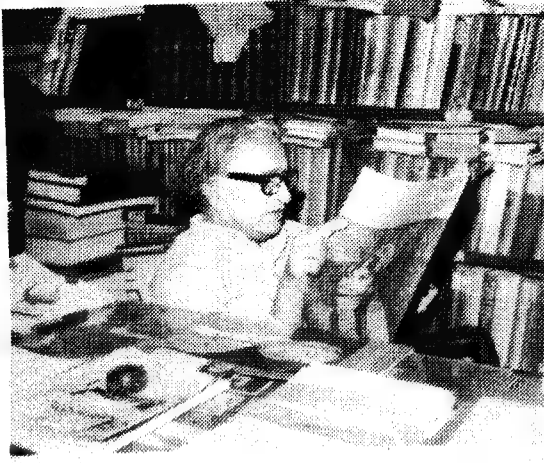
”نه پڻ، لوڪ مان چيو هائين. هونءَ ته سدائين منهنجن شعرن کي ساراهيندو آهي، تنهن ڏينهن ’وڏو شاعر‘ چوڻ جو پلا ڪهڙو ضرور هئس؟“
تاج نهايت سنجيدگيءَ سان چيو ته اهڙين ننڍين ننڍين ڳالهين کي هو ليکيندو ئي ناهي. خير ڳالهه آئي وئي. ڪافي ڏينهن بعد اوچتو ’هلال‘ ۾ تاج جي قطعا ’آئينو‘ تي نظر پئي، جنهن ۾ سندس ڏکويل دل جي ترجماني پي ڪئي:

”ڏسي پنهنجي حالت ٿا ڪهرا پئو،
ڏسو منهنجو باطن ته ٻوڇا ڪريو،
قلم ڪار آهيان، نه سيد نه پير،
شهيدن سان يارو نه چرچا ڪريو.“

مون ان دم سهي ڪيو ته اهو اشارو ڪنهن ڏانهن آهي. جڏهن راشدي صاحب، جوڻي صاحب سان گڏ جي گهر تي آيو ته مون ساڻس تاج واري حقيقت ڪئي. حسب عادت مرڪي مرڪي ساري ڪٿا ٻڌندو رهيو. پر ان مرڪ تاج جي دل آزاري وارو ڏک به جهلڪندو نظر پي آيو. پوءِ به پنهنجو مخصوص انداز قائم رکندي چوڻ لڳو:

”وڏو بي ايمان آ تاج، منهنجون ڳالهيون ٿو دل ۾ ڪري! کيس خبر ناهي ته هو مون کي ڪيڏو پيارو آهي.“ راشدي صاحب دل جي گهرائين مان چيو:

”تاج هڪ شعر جوڙيو آهي، لڳي ٿو اشارو اوهان ڏي آهي.“
”ڪٿي آ اهو شعر!“ پڇيائين. مون اهو

پنهنجي لائبرريءَ ۾

اڳيان اسانجون دعوتون ته ڪنهن گهٽ ۾ ئي ناهن. جڏهن به ڪراچي وڃڻ تڏهن هو انهن دعوتن سان ضرور نوازي. ڇڏو ڪراچي پهچڻ جي دير هوندي جيئن ئي کيس ڪڙڪ پوندي ته پنهنجي سيڪيولٽي پرسنل سڪريٽري ۾ ڊرائيور سڃوڻ ڪري، جيڪو ڪلهوڙو عباسي هئڻ ڪري پنهنجو ذات پاتي ٿئي ۽ راشدي گهرائي تي آنددي ويهنددي پنهنجا شاهالا شجرا ٻڌائي چڱو رعب رکيو ويٺو آهي، تنهن کي ان دم اسان ڏي ٺاپو ڪرائيندو ته اڄ مونسان گڏ ماني ڪانهي وري تاڪيد به ڪرائيندو ته تاج بلوچ کي آڻڻ نه ويسارجو. هڪ ڀيري تاج نه اچي سگهيو، هر هر ٻڃي: ”تاج کي ڇو نه آندو بابا، ان بي ايمان جون ڳالهيون مون کي ڏاڍو وڻن ٿيون.“

تاج مليو ته مون تنهائين کيس ڦليلون ڏنيون. ”ادا بس ڇا ٻڌايائو! راشدي صاحب توهان کي ايڏو ته ياد پيو ڪري چڻ اسان ته ڪنهن ليکي ئي ڪونه هئاسين.“ راشدي صاحب جي دل ۾ پاڻ لاه ايڏي گنجائش ڏسي تاج خوشيءَ مان ڏڙي ٽٽوڻ لڳي پيو. وڏا وڏا ٺٽڪ ڏيڻ لڳو، جن ٺٽڪن جي تعريف ڪري راشدي صاحب ’اڳ ٿي نينگر ٺوٺي ويتر ٻس گهنڊڙي‘ وارو ڪم ڪيو. وري پڇيائيندو به آئين اٿس جو ٻين کي رت رٿاڻڻ واري تاج جهڙي زوردار جو منهن ئي لهي ويندو آهي. تنهن ڏينهن منهنجي ڪتاب ۾ پاڻ سان گڏ تاج جو ذڪر پڙهي تاج جي ساسهون ئي چوڻ لڳو:

”بابا اهو ڇا ڪيو! ان بدعاش جو نالو وري مونسان گڏ ڇو لکيو؟“

ڪاٻي کان ساڄي ويٺل، محمد ابراهيم جويو، رئيس ڪريم بخش نظاماڻي، ماستر محبوب

حسام الدين، راشدي، غلام، رياضي، يونان بيٺل، ڪاٻي کان خان محمد پنهو، محبوب بخش

هڪ ڪي ڪنهي وڃي يا سيڪريٽري سڄو ڏٺائين جو ڏاتار، ٻنهي اچي کيس ڪنهن موهان جي آمد جو اطلاع ڏي. راشدي صاحب چيڪو اڪب ٿي اهڙي وجهه لاه پيو واهائيندو تنهن جي ڄڻ الله ٻڌندو آهي سو وٺي کڻين تي زور رکندو. بهرحال راشدي صاحب جي دوستن کي اڃا سو ڦانڊيس ٿيڻ جي ڪاٺي ضرورت ناهي ڪڏهن ڪاڙجي ڇپ پيڙي نه ويهي رهن. منهنجو اشارو بنهه آهن ڏي ناهي ڇو ته راشدي صاحب پنهنجن دوستن کي دل ۽ جان سان پائيندو آهي، مان ته انهن جي ئي ڳالهه ڪريان جيڪي جتي ڪ سوڌو جهول ۽ اڇو پٽوس.

ماڻ ۽ ڪم ڏسڻدي رهيس. آهائي مرڪه ڇهن تي آهي ٿي ٺهرا انداز ڳالهين دوران رکي رکي سنگتين ساڻين جا فون به ٿي آيس جيڪي لاشڪ ته سندس ٺاهڪي جو ٻڌي سخت پريشان هئا.

”بابا ڇا پيا لکوا ڪلهه؟“ مولڪي ماڻ ڏسي پڇيائين.

”ڪهائي ڪي وارو واهو اتر جيئن سال جي ڪوٺا پوري ٿئي.“ ورائير.

راشدي صاحب ان ڪهائي جو پلاٽ پٽڻ جي خواهش ظاهر ڪئي، جو مون کيس ٻڌايو، جيڪا به ٿيون ٺاهو، ۽ بناشروعات ۽ بناجائي جي ٺاهوڪي انداز ۽ شاهه ٿي.

بيماريءَ جون سموريون تڪليفون هن جنهن جگر سان سٺيون آهن سا جهڙي تهڙي جي وس جي ڳالهه ناهي پر لڳاتار پوڳڻ ۽ ٽڪائيندڙ عمل آهي جنهن جو کيس احساس آهي ان هوندي ۽ شجاعت ۽ جرئت جا ڏيا اڄ به هن جي اکين ۽ روشن آهن. بيماريءَ جي باري ۾ هو ڪجهه نه سوچيندو آهي هن ڪڏهن به ان لاءِ نه سوچيو آهي.

تنهن شام ڪافي دير ڪچهريون ڪيون سين پر هن پيري راشدي صاحب جي شوخ ۽ هست گفتن جي پٺيان ڪنهن ڪنهن مهل اداسيءَ جي اولڙن پي

راشدي صاحب جي طبيعت ارڙي ناساز ٿي پئي آهي کيس فوري طور لنڊن وٺي اچڻ جا ساڻها ٿيڻ لڳا. اسين ساڻس ملڻ ويسين ته هو هيشه جيان شاندار پوشاڪ پوري پنهنجي انسر فريشر جي خوشبو سان مهڪندڙ لائبريري ۾ ويٺل نظر آيو. وڏي حب مان آئي ملوڪ الاهي ڪيئن ايڏا سارا لڙڪ ۽ منهنجي اکين ۾ رجي آيا جن ڄڻ هن بهادر انسان کي سلامي ٿي ڏئي.

”ڪيئن آهيو بابا؟“ هتي ڪرسيءَ تي ويهندڙ بيان مان پڇيو، محبوب ساڻس مڃاڻ ڏيئي، تير مون لڙڪن جي ڦٽل ڪي دور ڪري ورتو ۽ ڪا دير

ڇا جو ڇا ڳالهائي ويسا هومرڪيو، مرڪي
هن جي شوخي شامل هئي جيڪا شايد ته منهنجي
تسلين ۽ دلدارين جا ليڪچر ٻڌي موٽي آئي. اسانجون
دعائون آهن ته شال سندس اهي شوخ مرڪون سدائين
قائم رهن. ۽ ٻيو جلدي صحت ياب ٿي اچي دوستن
کي قربن ۽ ڀرين ۾ ست سريون ٻڌائي محفلون مهاني
۽ جلال چاندي جي ڪيسٽ سان گڏ ادبي جلال
چاندين تي به تبصرو ڪري.

★★

ليو ٻاتو، ڪاش! مان اهي اولڙا دور ڪري سگهان...
پر منهنجي ڇا مجال! مان اهڙي اڪابر ڪڏهن کان
ڏيس جو ان ذهانت جي مجسم ڪي حوصلي رکڻ
جون ويهي هدايتون ڪريان... حوصلا ته هن ۾ اڳ
ئي آهن! پر جتي قربن جون گهرايون هجن، عقيدتن
جون انتهائون هجن اتي محض رسمي ڳالهائون ته مان
ڪونه ڪري ڇڏيان، پوءِ به چاهيم پي ته دل
جي گهزائين مان نڪتل ڪي سٺا لفظ هن
تائين پهچايان، پر اهڙا ڪي لفظ ئي نه پي
سجهيا... مون کان ته سڀ ڪجهه وسري ويو. الاڻي

جيت

جي فيملي سائيز ڊي پرسهٽو

آئينو مفت

اڄ ئي جيت جو مفت وارو فيملي سائيز ڊي ڊو خريد ڪريو
۽ هڪ سهڻو آئينو حاصل ڪريو

ٿوري مڌجي هن پيشڪش مان اڄ ئي فائدو وٺو

مڪي مڪي مڪي

نور محمد اسليم

بيت

هي جي مائهن هينڙا، جهوا ٻڪل ٿانوَ،
مڪي ا تنهنجي مڙ سان، هڪاريون ڪي هانوَ،
جڳ مڳ جڳن ٿانوَ، چوڌر چنڊ ڪڙي پون.

مڪي! مڙ تـم آڻ، آهيا تو در آيا،
تنهنجو چوڻ چڻ ته آ، مڙ مليل ڇانوَ،
جيئن ڇا اهيان، سرڪ، مڙ ۽ موه آ.

مڪي! ڪول تون مڪ، آهيا تو در آيا،
اڄ مثل انسان ٿي، هي جي آپ ٺڪ،
ڪڙيون پڌن لڪ، اوت ڪو مڙ آهن تي.

مڙ پيالو هڪ ۾، آڻيان ويٺو ڪو،
اونڌاهي ۽ جڳ ڪندا، سڀا چڻ مهتاب،
گهڙا ڪونج ڪلاب، ڪڙندا ٿڙندا ٿارئين.

مڙ پيالو هڪ ۾، سڀا آڻيان سون،
تون ئي منهنجي ننڊ آڻ، مڻهو ساڀيان تون،
جڳ پوئدي پسون، سڀني ساڀيان سونهن سان.

جيئن سو تارو صبح جو، مڪي تنهنجو نانوَ،
مڪي تنهنجي سرڪ سان، جڳيو هيسيل هانوَ،
گهايان آڏي ۽ آئون گيت ڪي آڏو ڀاءُ جا.

هتي هتي هي انيا، مڪي ا تنهنجي هڪ،
ڪن وٽ مڙ آڻيو، ڪن جو سڪي ساه،
آهيو، سڄيو، ڀاڀيل، مائهو مائهو ٻاڳ،
آه ته ڪيون ڪو نيا، مڙ ورهايون مائهن.

مڙ ورهايون مائهن، سڀ ڪنهن لهي آڇ،
ڪن وٽ مڙ آڻيو، ڪن وٽ رڳي رڇ،
هيءَ جندڙي جي سڄ، جڳي پوي جام سان.

آه ته ڌوڀون مڙ سان، اونڌاهي اٿاهي،
اڀري پنهنجي جام مان، روشن چوڏهين ۽ ماه،
جندڙيءَ جو هر گهاڙ، جڳي پوي جام سان.

مڪي تنهنجي مڙ سان، هينڙي لاهيون هول،
ڪيئن ٿا ڏس وڪاڻجن، مائهوڙا انمول،
پالها خالي جهول، ڀريون سونهن ۽ موه سان.

مڙ سان ڌوڀون دڪ، دردمنديءَ هرڊل تان،
ميخاني ڏانهن جا ڪڇي، واکاڻيون سا وڪ،
هينڙي سرڄن سڪ، ٿارئين گل ٺڙي پون.

دلڙي چڻ ڪا ڪونج، ڇت ۽ رولا روه جا،
هي جا جڳ مڳ جندڙي، ڪن ڪن جي ڪونج،
ڏک ڏولاوا مونجه، لاهيون ساري لوڪ تان.

وٽي پري مٽ جي، اڇلايم چوڌار،
گڙها کڻج ٿئي پيا، مٿان مينديءَ ڌار،
هنڌ هنڌ ٿي هڪڪار، آئي بوه بخت جي.

جن سان سرجي سونهن، هٿ سي سرجهڻار،
پورهيو پوسا پائينان، پورهيت پالڻهار،
جوڙيانون، جنسار، پورهئي پڪر پيار سان.

ماڳ ملائي مٽ و، پيڻن پرهم پيادڪ،
گڙها گر م پائينون، هي جي هينڙي چاڊڪ،
لٽ تہ گندي ٻاڪ، اونڌاهي آڪاس و.

ڪيڏا ميگه ملهار، موکي تنهنجي مٽ و؟
مٽيءَ مٿان مڌ جي، جهڪيل مينديءَ ڌار
موکي تنهنجي مٽ و؟

هي جي تنهنجا انگڙا، ڳاڙها ٿپ بهار
موکي تنهنجي مٽ و؟

وهي اڃ وجودم، توڪڙو ڪنن تار
موکي تنهنجي مٽ و؟

هينڙي نرتم ڏيستر، تن مڙهيندي لار
موکي تنهنجي مٽ و؟

موکي! تنهنجي مٽ ۽ آڪاريهر جو ڏنگ
پرهم پانڌيڙون جوڙو چوڌر پري چنگ،
اونڌم آڏيءَ رات جوڙس آيو ڪو اڙهنگ،
منهن تي ماڳ ٿڙا ۽ مٽ و ريلو جهن جو رنگ،
موکي، مٽ ۽ مينگه ملهار، جندڙي سرسارنگ،
نيوسائينز و شهر ٿو جرگي، تهذيب جو جهنگ.

مٽ ۽ جرگن سونهن ٿا، جيئن سي چوڏهن ۽ چنڊ
مٽ ۽ نئي محلول ٿيا، تنهنجا سڀا نسل
هينڙي ۽ هڪڪار ٿي، سين سندر سرڪند،
منڊجي ويڙا منڊ، سولي تنهنجي مٽ سان.

وڃ و مٿيون مٽ جون، چوڌر مسانين سڙ،
مٽ پيالا هٿ و، ڪپ و ٽائين ٿڙ
اندر جن آڏيڙو، گهٽن ۽ گهٽڪن پيا.

مٽ ۽ مڇيل مڇ جو، منهن تي عجب اها
ڏيئا ٽڪيا ڏيڻ و، جرگي جيءَ اونڌاهي،
سهڻي هن منسار جو، ڪوئي ات نه ٿاهي
تنهنجا سامهه پسامه، اڃ تہ اجاري وٺون.

مٽ ۽ ٿڙيا سونهن ٿا، جهڙا ڏاڙهون ۽ ٿل
ولا اڃ وجود تي، مينهن ٿلڻ جيئن پل،
اچو، پيو، پيا ڪو؟ نه ڪا جهاڻ نه پل،
اونڌاها اجل! نور نسوارو جندڙي.

موکيءَ ۽ ويڙا وار، ڪارا ۽ ڪڪر ڪوس،
جڻ سي اڱڻ آڻيا، جن جا لعل لبوس،
دردونڊن جا ديسا وسنديون، پوندون پرهم جون.

هي جي چوليءَ انگڙا، جهڙا ڇڪا ٻاڪ،
وٽي اڃ وجود تي، پيڇ پيڇ جيءَ جو ماڳ،
ٿئي پيڙي ٻاڪ، ٿي اونڌم، لوءِ تان

وٽي پري مٽ جي، اچو سلايم آڪاس،
جرگي رات اوس، تارا چنڊا مٽ جا.

يوناني ايل
جي پيشڪش
- اسلامي حڪمن سان مطابقت
خوشحالي ۾ شراڪت

اڄ ئي
يونانيٽيڊ بئنڪ جي ويجهي شاخ ۾
نفع نقصان شراڪتي کاتو
کوليو

اوهانجي نقصان يا ٻياري جو بچت کان وڌيڪ اهم ڪم ڪرڻ ۾ هڪ سئو ڀڙ نفعي نقصان يا ٻياري جو معيادي کاتو
هڪ هزار ڀڙ پڻ يا اٽڪان وڌيڪ اهم ساڳي سگهو ٿا -
اوهانجي هڪ معيوضه بچت ۽ معيادي کاتو به نفعي نقصان يا ٻياري کاتن ۾ ڦيرائي سگهو ٿا -
اوهان سال ۾ ٻه ڀيرا اسان سان نفعي نقصان ۾ سڱڙ هڻو ٿا -
اوهانجو نفعو پنڊ رهن هزارن يا ساليانو جي حد تائين انعام ٿيڪر کان آڄو هوندو -
اوهانجو جمع ٿيل رقمون نفعي نقصان جي بنيادن تي نفوڌيندڙ عوامي لڳايو وينديون -

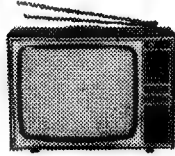

يونانيٽيڊ بئنڪ لميٽيڊ
ترقيءَ سان خوشحالي

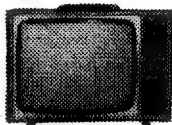
PHILIPS

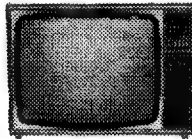
PHILIPS BLACK & WHITE FAMILY ADDS PLEASURE TO YOUR LEISURE

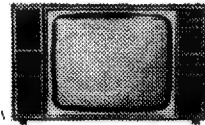
20" (51 cm.) PORTABLE WITH ANTENNA
20TPA570

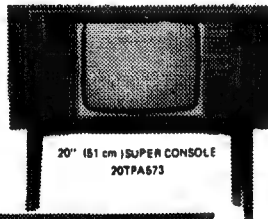
20" (51 cm.) PORTABLE
20TPA572

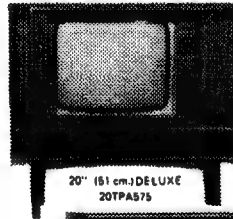
24" (61 cm.) PORTABLE
24TPA571

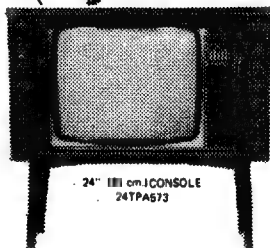
20" (51 cm.) TABLE - 3 SPEAKERS
20TPA571

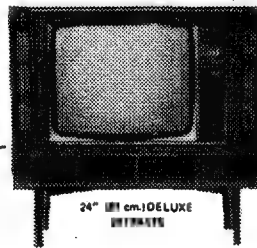
20" (51 cm.) SUPER CONSOLE
20TPA573

20" (51 cm.) DELUXE
20TPA575

24" (61 cm.) CONSOLE
24TPA573

24" (61 cm.) DELUXE
ULTIMATE

Philips wide range of Black & White TV sets you not only enjoy a sharp picture and clear sound but a world full of sheer pleasure and entertainment. Simple to tune and operate, and with a "quick start" picture tube. Each TV represents Philips world-leading technology, quality and reliability. Philips Black & White televisions are available in a variety of different models.

GUARANTEE AND AFTER SALES SERVICE:

Each Philips television is backed by a genuine guarantee, and Philips service division with its highly trained technicians provides expert after sales service.

PHILIPS HAVE A TELEVISION FOR EVERY HOME

PH.S.B.S.W.A.B.

RILINTAS

انٽرويو

نور الدين سرکي

عبد الرحمان
پليجو

برسات: پنهنجي ننڍپڻ ۾ ابتدائي تعليم ۾ مطالع وارن ڏينهن جون ڪي يادگيريون ٻڌايو.

سرکي: ۱۹۳۴ع ۾ بابو وفات ڪري ويو، ان وقت آئون پهريون درجو سنڌي پڙهندو هئس. انگريزي تعليم مون نيوايرا اسڪول ۾ ورتي. اتي ڪيٿل داس فاني مشهور سنڌي شاعر منهنجو اساد هو. ان کان مان ڏاڍو متاثر ٿيس. اسان جي نصاب ۾ نالستاه جو آڪائيون رکيل هيون. فانيءَ جون ڪي انساني دوستي ۾ هڪ جهڙائيءَ جا اصول سيکارييا. شاعريءَ جو علم عروض سيکاريو. ادبي مطالع جو شوق پيدا ڪيو. مون کي اڄ به فانيءَ جا ڏنل مثال ياد آهن: ”هڪ ماڻهو ذهن ڪمرن ۾ رهي ڦوٽو ڏم ماڻهو هڪ ڪمري ۾ رهن ٿا. هڪ ماڻهوءَ کي اوڻن لاه سئو وڳا آهن ته سئو ماڻهن کي هڪ وڳو به ناهي.“

شڪارپور ۾ جمائي هال ۾ ڪرشنا لبررين ۾ آئون گهڻو ڪري روزانو ويندو هئس. اتي سڄي هندستان جون اخبارون ۾ رسالا هوندا هئا. ٻولهند راجپال

برسات: سرکي صاحب، پهريائين پنهنجن مٿن مائٽن ۾ گهڻو راج جي گالھ ڪريو.

سرکي: منهنجو ڏاڏو ٿل (جيڪب آباد) جي سرڪين مان هو. هو پهراڙيءَ جو هڪ اڻ پڙهيل ماڻهو هو. ٿل جو پاسو ڇڏي اهي شڪارپور ۾ رهيو. اتي منهنجو پيءُ سنڌي فائنل پاس ڪري ڪلارڪ ٿيو. منشي ڪمال الدين سڏبو هو. کيس لکڻ پڙهڻ ۾ راڳ ۾ ساز جو گهڻو شوق هو. هارمونيم سٺي وچائيندو هو. پوءِ مولوي عبدالڪريم چشتيءَ جي صحبت ۾ خلافت تحريڪ ۾ سرگرميءَ سان حصو ورتائين. هندستاني مسلمانن خلاف تحريڪ جي اثر هيٺ هندستان ڇڏي ڪنهن ڀيري هتي اسلامي ملڪ ۾ هجرت ڪرڻ جو فيصلو ڪيو ۽ ريل گاڏيون پري وڃي افغانستان مان نڪتا هئا. بابو به نوڪري ڇڏي زندگيءَ جي سموري ميڙي ڇوڏي، پنهنجي ٻن اڻپڙهيل پورهيت ڀائرن جي حوالي ڪري ڪابل هليو ويو. اتان جڏهن موٽيو ته وري انگريز سرڪار جي نوڪري نه ڪيائين.

ٺاڻل ڪپڙا پائي رستن تي آوارو هلندي ادب
تعلق ڪري.

برسات: سنڌي ادب جي ترقيءَ لاءِ ڪهڙا
اڀاڙ وڻجن؟ ان لاءِ ڪي رٿون....

سرڪي: ها. سنڌي ادب جي ترقيءَ لاءِ
ڪي سهڪاري سوسائٽيون يا ڇپائيءَ جا ادارا قائم
ڪجن. جيئن هر اديب ۽ شاعر لاءِ اهو ضروري نه
هجي ته ادب جي تخليق به پاڻ ڪري ۽ ان کي
عوام تائين پهچائڻ لاءِ ڇپائيءَ جو بار به مٿس
هجي. هر اديب ۽ شاعر کي سندس تخليق جو
مناسب معاوضو ملڻ گهرجي، جيئن گهٽ ۽ گهٽ
سندس بنيادي ضرورتون پوريون ٿين. آزاد ۽ سڌريل
ملڪن ۾ اديبن وٽ پنهنجون لائبريريون هونديون
آهن. ڪارڪن هوندا آهن، سيڪريٽري هوندا
آهن. سموريون سهوليتون آهن. روسي اديب شولو
خوف وٽ ته پنهنجو هوائي جهاز به آهي.

برسات: اهي سهڪاري ادارا ڪيئن قائم ٿين
۽ ڪيڙ ڪري؟

سرڪي: اهو ڪم اديبن ۽ ادب دوست سرنديءَ
وارن ماڻهن جي گڏيل ڪوششن سان ٿي سگهي ٿو.
برسات: سنڌي ادب ۽ سنڌي صحافت ۾ توهان
ڪيترو حصو ورتو آهي؟

سرڪي: ۱۹۵۰ع ۾ ترقي پسند هائين جي
رٿ ۾ سهڪار سان اسان ڪراچيءَ مان هفتيوار
صداقت جاري ڪئي. اُن وقت ان جو انچارج هئس. سنڌ
جا هندو ترقي پسند سائي تحريڪ جي نالي ۾
مخصوص ڪيل پريس ۾ جاءِ وغيره وڪڻي ان جا
پنسا فنڊ جي صورت ۾ ڇڏي ويا هئا. جن مان اها
اخبار ڪليپسين، قادر بخش نظاماڻي ايڊيٽر ۽ رسول بخش
پليجو اسسٽنٽ ايڊيٽر طور ان ۾ ڪم ڪندا هئا.

برسات: صداقت ڪيترو وقت هلائي سگهيا؟ ان
جو سنڌي ادب ۾ ڪهڙو ڪردار هو؟

سرڪي: صداقت اخبار، سنڌ ۾ سياسي شعور ۽
ترقي پسند ادب جي پيڙهه جو بڻر هئي. جنهن کي
اڳتي هلي سنڌي ادبي سنگتن وڌيڪ ترقي وٺائي.
صداقت اخبار اٽڪل ۱۰-۱۲ مهينا کن باقاعديءَ
سان نڪتي. صداقت ۾ ترقي پسند ادب کانسواءِ
ايترو به ۽ جنگ جي خلاف زوردار نموني امن جي
بين الاقوامي ايل تي صحيحن جي مهم ۾ تمام گهڻن

جو ماهوار سنڌو رسالو خاص ڪري پڙهندو هئس ۽ پيو
ڄمڻل ۽ سررام جو روح رهاڻ رسالو. انهن ۾ عبدالڪريم
گدائي، حيدر بخش جتوئي، برڪت علي آزاد، هري
دلگير، گوپند مالهي ۽ لطف الله بهوي (جيڪو ان
وقت بدويءَ بدران پاڻ کي جوڳي سڏائيندو هو) لکندا
هئا. ڪرشنا لئبرريءَ ۾ نائيٽ ڪلاسز ۾ منڍي
پڙهائيندو سوشلسٽ خيالن جو هڪ مزدور ڪارڪن
غلام محمد نالي هو جنهن کي ”هام“ سڏيندا هئا. هو
پنجابي هو. علامه اقبال جو سڄو ڪلام ذري گهٽ
پر زبان ياد هئس. ان جي صحبت ۾ مون ’قومي جنگ‘
اخبار ۽ اقباليات جي مطالعي ۾ دلچسپي ورتي.

برسات: توهان مئٽرڪ پاس ڪئي ان وقت ۽ ان
کانپوءِ توهان ڪهڙن نظرين کان متاثر هئا. منهنجو
مطلب آهي ڪهڙي ذهني رڪندا هئا.

سرڪي: اُن وقت ان وقت مسلم ليگي خيالن جو
هئس. ۽ مسلم اسٽوڊنٽس فيڊريشن جو سرگرم ڪارڪن
هئس. ۱۹۴۶ع ۾ ان جو جنرل سيڪريٽري ٿيس. شيخ
اياز سان به منهنجي پهرين ملاقات شڪارپور ۾ ۱۹۴۵ع
۾ ٿي هئي. ان وقت ۾ اُن وقت مئٽرڪ پاس ڪري
ڪاليج ۾ داخل ٿيو هئس ۽ هو ڊي. جي ڪاليج
ڪراچيءَ ۾ پڙهندو هو ۽ شيخ مبارڪ علي
اياز سڏبو هو. شڪارپور ۾ ڪراچيءَ ۾ ڊيٽن ۾
سرگرميءَ سان حصو وٺندو هو. سنڌي، اردو ۽ انگريزيءَ
۾ رواني سان عربي ادبي معيار جون تقريرون ڪندو
هو. هو اقبال کان گهڻو متاثر هو. شاعري به شروع
ڪئي هئائين. سندس شعر ماهوار سنڌو ۾ ڊي جي
ڪاليج مسيليني ۾ ڇپبا هئا.

برسات: سنڌي ادب جي ترقيءَ لاءِ ڪهڙا اڀاڙ
وڻي سگهن ٿا. ان ڏس ۾ توهان وٽ ڪي رٿون آهن؟

سرڪي: ادب جي ترقيءَ لاءِ اديب جو مالي
پريشانين کان آجو هجڻ ضروري آهي. اسان وٽ
جيستائين باقاعدي ۽ ڪل وقتي (پروفیشنل) ڪم
ڪندڙ ليکڪ پيدا نه ٿيندا تيستائين نه ادب پيدا
ٿيندو نه ان کي عام ڪري سگهيو. اها بي گالهه
آهي ته بکن ڏکن ۽ جلاوطنين ۾ به اديبن عظيم
ادب پيدا ڪيو آهي.

برسات: توهان جي انهن گالهين ۾ ڪاڻي
تضاد آهي. مونجهارو آهي.

سرڪي: ليڪ آهي پر عظيم اديب لاءِ اهو
ضروري ناهي ته هروڀرو هو ڏکيو بڻڪيو رهي ۽

گو. انهي تي مون کي پنهنجو هڪ شعر ٿو ياد آهي.
پنهنجو غم پيارن جو غم يا عام جي اهڃڻ جو غم
غم مؤدبي غم جو ٿيو، غم کي مٽائيندا هلو،
سائيو آواز ڏيسو، آهيو ڪٿي، ويجهو اچو،
گڏ ٿيو ڪا ڳڻ ڪيو، ڪو ٻيو پڄائيندا هلو،
ڪين گهرجي ٿي اسان کي هيءَ آڌاري ڪائنات،
ان پنهنجو زمين پنهنجي پٺائيندا هلو.
اقلابي راهه ٿي اڳتي قدم هلندو هلي
(ڪلندي چوي ٿو) ”باقي وسري ويندو“

برسات: جديد بين الاقوامي معياري ادب جي
مقابلي ۾ توهان کي هاڻوڪي دور جي سنڌي شاعري
ادب ڪيئن ٿو لڳي؟

سرڪي: اسان وٽ ڇاڻپءَ ۾ دنيا جي اڳيان
هاڻ کي پيش ڪرڻ جا وسلا ناهن نه ته اسان جو
ادب بين الاقوامي معيار جهڙو آهي. هن وقت سڄي
پاڪستان ۾ اردو سميت سڀني ٻين ٻولين ۾ جيڪو
ادب لکجي ٿو، ڇپجي ٿو، ان ۾ سنڌي ادب وڌيڪ
چاندار مقصد ۾ عوامي امنگن جو نمائنده ادب آهي
۽ ان جو مستقبل شاندار آهي.

برسات: توهان جي نظر ۾ شاهه لطيف کان
هن وقت جو سڀني کان وڏو سنڌي شاعر
ڪهڙو آهي؟

سرڪي: زنده سنڌي شاعرن ۾ شيخ اياز ۽ ٻيا
مون کي وڻندا آهن: تنوير، شمشير، نارائڻ شير
فتح ملڪ نياز همايوني، گدائي، استاد بخاري، پردو
امداد، تاج بلوچ، ۽ محمد خان مجيدي.

برسات: وڏي ۾ وڏو سنڌي اديب؟

سرڪي: وڏو سنڌي اديب مرحوم محمد عثمان
ڏيپلائي هو. محمد ابراهيم جسيو به منهنجي نظر ۾
وڏو اديب آهي، پر الاڻي ۾ ترجمي ۾ ڦاسي پيو آهي.
هڪ سٺي ۽ عظيم اديب جون خاصيتون منجهس آهن.
۽ سندس طبيعت ترجمي جي ضرورت زبانه محسوس
ڪري ٿي. هن سنڌي ادب جون وڏيون خدمتون
ڪيون آهن.

برسات: اڄهن کان سواءِ توهان ڇا ٻيا ڪي
پسنديده سنڌي توڙي غير سنڌي اديب ۽ شاعر؟

سرڪي: سنڌي اديبن ۾ رسول بخش پليجو،
جمال ابڙو، امر جليل، نسيم کرل، حيدر بخش جتوئي،
ڊاڪٽر نجم عباسي، گوپند مالهي، اردوءَ ۾ غالب

ماڻهن حصو ورتو. اديبن مان محمد ابراهيم جويو
عق شيخ، رسول بخش پليجو، جمال ابڙو، ابن حيات
روهر، ڪيترائي ٻيا ان ۾ لکندا هئا. جمال ابڙي
جون پهريون ۽ بهترين ڪهاڻيون ”پيراني“ ۽ ”خمي سي جو
ڪوٽ“ صداقت ۾ ٺهي ڇپيون. شيخ اياز جي شاعريءَ
تي پهريون ڀيرو ڀرپور نموني تبصرا صداقت ۽ ٺهي لکيا
ويا. جيڪي رسول بخش پليجي لکيا هئا. ان کان سواءِ
ڪراچي جي اڳوڻي اخبار روزانه نئين سنڌ، هفتيوار صبح
سنڌ نوابشاهه، ٽماهي مهران ۽ ماهوار سوجهرو ۾
آئون لکندو هئس.

برسات: ورهاڱي کان اڄ تائين سنڌي ادب
ڪهڙن دورن مان لنگهيو آهي. توهان جي راه؟

سرڪي: ورهاڱي جي دور کان ۱۹۵۵-۱۹۶۷
واري دور تائين سنڌي ادب جا مکيه موضوع طبقاتي
ڪمڪش ۽ ظالم سماج هئا. ون يونٽ قائم ٿيڻ کان
پوءِ هڪ ٻيو دور شروع ٿيو جنهن ۾ سنڌي قوميت،
سنڌي ٻولي ۽ ڪلچر جو بچاءُ خاص موضوع بڻجي ويا.
عالمي برادري ۽ غير طبقاتي جدوجهد جا نظريا ڪجهه
مالا ٿي ويا. سنڌي ادب جو سمورو زور قوم پرستيءَ
تي مٽي رهيو.

ون يونٽ ٽٽڻ کان پوءِ سنڌي ادب انتشار جو
شڪار ٿيو. سنڌين وٽ اجتماعي مقصديت نه رهي ۽
انفرادي ڪوششون جاري ٿيون. جنس ۽ فراريت سنڌي
ادب ۾ ڄاه ورتي.

برسات: هاڻوڪي هلندڙ دور جي سنڌي ادب
لاه ڇا ٿا چئو؟

سرڪي: تعليم سان گڏ مطالعو به وڌيو آهي.
افساني ۽ شاعري ۾ نوان نوان تجربا ٿيا آهن. ۱۹۸۱ جو
ساهت سال ملهايو ويو اها سٺي ۽ خوشيءَ جهڙي ڳالهه
آهي. سنڌي ادبي سنگتون به سال ٻن کان وري
سرگرم ٿيون آهن. اسان هڪ دفعو وري ترقي پسند
مقصد ۾ ادب ڏانهن وڃون پيا. سيڪيولر ازم، انسان
دوستي ۽ انسان پرستيءَ جا خيال وري به زور وٺي
وهيا آهن. پنهنجن ذهن سان ۽ ملڪ ۾ جيڪي وهيو
واپرو آهي، جيڪي لاهيون ڇاڙهيون ڏيون آهن، ان
کان سنڌي اديب ڪهڙو ڪجهه واپرو آهي. اديب
متاثر ٿئي ٿو عوامي تحريڪن کان ۽ عوامي تحريڪن
کي پاڻ به متاثر ڪري ٿو. جيستائين عوامي
تحريڪون ناهن ته اديب وٽ فقط غم ڄاڻان آهي ۽
تحريڪن وڌڻ کان پوءِ ان وٽ غم ڄاڻان سان گڏ
غم دوران يعني سڄي جهان جو غم به پيدا ٿي وڃي

فيض، فارسي ۽ عمر خيام ۽ حافظ شيرازي.

روسي ادب ۽ نالسا ۽ گورڪي، فرينچ اديبن ۽ مون ڪي موهاسان ۽ بالزاک متاثر ڪيو. آميريڪي اديبن ۽ جان اسٽينيڪ، هينڪ وي ۽ شاعر والٽ وٽ مٿن وٽندا اٿس.

برسات: نظم ۽ نثر ۽ پنهنجا ڪي پسندیده ڪتاب پڙايو!

سرڪي: شام جو رسالو، اياز جو پوئٽر ٻڌي آڪس، ديوان غالب، عمر خيام جو رباعتون ۽ نثر ۽ نالسا جون آکاڻيون، منڊو جو سياه حاشي، ڪرشن ۽ پنڊر جو 'جب ڪهت جاگي' انگريزي ۽ شيڪسپير جو جوليئس سيزر، سياسي ادب ۽ ڪارل مارڪس جو 'ڪميونسٽ پئمنا' ۽ پرمان اڄ ڏينهن تائين مارڪس جو ڪتاب 'داس ڪئيٽال' سڄو نه پڙهي سگهيو آهيان. برسات: ڪهڙا ڪهڙا پاهريان شهر گهميا آهيو؟

سرڪي: ٺوڪيو، بئنڪاڪ، هانگ ڪانگ، سنڀال، سينگاپور ۽ بمبئي.

برسات: اسان جي شهرن جي ڀيٽ ۽ انهن پرڏيهي شهرن جون ڪي خاص ڳالهون جن توهان کي متاثر ڪيو؟

سرڪي: شهرن جي صفائي، پر امن زندگي، عورتن جي آزادي ۽ پورهئي جي عزت، ساڳيا ماڻهو جي اسان جي ملڪ ۽ سٺا شهري ٿا لڳن سي پاهرين ملڪن ۽ هڪ سٺي ۽ باضابطه شهري جي حيثيت ۽ گامياب زندگي گذارين ٿا.

برسات: ائين ڇو؟ ايترو فرق ڇا ڇا ڪري ٿو آهي؟

سرڪي: شايد پنهنجي ملڪ جي سماجي، سياسي ۽ اقتصادي ڍانچي ۽ ڪي بنيادي خاميون آهن. جنهن ڪري ڪوبه ماڻهو سٺين سڌي شرافت واري خوشحال زندگي گذاري نٿو سگهي. ان ڪري ڪيترن سالن کان اسان جي باصلاحيت ماڻهن جي ملڪ سان پاڇ جاري آهي.

برسات: توهان انجنيئرنگ پڙهي رهيا هئا ۽ اڄ بچاءُ انجنيئر هئڻ جي توهان وڪيل آهيو ان ڇا ڪارڻ؟

سرڪي: ملڪ اندر سياسي ۽ سماجي تبديلين سبب ۽ ڪجهه ترقي پسند سياسي ۽ ادبي جماعتن ۽ سرگرم ٿيڻ ڪري مون انجنيئر پڙهڻ ۽ ڇڏي ڏني. اهو منهنجي زندگيءَ جو هڪ هنڌ گهڻي دور هو. ۱۹۵۱

۽ آئون مون تي شڪارپور ويس ۽ اتي بي اي ۽ داخلا ورتي. نيو ايرا هاءِ اسڪول ۽ ماسٽري ڪندو هئس. شام جو روزانو لکي در تي هڪ حجام دوست جمال الدين منگي (علي احمد بروهي جي مشهور ڪردار عثمان حجام جي ڀاءُ) وٽ ويهندو هئس. جيڪو اڻ پڙهيل هوندي به ڏيهي پرڏيهي سياست ۽ ادب ۽ گهڻي دلچسپي ڏيکاريندو هو. شڪارپور ۽ ٻه سال رهيس.

گهڻو ڪري اهو تنهائيءَ جو دور هو. انهيءَ عرصي اندر مون اهو محسوس ڪيو ته جاگيرداري ۽ وڏيراشاهي ماحول ۽ پنهنجو جياپسو جنجال ٿيندو. تنهن ڪري بي اي (سنڌي آئرز) پاس ڪري ڪراچي پهتي آيس. هت ۱۹۳۰ ۽ ۱۹۳۱ ۾ ٻين پگهار تي ڇهه مهينا ڪڍي مدرسي ۽ ماسٽري ڪيم ٻوڙ اسلامي ڪاليج ۽ سنڌي ليڪچرر ٿيس. اها ليڪچراري وڪالت پاس ڪري وڪيل ٿيڻ بعد به ۱۹۶۷ع تائين جاري رهي.

برسات: هاڻي توهان شڪارپور کي هميشه لاه ڇڏي ڪراچي ۽ مستقل آباد ٿيا آهيو. ان جو ڪارڻ؟

سرڪي: ڪراچي باقي پاڪستان کان نرالو شهر آهي. هتي وچولي طبقي جو غريب ۽ غريب ماڻهو به پنهنجي ذاتي راه ۽ شغبي آزادي برقرار رکي سگهي ٿو. هن شهر جي اها خوب موٽي اڄ به پسند آهي. آئون ته اهو به چاهيان ٿو ته منهنجي وطن جو هر پڙهيل لکيل ماڻهو ڪراچيءَ ۽ اهي رهي نه ته به گهٽ ۽ گهٽ ٻه سال ضرور رهي جيئن سندس زندگيءَ جي نقطه نظر ۽ فڪر ۽ ڪشادگي اهي سگهي. هتان جيڪي به پار سنڌ ۽ وري ٿا تن جي هميشه اها شڪايت رهندي آهي ته: "ٻار وقت ڪيئن گذارين؟ وقت گذري نٿو" پر هتي ڪراچيءَ ۽ وقت ملي ٿي ٿو.

برسات: بمبئي ۽ ڪهڙن سنڌي دوستن سان ملڻ ٿيو؟ اهي اتي ڇا پيا ڪن؟

سرڪي: سقريءَ ۽ اتر سان مليس، موهن ڪلپنا، هري موڏواڻي ڪرنج جو ايدڙ ۽ آڳاڏو ترقي پسند ڪهاڻيڪار گوپند پنجاڻي (جيڪو پاڻ کي هتي ڪوونڊ بلوچ سڏائيندو هو) انهن سان ۽ ملڻ ٿيو. انهن کانسواءِ پروفيسر رام پنجاڻي ۽ گوپند مالهي، موٽيرام رامواڻي پروفيسر ڪلياڻ آڏواڻي، چيئمانڊ لالواڻي ۽ سندس زال شيلا سان به مليس. اهي ٻه ئي حيدرآباد سنڌ سان ڀارت جيون ۽ راج فلسطين رسالا ڪڍندا هئا ۽ اهي هاڻي بمبئي مان ڪڍڻ ٿا. لال پشپ جيڪو اسان جي علي بابا وانگر

سرڪي: اتي جا سنڌي اتي پنهنجو ڪو به
تعظ محسوس نٿا ڪن. ذهني طور تي وڪيل آهن.
انهن جي مقابلي ۾ اتان لڏي هتي آيل ماڻهو
اردو ۽ گراڇي ۽ سندن وڏي تعداد ڪري
سرڪاري سرپرستي ڪري پاڻ کي وڌيڪ محفوظ
ٿانئڪا سمجهن ٿا.

برسات: بمبئي جي سماجي زندگيءَ جي باري
۾ پنهنجا ذاتي مشاهدا ڏياريو؟

سرڪي: اتي سياسي آزادي آهي. باقي سماجي
ارٽس، ڪامورا شاهي جا ڪرتوت، بدمعاشي پنهني
ملڪن ۽ ساڳي آهي. غريبي ۽ سادگي تمام گهڻي
آهي. کاڌي پيئي جي شين ۾ دوائن ۾ ملاوت ڪونهي.
ڏهن ڏينهن ۾ اسان بمبئي جي رستن تي هڪ ٻه جهاني
يا ٻي ڪا به غير ملڪي کاڌي نه ڏٺي. سڀ کاڌيون
اتي جون لهيل آهن. ڪنهن به وقت ڪنهن به هنڌ
هڪ ٽيڪسيءَ کي هٿ ڏيو ته چار ٻيهي رهنديون.
ميٽر ڪان وڌيڪ هڪ پشوپ نه وٺن. سنڌي سڀ
روزگار سان پنهنجي گهرن ۾ خوش آهن. اتي اسڪول
ڪاليج ۽ اسپتالون لاهي وڌو نالو ڪڍيائون.

برسات: شاديءَ کان اڳ ذاتي زندگي ڪيئن
گذاري اٿو؟

سرڪي: ويهن کان ٽيهن سالن واري زندگيءَ جا
ڏهن سال ادبي ۽ سياسي مشغولين سبب ڪجهه
شروعاتي مذهبي تربيت سبب ٻئي ڪنهن طرف ڌيان
نه ڏئي سگهيو آهيان. شاعري ۽ ڪير. ادبي مضمون
به لکيم. ترجما به ڪيم. پر ڪڏهن به شراب نه پيتو
اٿم ۽ نه وري ڪنهن ٻي عورت جي محبت ۾ رهيو
آهيان. هڪ دفعي هڪ دوست چيو: ”شادي
ڪندين؟“ ان وقت مون پاڻ کي اڪيلو محسوس
ڪيو ۽ چيم: ”ها.“ اهڙيءَ طرح ”۱۹۵۷ع ۾ پنهنجي
۽ پنهنجي ساهرڻ جي مشترڪ دوست محمد ابراهيم
جوڻو جي رٿ ۾ ڪوشش سان پنهنجي شادي ٿي.“

برسات: توهان جي شادي ’لو مريج‘ ته نه هئي؟

سرڪي: نه. ان کي پيار جي شادي نه چئبو.
برسات: شاديءَ کان پوءِ توهان جي خيالن،
نظريي ۽ مقصد لاه جڏهن ۾ ڪا ڪمي آئي يا ان ۾
واڌارو ٿيو؟

سرڪي: شادي کان ڪجهه اڳ مون پنهنجون
سياسي ۽ ادبي سرگرميون گهڻو گهڻائي ڇڏيون هيون.
ان لاه مان پنهنجي وچولي طبقي جي فطري ڪمزورين

انفراديت پسند آهي. ۽ واسديو نرمل (اسٽيج ڊرامه
ڊائريڪٽر) انهن سڀني سان ڏاڍيون قربائتڻون ڪجهه رڳو
ٿيون. ماسٽر چندر ۽ پٽس مهيش چندر سان به مليس.
مهيش سٺو ڳائڻو آهي هندي (اردو) فلمن ۾ پلي
ايڪ گانا ڏئي پيو. ڪيرت ٻاٻاڻيءَ جي گهر سردار
جعفري ۽ خواجہ احمد عباس سان به ملاقات ٿي.
(اتي هڪشن چندر گهڻو ياد پيو.) نارائڻ شيام
تيرٿ وسنت دهليءَ ۾ آهن. هري دلڪير آڊيٽر ڪڇ
۾ آهي ۽ منهنجو استاد ڪيٿل ڏاس ڦاٽي ڀوپال ۾
آهي. انهن سان نه ملي سگهياسين. مون سان گڏ
منهنجي گهر واري به هئي.

برسات: اتي جي سنڌي ڀائرن جي ڪهڙي
حالت آهي. هتي جي مقابلي ۾ ڪهڙو نمايان ذهني
يا معاشي فرق محسوس ٿيو؟

سرڪي: اتي جا سنڌي اها تائين ذهني
طرح مطمئن ناهن. بمبئي جا سنڌي اتي ڪجهه تائين
۾ رهڻ جي وچ ۾ ٻئي گهڻا پوءِ گهرات صوبو
الڳ ٿيو ڪجهه تائين وڃي ڪجرات وسائي ۽ بمبئي رهڻ
کي ملي آهي. اهي به اتي جي سنڌين سان نفرت ڪن
ٿا. هتي سنڌ ۾ هندو سينيون ڏاڍي فراخ دليءَ سان ڪائيندا
ڪو اٿيندا، جايون اڏائيندا ۽ جائداد ٺاهيندا هئا، پر
ورهائڻ جي لڏپلاڻ کان پوءِ انهن کي اهي سموريون
شيون ڪم نه آيون. جن وٽ روڪ پشوپ، سون ۽
هيرا جواهر هئا سي ڪجهه سولائيءَ سان آباد ٿي ويا.
اهوئي سبب آهي جو هاڻي اتي جا سنڌي روزمره جي
شاهه خرچين بدران پشوپا پيا ميڙين.

برسات: اتي توهان کي ڪنهن وڌيڪ ڀانڻيو؟

سرڪي: ڪهڙي ڳالهه ڪريان، سڀني گهڻو
ڀانڻيو گهڻو پيار ڪيو. نهايت سڪه قرب سان. حياتيءَ
وفا ڪئي ته وري به وڃيو. بمبئي ڪونه وئي، پر بمبئي
جا سنڌي ڀائر ڏاڍا وڻيا.

برسات: بمبئي جي قلمي دنيا ۾ هن وقت ڪهڙا
سنڌي آهن؟

سرڪي: فلمي مسخرو آسائي ۽ ٻيو سڀي جنهن
'شعلے' فلم لاهي آهي اهو به سنڌي آهي ۽ چئني
سپاهي لائي جي ڪٽنب سان آهي. هنگل اصل
ڪشميري آهي پر سنڌ ۾ گهڻو وقت رهيو هن.

برسات: هتان کان لڏي ويل سنڌين جي
مقابلي ۾ هتي لڏي آيل ماڻهن جي حالت يا سوچ ۾
ڪهڙو فرق ٿا سمجهو؟

جا صدي شاعر جي عنوان سان مقالو لکيو هو. شمس مان گهرو ذميدارين سبب هاڻي لکڻ گهڻائي ڇڏيو آهي. شمس روح رهاڻ، نئين زندگي، سويجهرو، لکندي هئي. ٺٺي وي جي ادبي مذاڪرن ۾ به حصو ورتو اٿس.

برسات: توهان جي گهرو زندگي ڪيئن ٿي گذري؟ خيالن ۽ نظرين ۾ اختلاف تان ڪو جهيڙو يا تڪرار ٿئي؟

سرڪي: گهر ۾ ڪو تڪرار ڪونه ڪريون. لبرل آهيون، مذهبي لاڙن جي باوجود مان شمس کي انسان دوست ۽ آزاد طبيعت سمجهان ٿو. گهرو معاملن ۾ اسين هڪ ٻئي جي سهڪار سان ۲۵ سال غيرخوبي سان گذاري ويا آهيون ۽ پنهنجو گهر، پنهنجي جنت ۾ قائم ڪئي اٿئون.

کي جوابدار سمجهان ٿو. انهيءَ سال مون نالستاهه جو ڪتاب ”واٽ دين مسٽ وي ڊو“ پڙهيو ۽ پوءِ ان جو سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيو. اهو ڪتاب ’اٺ ڇا ڪجي؟‘ جي نالي سان سچو سنڌي ادبي بورڊ ڇپايو. سچي ننڍي کنڊ هندو پاڪ ۾ اهو ڪتاب فقط سنڌي ٻوليءَ ۾ ڇپيو آهي. مون اڄ تائين انهيءَ ڪتاب کي

پنهنجي زندگيءَ جي رهنما اصولن طور ڪتب آندو آهي.

برسات: توهان جي زال شمس به لکندي آهي. ڇا هن توهان کان متاثر ٿي لکيو آهي؟

سرڪي: شاديءَ اڳ هن اردو ادب ۾ ايم اي پاس ڪئي هئي. اردوءَ ۾ افسانا ۽ ادب لطيف لکندي هئي. ايم اي جي امتحان ۾ هن ’شاهه لطيف ۽ اردو

اسڪائيلينڊ جُون ڪهاڻيون غلام رسول ڪلهوڙو

ويو. مون سمجهيو شايد هن کي ڪنهن گاڏيءَ تي پهچڻو هوسا وري ڪنهن ضروري ڪم سبب ڊوڙي رهيو هو. خير، ڪجهه پنڌ اڳتي آيس ته پريان هڪ ٻيو همراھ پڻ ڊوڙندو ڏٺو. هي هڪ اڏيڻ عمر جو ماڻهو هو، منهن ۾ سنجيدو، فل سٺو ٻاتل، ٿاه لڳل، اتي بون کي ڪجهه ڪيل آئي ۽ حيرانگي به ٿي ته آخر اهو شريف ۽ باوقار ماڻهو اهڙي مناسب ڊريس ۾ ائين بي تعاشا ڇو پئي ڀڳو. ڇا هن جي به گاڏي ڇڏڻ واري هئي يا خداخواستو هن جي ڪنهن ماڻگ جو ايڪسپيڊنٽ ٿيو هو ۽ هو اسپتال ڏانهن ڊوڙيو پئي! — اڄ مون کي هتي اسڪائيلينڊ ۾ آئي ڇهون مهينو پورو ٿي رهيو آهي. مان فل سٺو ٻاتل آهيان، هڪ هٿ ۾ ننڍو بيگ اٿم ۽ انهيءَ حالت ۾ مان تيزيءَ سان ڪاليج ڏانهن ڊوڙي رهيو آهيان. پر مون کي پاڻ تي اهرج ڪانه ٿو اچي ۽ نه ئي ڪيل ڇاڪاڻ ته اسڪائيلينڊ جي زوردار مٿڙ کان بچڻ ۽ پاڻ کي گرم رکڻ لاءِ ڪڏهن ڪڏهن رستن تي ڊوڙ پڻ لڳائڻي پوندي آهي!

رستي تي بيهي ڪاڏڻ

اسڪائيلينڊ جي ماڻهن جي هڪ خاص عادت هي به آهي ته هو رستن تي بيهي ڪاڏيندا آهن. نه صرف ايترو پر جڏهن هو وچ بازار ۾ گهمندا آهن تڏهن به ڪاڏڻ کان ڪين مڙندا آهن. پهريائين پهريائين هنن جي اها عادت مون کي اصل ڪانه ٿي وئي، پر هاڻي وڻندي آهي، ان ڪري جو هينئر سان به (ڪڏهن

رستي تي ڊوڙ پائڻ

اهو منهنجو پهريون ڏينهن هو. مان ڪاليج پئي ويس. هڪ چونڪ تي ڏٺو ته پريان هڪ نوجوان مخالف پاسي کان تيزيءَ سان ڊڪندو ٿي آيو، هو يڏهن منهنجي ڀرسان آيو تڏهن به ڊوڙي رهيو هو، جڏهن مون کان پري هليو ويو تڏهن به ڊڪندو ٿي

ڪڏهن) رستي تي بيهي کائيندو آهيان، نه صرف

ڪاليج جي ريسٽورنٽ ۾ ڇانوهن پئي پيتر ته هڪ عرب شاگرد ساڳئي ٿيل تي اچي ويٺو ۽ پنهنجي سڃاڻپ ڪرائڻ بعد چوڻ لڳو: ”ڇا توهان سريلنڪا کان آيا آهيو؟“

”جي نه مان پاڪستاني آهيان.“

”او ساري، مون سمجهيو....“

”ڪا وڏي ڳالهه ناهي مڙهي خير آ“ مون چيو. ڪاليج ۾ شاگردن جي جنرل باڊي جي ميٽنگ هئي. هڪ اسڪائش شاگرد مون سان گڏ ويٺو هو. پوءِ مونسان پنهنجي سڃاڻپ ڪرائيندي چوڻ لڳو: ”مان شاگرد يونين جو جنرل سيڪريٽري آهيان منهنجو نالو فورڊ آهي.“ توهان جو؟“

مون کيس پنهنجو نالو ٻڌايو.

”ڇا توهان بنگلاديش کان آيا آهيو؟ هن پڇيو.

”جي نه مان پاڪستاني آهيان.“

”او ساري، مون سمجهيو....!“ فورڊ چوڻ لڳو.

ان تي مون ورائيو:

”ڪا وڏي ڳالهه ناهي مڙهي خير آ.“

توهان ڇا پسند ڪندا

مان منجهند جي ماني ڪاليج ۾ کائندو آهيان، ڪاليج ۾ اسڪائش ڪاڌو ملندو آهي. اهو منهنجو پهريون ڏينهن هو جو ڪاليج ۾ ڪاٺي رهيو هوس، ٿري کڻي ڪائونٽر تي پهتس ته اتي بيٺل ڇوڪري پڇڻ لڳي.

”سوئر؟“

”ايڪسڪيوزسي، مان توهان جو مطلب نه سمجهي سگهيس.“ مون ان ڇوڪريءَ کي ورائيو.

”ڇا توهان سوئر پسند ڪندا؟“ هن مشڪي

وضاحت ڪئي.

”ڇا سوئر کان سواءِ ٻيو ڪو ڇارو ڪونهي.

مون کائڻس پڇيو.

”ان کان سواءِ اسان وٽ رڌ آهي.“

”ته ٻيو مون کي رڌ ڏيو ان سان ئي ڪم

هلي ويندو.“

ڪاڌو وٺي ڪانجي!

اسڪائيلينڊ جي موسم

اسڪائيلينڊ ۾ سياري جي موسم ۾ سڄ ورلي

ڪو ڏسڻ ۾ ايندو آهي ۽ جڏهن سڄ پنهنجي سنهري ڪپڙن سان هتان جي مخلوق کي لواڙيندو آهي ته اسڪائيلينڊ جا ماڻهو بيحد خوش ٿيندا آهن ۽ هڪٻئي کي ڇو وندا آهن!

ڪهڙو نه وڻندڙ صبح آهي.

ڪهڙو نه وڻندڙ ڏينهن آهي!

ليڪ، پندرهن منٽن کان پوءِ جڏهن ’سورج ديوتا‘ غائب ٿي ويندو آهي ۽ جهڙ ٿيڻ کان پوءِ هڪدم مينهن وسڻ شروع ٿي ويندو آهي تڏهن ساڳيئي اسڪائيلينڊ ٻيڙو مٿن ڪنڊي هوندا آهن: تمام خراب صبح - خراب ڏينهن!

آءٌ. ايم ساري

ايڊمبرا (اسڪائيلينڊ) ۾ هڪ وڏي دڪان جي شو ڪيم آڏو بيٺو هوس. شو ڪيم ۾ ڪيترائي هورتن ۽ مردان مجسما ڏسڻ ۾ ايندا هئا. مان پڻ مردانن مجسمن جي آڏو ويس، جيڪي اهڙي انداز ۾ بيٺل هئا. جن هڪ ٻئي سان سس ٻس پئي ڪيائون. مان حيرت ۾ غور سان انهن مجسمن کي ڏسڻ لڳس. اوچتو هڪ مجسمو اتان ٽورو ڇڙيو ۽ مشڪن لڳو. موت ۾ سون ٿڪي مشڪ سان ان ڇڙندڙ ڦرندڙ ميسي کي چيو: ”آءٌ ايم ساري!“

ڪا وڏي ڳالهه ڏڪانهي

ڪاليج ۾ هڪ ڀارتي هئي، هڪ چيني شاگرد مون کان پڇيو:

”ايڪسڪيوزسي، ڇا توهان انڊين آهيو؟“

”جي نه مان پاڪستاني آهيان.“ مون ورائيو.

”او- ساري، مون توهان کي انڊين سمجهيو هو

ڇاڪاڻ ته توهان جي شڪل ته....“

”ڪا وڏي ڳالهه ناهي، مڙهي خير آ.“ مون

بئنڪ ڪاريءَ جي نئين موشن باب
ڪي ڪامياب بنايو

نیشنل بئنڪ آف پاڪستان

لفعي ۽ نقصان ميا آيو اري تجبي بنياد تي
بناو ڀاڄ جي شراڪت تي ڪاٺا
ڪوٺڻ جي سهوليت مان وٺڻ وٺو

اوهان نیشنل بئنڪ ۾ فقط هڪ ٽيوريٽن مان شراڪت ڪري سگهڻ ۽ ڪاٺا
ڪوٺڻ ۽ رپين سان ميعادي ڪاٺا ڪوٺڻ ڪري سگهڻا.

هڪ ٽيوريٽن سان ميعادي ڪاٺا ڪوٺڻ ۽ رپين سان ميعادي ڪاٺا ڪوٺڻ ڪري سگهڻا.
ان صورت ۾ ميعادي جي ڪري ڪاٺا ڪوٺڻ ۽ رپين سان ميعادي ڪاٺا ڪوٺڻ ڪري سگهڻا.
اوهان جي لاءِ پنهنجي بيمت ۽ عمد وٺڻ ڪاٺا ڪوٺڻ ۽ رپين سان ميعادي ڪاٺا ڪوٺڻ ڪري سگهڻا.
ٽيٽ چونا در موقعو

اوهان نیشنل بئنڪ آف پاڪستان تي ڀروسو ڪري سگهڻا
تفصيلن لاءِ نیشنل بئنڪ آف پاڪستان جي ڪنهن به شاخ مان پڇا ڪريو.

نیشنل بئنڪ آف پاڪستان ٽيٽ چونا در موقعو

سفر کان سفر تائين

جان محمد اوڀاسيون ڏيئي رهيو هو، ۽ ڇهن هڪ فلمي گانو جهونگارڻي رهيو هو. مون جان محمد کي چيو، ”جانو، سڙڪ تي پوئڻ ۽ ٽوپين جي وچ هڪ ٻار جو رانديڪو پيو آهي.“

جانو هڪدم پڇيو، ”تنهنجو ته نه آهي.“ کيس چڙپ ڪڍندي چيم، ”بسڪواس ڪر.“

چيائين، ”ان جو مطلب آهي ته سڙڪ تي پيل رانديڪو منهنجو آهي.“

کيس ڪنڌ کان وٺندي چيم، ”سامهون ٿله وٽ هڪ بدحال عورت ڏسين ٿو.“

ڪنڌ ڇڏائيندي چيائين، ”ها ڏسان ٿو.“

چيم، ”سڙڪ تي پيل رانديڪو ان عورت جي ٻار جو آهي.“

هڪدم پڇيائين، ”ڪٿي اچان؟“

چيم، ”بدحال عورت کان پڇڻ کان سواءِ نه.“

جان محمد ۽ مان بدحال عورت جي ڀرسان وڃي بيٺاسين. مون عورت کي چيو، ”هن جو نالو جان محمد جانو آهي. منهنجو جگرڻي يار آهي. بيحد بهادر آهي. موت کي ڪٽ نه آئيندو آهي. هيءُ گولين جي وسڪاري ۾ تنهنجي ٻار جو رانديڪو سڙڪ تان ڪڍي اچڻ لاءِ تيار آهي.“

عورت کان اڳ هڪ ٻوڙهي ڳالهائين. هو ڀٽ کي ٽيڪ ڏيئي ويٺو هو ۽ ٻوڙي ڇڪي رهيو هو. هن جان محمد کان پڇيو، ”اڙي ميان! تون موت جي ڪوهه ۾ موٽر سائيڪل هلائيندو آهين ڇا؟“

اسان سڀني ٻوڙهي ڏانهن ڏٺو. جان محمد ڪجهه ڪجهه وائڙو ٿي ويو.

مون ٻوڙهي کي چيو، ”جان محمد مثل رڇ جي ڪل ٻائي سرڪاري باغيچي جي خالي ٻجري ۾ ويهي رهندو آهي، ۽ پنج رپيا روز ڪمائيندو آهي.“

[منهنجي واتان جيڪي تون ٻڌڻ چاهين ٿو، سو مان چوڻ لاءِ تيار نه آهيان، جيڪي مان چوڻ چاهيان ٿو، سو تون ٻڌڻ لاءِ تيار نه آهين.]

هيءُ ان شام جي ڳالهه آهي، جڏهن صدر کولي هلي هئي، ۽ ماڻهو رستن تي پنهنجا بوتل ٽوپيون ۽ ڇمپل ڇڏي اوسي پاسي دڪانن ۽ هوٽلن ۾ وڃي لڪي پيا هئا. جان محمد، مون ۽ ڪجهه ٻين راهگيزن اڌ ٿلهيل هڪ عمارت ۾ وڃي پنهنجي ورتي هڻي. سامهون جانيٽو ٿيو ته ٿلهه جي اوڀر مان مون ايلفي اسٽريٽ ڏانهن ڏٺو.

سڙڪ تي پوئڻ، ٽوپين ۽ ڇمپلن جي وچ ۾ ڪنهن ٻار جو رانديڪو پيو هو. مون ڪنڌ کڻي آسمان ڏانهن ڏٺو. سڄ کي کولي لڳي ۽ ڪي هئي. کوليءَ جو ڪهاڙ ڪٿي، سڄ آسمان جي وسعتن ۾ رت جي روشن ليڪ ڇڏيندو رهندو، اسان کان پري ئي رهيو هو.

هڪ بدحال عورت ٽڪ ٻڌي رانديڪي ڏانهن ڏسي رهي هئي، هوءَ ڪجهه ڪجهه ڊنل ۽ خوفزدہ ڏسڻ ۾ پئي آئي. کانئس پڇيم، ”جتيئن ٽوپين ۽ ڇمپلن جي وچ ۾ سڙڪ تي پيل رانديڪو تنهنجي ٻار جو ته نه آهي؟“

عورت سٺهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو، پر ڪو جواب نه ڏنو. ٻيڙي تي هيٺ هاريل هٿن ۽ وجود جي پيمانه غم جو اولڙو سندس اکين سان ظاهر ٿي رهيو هو.

چيم، ”سمجهان ٿو، سڙڪ تي پيل رانديڪو تنهنجي ٻار جو آهي.“

”ها.“ هن چيو، ”سڙڪ تي پيل رانديڪو منهنجي ٻار جو آهي.“

هوءَ وري ٽڪ ٻڌي رانديڪي ڏانهن ڏسڻ لڳي.

”راز جي ڳالهه ٻڌائي ائين ميان.“ پوڙهي چيو
 ”تنهنجو هن رڃ سان ڪهڙو تعلق آهي.“
 ”رڃ جي پيري جي پٿر سان هڪ گدڙ جو
 پيرو آهي.“ چيو، ”مان هڪ مڻل گدڙ جي ڪل پائي
 ان پيري ۾ ويهي رهندو آهيان ۽ پنج رپيا روز
 ڪمائيندو آهيان.“

پوڙهي جي اکين ۾ جوت جاڳي پئي. ٻرندڙ
 پڙي پٽ سان مهٽي وسائي ڇڏيائين. چيائين، ”اڙي
 ميان! هو ته تون ان عورت کان ضرور واقف هوندين
 جنهن جو جسم لومڙيءَ جهڙو آهي.“
 چيو، ”ها، هو ته منهنجي پيري جي پٺيان هڪ
 نتبو ۾ رهندي آهي. تماشاڻي ان آنا ڏيئي کيس ڏسڻ
 ويندا آهن. هو ته تماشاڻين کي پنهنجو نالو ممتاز محل
 ٻڌائيندي آهي.“

پوڙهي پڇيو، ڪيئن لکيندي ائيني.“
 ”مون کي ڏاڍي وڻندي آهي.“ چيو، ”مان
 ساڻس محبت ڪندو آهيان.“

پوڙهي عجيب جوش وڄان پڇيو، ”هو ته
 توهان محبت ڪندي آهي؟“
 ”نه.“ چيو، ”هو پنهنجن ستن ٻارن سان محبت
 ڪندي آهي.“

پوڙهي پڇيو، ”سندن ٻارن جو به منهن مٿو
 ماڻهن جهڙو ۽ جسم لوڙ جهڙو آهي؟“
 ”نه.“ کيس ٻڌايو، ”ممتاز محل جي ستن ئي
 ٻارن جو جسم به ماڻهن جهڙو آهي.“
 ”تعجب آهي!“ پوڙهي اڇي ڏاڙهي ۾ آڱريون
 وجهندي چيو، ”ته هو ممتاز محل جو جسم لومڙي
 جهڙو ڇو آهي!“

”ڪيائڙيءَ کان ڏيئي ۽ وڃڻ واري لاسچ ٿي
 جيستائين اميدن جي سمنڊ نه ٻوڙيو هو، نيستائين
 ممتاز محل جو جسم عام عورتن جهڙو هو.“ چيو،
 ”ان لاسچ ۾ ممتاز محل جو مڙس به موجود هو. مڙس
 جي مڙن کان هو ممتاز محل جو جسم لومڙيءَ جي
 جسم جهڙو ٿي پيو هو. ان وقت کان هو سرڪاري
 باغچي ۾ منهنجي پيري پٺيان هڪ تنبو ۾ رهندي
 آهي. ماڻهو ان آنا ڏيئي کيس ڏسڻ ويندا آهن. هو
 ماڻهن کي پنهنجو نالو ممتاز محل ٻڌائيندي آهي. پر
 اصل ۾ هن جو نالو معيبدان آهي.“

”اڙي ڪجهه ته شرم ڪر، گدڙ.“ جان محمد

چيو، ”هڪ ڇا چوندي!“

”سڙڪن تي ٽوپيون ۽ جتيون ڇڏي اڌ ٺهيل
 عمارت ۾ پناهه وٺڻ واري هڪ ڪجهه نه چوندي
 آهي. هرڪا بڪواس خاموشيءَ، صبر ۽ تحمل سان
 ٻڌندي آهي.“ چيو، ”سڙڪ تي پيل رانديڪي جي
 باري ۾ ڇا سوچيو ائيني.“

”بدحال عورت تي مون کي رحم ٿو اچي.“
 جان محمد چيو، ”مان رانديڪو کڻي ايندس.“

جان محمد منهنجو جگري يار آهي. اسين ٻئي
 سنڌ اسٽار اليون طرفان ڪڪڙي گرائونڊ تي فٽبال
 راند ڪندا آهيون، ۽ وانڌڪائيءَ جي وقت ۾ رڃ
 گدڙ جي ڪل پائي سرڪاري باغچي جي پيرن ۾
 ويهي رهندا آهيون.

مون جان محمد کي چيو، ”جانو، مون کي
 وهر ورائي ويا آهن.“

”ڇا ڇا وهر!“ ڄاڻو مولڏانهن ڏسندي چيو،
 ”سمجهين ٿو ته گولي ڪائي مان سڙڪ تي سري
 ويندس!“

هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيو، ”ها، جانو.“
 ”مان سڙڪ تي گولي ڪائي نه مرندس.“ ڄاڻو
 چيو، ”تون ۾ مان سرڪاري باغچي جي پيرن ۾
 سري وينداسين. تنهنجي جسم تي گدڙ جي ڪل هوندي
 ۾ منهنجي جسم تي رڃ جي.“

”تس جانو.“ کيس روڪيندي چيو، ”الائي،
 ڇو، دل توکي روڪڻ تي ضد ٻڌي بيٺي آهي.“

جان محمد مون کي دٻو ڏئي بيٺو، مون کي
 ٻنهي ڪلهن کان جهليندي چيائين، ”گهڻو اڳ
 جڏهن مان نيلڙو ۽ پٽڪڙو هوس ۽ رانديڪن مان
 راند ڪندو هوس، تڏهن هڪ دفعي گولي هلي ۽ ئي.
 منهنجي ماءُ مون کي سڙڪ تي ڇڏي، منهنجو رانديڪو
 کڻي آسمانن ڏانهن اڏائي ويئي هئي.“

مون جان محمد کي پاڪر ۽ پڪوڙي ڇڏيو.
 جان محمد چيو، ”جتي ۾ ٽوپين جي اڇ ۾
 پيل رانديڪو مان سڙڪ تان ضرور کڻي ايندس.
 بدحال عورت ڏاڍي آداس آهي.“

هو منهنجي پاڪر مان نڪري ويس. اڪ
 چٻ ۾ سڙڪ تان رانديڪو کڻي آيو.

پٽ مان ٽيڪ ڏيئي ويٺل پوڙهي، تازيون
 وڇايون. جان محمد رانديڪو عورت کي ڏيندي،

ڪري پڪاري ٿو ته سڀني جا گهٽ اڏائين
ڪجهه وڃن، ڪن پٽيالي جي رٿپ پٺڻ لاءِ کڻا
ٿيو وڃن. پٽيالا واري واري سان سڀني کي پڪاريو
اندر موڪلندو هو.

جن وٽ ڪنهن وڙياڻي ماڻهو جا هٿ اکر
آهن تن جي منهن تي سرهائي آهي، جن وٽ ڪو
جنگ ڪوٺي تن تي نراساني جو راج آهي.
انور به انهن اڀاڳين سان آهي جن وٽ ڪوبه
جنگ ڪونهي. سڀ اوسڙي بر آهن، انڙو سڀو
جي سڌ لاءِ.

هو به صبح سان گهران سليماني ڇانهه سان
اٿي ماني جو اڌ ڳوڙڪائي اهي پٽو هو نيراهن
جي انتظار ۾.

هي انڙو جو ڇا سلسلا ڪڏهن ڪٿندا. پائر
به هائي ته تنگ ٿي پيو آهي. رات به ڪاوڙهي
پيو چئي پيو، ”انڙو سون ٿي گهوريو جو ڪن
چئي، ٻڌهو ڇڱو آهن پٽو اسان تي چئي. هاڻ ته
توڙاڻو مڙوي به ڪٿي ٿيندي.“ سچ ته ڇماڻين
پئي، جي ٿڌي لاکون مزدوريءَ تي هريال ههال
ته ڪنهن ادا سان ڪڍ ڳوڙيون ڏيو پيو پٽ ڪڍڻو
ڪريال ها ... چڙ ... پوار ... ٿرت ... قرب ...
اهي سڀ انسان جي فطرت آهي. جنهن ۾ اهي
جڏها تاهن اهو انسان نه نه سڏبو.

پٺن تي هٿ لڳي مڙي ڏٺائين ”هلو نوازا“
”انور پلا ڏي ڇو ٿيندو سڏ سرڪار جو يا
انهي مڙي وڌنداسين.“

”س ٻار مٿا اٿا جڏهن وس، وس وڙا آهن.“
”ٻار ماڻهو نه اچن ڪهڙا آهن، جڏهن گهڻيون
آهي توکي خبر، پر تو ڇا لاءِ اڀلا ڪندو آهي.“
”مون هيلڙ لاءِ درخواست ڏني آهي. هاڻي
ڏس ته ڪارڊگي جون چادر آهن اٺ، ساڍا چار
هٿو اڀيوار، هره اڌار ڇوڙا سڪين ڪڍڻ ائين
سوس.“

”اڙي بابا ڪم اڳي ٿا يا آهن مڙي فارملي
پوري ڪرڻي پر توهان ڪير ڇو هليمر لاءِ؟ پوءِ هي
ڊگريون ڪڏهن ڪم اينديون؟“

”س ٻيلي ڊگريون جي آسري ۾ پڪ نه ٿا هي
مڙو، پوءِ ته سڀ ڪجهه آهي چٽيڪ سان، پاڻ
ٿاڻا ماڻهو ٿن جي ڀارت به ڪير ڪندو.“
پٽيالي رڻ ڪئي ”انور پٽ عارب سون.“

”اهي وٽ پنهنجي ٻار جو رانديڪو.“
عورت پنهنجيون اکيون جان محمد جي چهرې
تي اٽڪائي ڇڏيون. جان محمد هٿ اڳتي ڪري
کيس رانديڪو ڏيڻ چاهيو. هو پئي ڪجهه دير
ٿاڻن ائين ئي هڪٻئي جي آبهون سامهون بيٺا رهيا.
مون عورت کي چيو، ”جان محمد تنهنجي
ٻار جو رانديڪو ڪٿي آيو آهي.“

عورت آهستي آهستي هٿ وڌائي جان محمد
جي هٿ مان رانديڪو کڻي ورتو.
تڏهن اڌ ٺهيل عمارت ۾ پنهام وٺندڙ ماڻهو
عجب ۾ پئجي ويا هو ساهه روڪي بيٺي رهيا.
هنن ڏٺو ته عورت جي هنج خالي هئي.
جان محمد تعجب وڃان عورت کي پڇيو،
”تنهنجو ٻار ڪيڏانهن ويو؟“

”گولي هلڻ کان اڳ هو تنهنجي هنج ۾
هو.“ عورت چيو، گولي هلڻ کان پوءِ هو تنهنجي
هنج مان نڪري آسمان ڏانهن اڏاسي ويو، ۽
پنهنجو رانديڪو سڙڪ تي ڇڏي ويو.

جان محمد جي ڇهن تي غمناڪ سرڪ تري
آئي، هو اڌ ٺهيل عمارت مان نڪري سڙڪ تي
وهي پيو.

ڪهاڻي

پنل نيت

رسول بخش درس

سائين جو ميٽاڪو آهي. سائيل هٿن ۽
اوسڙي جي ڪوٺڙي ۾ وڪوڙيل آهن. جنهن
مهل به پٽيالا ڪنهن جو نالو وٺڻ لاءِ ڏانهن منهن
پرسات

ٿو لڳي.

پيو ”نه نه جناب هي ڪواليفائيڊ ماڻهو آهي اصل ۾ هي ڪا وڏي سازش آهي. اسان جي اداري اهڙا ماڻهو مزورن ۾ سياسي ڪم ڪرڻ لاءِ موڪليا ويندا آهن. اها ڀڪ ڪا سرخڻ جي شڪل آهي. مان انهن کي چڱيءَ ريت سمجهان.“

چيئرمين شيخ ڦي ويو ”او مائي گاد... نه نه بابا اهو امپاسيبل آهي. انهن پهريون لاءِ اسان وٽ ڪابه جاءِ ڪانهي مان پنهنجي ماحول ۾ اهو ڏهيو پيدا ٿيڻ نه ڏيندس.“

پٿيوالي وري کيس اندر موڪليو. چيئرمين ڀڄ حراس جي ڌڻن ۾ غرق ٿيندي پوتاڙ ڪيو ”تولا... اسان وٽ ڪابه جاءِ ڪانهي. تون هڪ شڪت به هتي رهي نٿو سگهين.“

”سائين آخر...“

سندس جملا اڌ مان ڪٽجي ”گيت آئون-“ ”سر عرض آهي.“

”مان چوان گيت آئون... ٿري وڃ هتان.“

سندس انا جي ڪنڻن ڪر ڪٽيو ۽ اکين ۾ آلا ڀري آيس هڪ غضب جي گهور وجهي ٻاهر نڪتو. هلندو وڃي. ڌرتي سندس هر قدم تي ڪنجهي ٿي پئي.

گهر... جتي بڪ آهي جا واکا پئي ڪري پاتي آهن جن جي انگ تي سگهو ڪپڙو ڪونهي پونگي... جنهن ۾ سيءُ جو جهلو ڪونهي اونھاري لڪ لوساڻيو ڇڏي.

شام جو ٻائس چائينٽ ٽپيو، مٿس نگاهه پوندي پڇي ويٺو ”انور ڇا ٿيو تنهنجي انٽرويو جو“ هن رڳو هڪ ڀيرو چٽائي ڏٺو ۽ اکيون پيرن ۾ اٽڪائي ڇڏيائين.

ٻائس سمجهي ويو، جذبن اٿل کاڌي، ڪاوڙ جا ڪڙا ٽٽي پيا ”پرواهه ٺاهي، بابا پرواهه ٺاهي، تون گهٽ ڀراهه نه اها ڀانهن ۾ هل آهي. ڏکيا سڀيا ڏينهن گذري ويندا... ويندا لڙ ٺهي.“

ويجهو اچي ڪلهي تي هٿ رکيائينس پٺي جي مائڪين مان ۾ ۾ لڙڪ لڙيا، ڌرتي گهي ويئي. پتل نيشن سان هڪ ٻئي ڏانهن ڏٺائون. پنهنجائپ جون سنڌو چوليون هٿن لڳو ۽ پٺي پکين اچي ويا.

فائيل ڪڇ ۽ ڪري اندر گهڙيو انٽرويو ڪميٽي جي هڪ ميمبر اصلي سرٽيفڪيٽ گهريس. (انور پٽ عارب سمون، ايم اي اڪائونٽس فرسٽ ڪلاس... ايم اي سنڌي فرسٽ ڪلاس.) صاحب جون اکيون شڪجي ويون. ”اڙي بابا هي ڇا ٿو ڪرين؟ تون پوسٽ گريجوئيٽ ماڻهو هيلپري ٿو ڪرين؟“

”بس سائين شل ان لائق به سمجهيه وڃان.“

ٽيئي ميمبر هڪ ٻئي کي تڪڙن لڳا.

”هر بابا اها ته اسان جي اداري جي پيمرتي آهي. ايڏو ڪواليفائيڊ ماڻهو هيلپر هجي جڏهن ته گهٽ پڙهيل آفيسر هجن.“

”سر تعليم کي مان گذر جو وسيلو نه ٿو سمجهان. مون کي پيٽ گذر گهرجي. آفيسر ٿيڻ لاءِ ڪنهن معتبر ماڻهو جي نوازش ضروري آهي. ان نعمت کان محروم آهيان. آئون ان ۾ پنهنجي عزت سمجهان ٿو ته محنت مزوري ڪري ۾ گهرم پيٽ ۾ وجهان.“

چيئرمين گنهڻ وجهي چوڻ لڳو ”ايڪه آهي توکي نوڪري سان ڪم ان جو ذمو مان ٿيو ڪٿان جڏهن به تنهنجي لياقت موجب ڪا جاءِ ٿي ته پهرين توکي آرڊر ملندو باقي اڄ ته لوئر ڪلاس جا انٽرويو پيا ڪريون.“

”سائين ٽيسٽائين مون کي هيلپر ڪري رکيو وڃي پوءِ پوءِ جڏهن ٻي ڪا جاءِ خالي ٿيئي تون آرڊر ڏجو.“

”پر بابا ٽيسٽائين مون کي ترس — ٿورو انتظار ڪر.“

”سر هاڻي انتظار ڪرڻ جي پهچ مون ۾ ڪانهي. حالتون نازڪ آهن.“

”نه بابا نه اسان کي هيلپر لاءِ تجربيڪار ماڻهو گهرجن نه ڪي عالم ۽ پروفيسر.“

”سر هيلپري ۽ ڪپڙو تجربو ڪپي. اهي ٻاٺا ٻلاس آئون به چوري چوري سگهان ٿو.“

”ڇڱو تون ۾ منٽ ٻاهر هل ته اسان ٻاٺ ۾ ڳالهائون.“

انور وجود کي ڏڪيندو ٻاهر نڪتو پويان ڪمري ۾ سندس قسمت جو فيصلو ٿيڻ لڳو.

هڪ ميمبر ”مون کي ته مينٽل ڪيس

(پبلڪ ڪمپني)
ٺاهيندڙ ۱۹۴۱

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ

اسين پنهنجي روايت برقرار رڪن ۾ ڪامياب رهيا سين

۱۹۸۱ع ۾ اسان پنهنجي ۴۱ ساله تاريخ ۾ هڪ وڏي عظيم ڪاميابي حاصل ڪئي آهي. اسانجي منظور ٿيل سرمايو نئين چونڊين کي ڇهه ۱۰۰ ڪروڙ رپيا ڏنو ويو. هي سال اسانجي ذريعي بهترين سالن ۾ گڏجي رتو.

انهي نمايان ڪاميابي ۾ اسان جون بهترين ايتون، تجربي واري اسانجي ڪارڪنن جو چاهه شامل آهي، سڀني کان وڌيڪ اها ڪالهه ته هيٺ ڄاڻايل انگ اکر اسانجي هار هڪ ڳچي چٽو ثوب آهن.

۱۹۸۱ع	۱۹۸۰ع	منظور ٿيل سمارو
۱ بلين رپيا	۸۰ ملين رپيا	ادا ڪيل سمارو
۱۰۳۹ ملين رپيا	۵۷۶ ملين رپيا	۱۵۱ اڻ ڪيل سمارو
۳۱ بلين رپيا	۲۷۹ بلين رپيا	۳۱ ڊسمبر ۱۹۸۱ع جو جمع ٿيل قوتون
۶۸۱ ملين	۶۸۲ ملين	۴ ڪاٺون ڦٽن
۱۲۳۹ بلين رپيا	۱۷۶۵ بلين رپيا	ٻاهرين ملڪن مان آيل قوتون

حبیب بینک لمیٹید

PID (Islamabad)

manhattan international

ليکڪ:
عبدالڪريم بلوچ
ترجمو:
علي بابا

چوڇو

پيارا ٻچا صحت مند هئا ته ڪي منڊا ننڍا ۽ بيمار، گهڻيءَ جي ٻئي پاسي ڪٿي جو هڪ ٻچو مئو پيو هو. ان ويل مونکي پنهنجو ڇوڇو ڏاڍو ياد آيو ۽ مان تڪو تڪو هلڻ لڳس.

— مار، هي سڀ آهي ڇا؟... هتي دڪانن تي نه الاهي پيار پڇڙن ۽ ٻين آهي. هڪڙا ۽ ٻيا پيار سڀ السڻ اگهڙا... هر رنگ سڀل جا پيار پڇڙن ۽ هليا ڦرما پئي ۽ هر انداز وڻندڙ ٻئي ڏاڍي اهرج سان ڏسندا رهيا.

— هاڻ... پيار، دڪانن تي، پڇڙن ۽ ٻين... ٻڌو... ٻڌندي ذري گهٽ مون کان ڏانهن نڪري وئي. — ڇڏي ڏيو، انهن کي کولي ڇڏيو. انهن تي آزاد ڪري ڇڏيو. هي ارڙا، ڪنهنجا آهن؟... هڪ ماڻهو، جيڪو هو به مئون جهڙو هو، منهنجي ويجهو آيو ۽ چيائين ”تو هن شهر ۾ نئون توڙ ڏسجن؟“

— نه هيءَ ته منهنجو پنهنجو شهر آهي... ههڙو پنهنجو... پر مئون ڪڏهن به پر مئون ڪڏهن به هن ريت ٻارڙن کي ڄاڻان ڇاڻان پڇڙن ۽ ٻنڌ ڪين ڏٺو هو. ڪنهنجا ٻار آهن هي؟... اهو ماڻهو منهنجون ڳالهائون ٻڌي ڏاڍو وائڙو ٿي ويو، چيائين:

— هي پيار آهن. انسان جا ٻار ۽ هتي پيار به وڪيا ويندا آهن. توکي پيار گهرجي ته هريڊ ڪري وٺ.

— هي ٻار وڪامڻ لاءِ آهن؟... نه نه مونکي اعتبار ٿو اچي، ڪابه ماءُ، ڪوبه پيءُ پنهنجو پاڻ کي نه وڪڻي سگهي. ڏيويڙ پنهنجا پيار نه، انهن تي ٿو سگهي... اهو ماڻهو مرڪو.

— تو ڪڏهن هڪ ٻئي ماڻهي آهي. انهن پائين ٿو نه. جي ڏٺي عيني ها ته پوءِ اهڙيون

منهنجو ٻار ڪم ٿي ويو هو ۽ انهن ماڻهن ڇان

پنهنجي ٻاڙي سان لاڳوسپ ڳڙيون ووڙيندو، لڙڪا ڳاڙيندو شهر ويهي نڪتس. سڄو شهر عجب جهڙو ٻئي لڳو. ويچاريم ته ڪنهن ٿاڻي ۽ وڃي رپورٽ داخل ڪرايان. وري سوچيم ته هي ٿاڻي وارا ڇا ڪندا. مرڳو پاڻ نه ڦاسي وڃان. پنهنجي ٻار کي ڳولي سگهندو ڳولي سگهندو مان... وڏيءَ مارڪيٽ مان وڃي نڪتس. جتي هر ڪا شي ۽ ٻئي وڪائي. هڪ پاسي گوشت جي مارڪيٽ ته مڇين جي مارڪيٽ ٻئي پاسي، جيئن پکين جو ته ڇيڙهوئي نه ڪٿي! هڪ پاسي ڪيونڙ، پانت پانت جا مئو، رنگا رنگ جهرڪين جهڙا پکي، پانت پانت جون ڪڪڙيون به پڇڙن ۽ سڃاڻي رکيل هيون.

— تون ڪجهه پريشان آهين؟... مون ڏٺو آهو هڪ راهگير هو. سندس اچيءَ ڏاڙهي ۽ وڳي کي ڏسي مان ڏسندو ئي رهجي ويس! عجب جيئو نوراني چهرو هو.

— مان... مان پنهنجو ٻار پيو ڳوليان، منهنجو ڇوڇو ڪم ٿي ويو آهي، مان ۽ منهنجي زال پيار مان کيس ڇوڇو چوندا آهيون. منهنجو ڇوڇو ڪم ٿي ويو آهي. سائين اڪين آڏو اونڌم اچي وئي آهي. (مان روئي پيس)

— گهٻراءِ نه، سنڌير ٿي. هوءَ ڪڪڙين واري مارڪيٽ آهي نه، انجي پوئين گهٽيءَ ۾ هليو وڃ، اتي ٻارڙن جي مارڪيٽ اٿئي، گڏوگڏ ٿي سگهي ٿو تنهنجو ٻار توکي اتي ملي پوي. آهه مست الست ماڻهو وڌيڪ ڳالهائڻ پوئاهائڻ ڪانءِ ڪڪڙين واري مارڪيٽ جي هجوم ۽ ڪم ٿي ويو.

گهڻيءَ ۾ پلين، ڪن جا ٻچا ڊوڙون ٻائي سهڪندا سهڪندا پئي ڏسڻ ۾ آيا. مان پنهنجي ٻار تي، انهن لوسيلڙ ڄاڻورن ۾ ڳوليسندو هلندو ئي ويس. مون ڏٺو ۽ جانورن جا ننڍڙا پيارا

ٿيندا آهن. اوهان هي نيوگورائيند ٻار خريد ڪيو ته
ڏاڍو سٺو ڏاڍا ايماندار ٿيندا آهن. جي موتي اعتبار
نٿو اچي ته ايندڙ زماني ۾ انهن جي پيرن ۾ جي پيڙيون
لڳيون آهن، انهن جي نشان اڳوت سندن پيرن ۾
ڏسي ڇڏ.

— هون ... نه ... نه ... انهي ڇو مون کي اهو
سٺو نه پيو لڳي! ... مان ڏري گهٽ ڏههجي وٺو ۽
ٻئي ڏي تڙهي ڇڏيو.

— ٻلا جي جي شڪل منهنجن وارا ڪيڙي
نسل جا آهن؟ ... مون پڇيو:

— هي نيوگورائيند لوڪ آهن. جي ائمريليا جا
اصل رهاڪو آهن. انهن تي ڪاڪا شوائيند ڪورن
گولين سان ماري ماري ختم ڪري ڇڏيو ۽ تمام
ٿورڙن ئي جيئرو اسڪري ڇڏيو ويو ته نانش طور
سائن يا سلائين تي ڏيکاريا وڃن. اها وڏي امن پسند
۽ مدبر معيول اٿئي. هي ڪارا گهٽ ۽ غور سان
ڏسڻ سان ٿورا وڏ ٿيندا آهن ۽ ڏسڻ پيو ته اهي ايشيا
جا اصلوڪا رهواسي آهن. جنکي شودر يا اڇوت به
جتي سگهڻ ٿو، يا انهن کي ڌارو ۽ پوءِ سمانڊيز
لوڪ پنهنجي بک مٽائڻ لاءِ انهن کي ڇڻجي ڇڏي
ويا. اڄ ڪلھ اهي ڏاڍا ڏاڍا آهن. ٿورڙا ئي
نسل رهجي ويا آهن. ڪمپني نه خريد ڪري وٺ ..

۽ هوريان هوريان مون کي انهن ٻارڙن سان
ڏاڍي همدردي پيدا ٿيڻ لڳي. ... مون هان چاهيو ٿي ته
انهن ٻارڙن جي اڃان به وڌيڪ تفصيل سان ڄاڻ
حاصل ڪريان. ان لاءِ ته مون کي پنهنجو وڃاڻ به
به وسري ويو هو. مون ڪائنس پڇيو:

— ٻلا هي ننڍڙين ا ڏسڻ وارا ڪٿي پيدا ٿيندا
ٻارڙا ڪٿان آندا اٿئي؟ ...

هو منهنجي ان ڳالهه جي ڪري ڏاڍو محوش
ٿيو. شايد ان ڪري ته مان ڪجهه نه ڪجهه ضرور
ونڌيس. هو منهنجيءَ ڳالهه جو جواب ڏيڻ لڳو.

— هي مينگو لائينز نسل جا آهن. وچ ايشيا
۽ ان ٻوريءَ دنيا ۾ هلجي ويا. هي ڏاڍا جانور، محنتي
۽ ڏاڍا سٺا ويڙهو آهن. هي ماڻهو پنهنجو مطلب مٿان
لاءِ ڪهر هاري، ڌاري ڏسڻ وارا آهن. ڪڏهن ڏاڍا
قابل اعتماد دوست ۽ ڪڏهن بدترین
شمن ثابت ٿيندا آهن. انهن مٿان چڱيون ۽ تانائين
دنيا ۾ ملا ڪيا. انهن مٿان ايترو ڪريو ويا، انهن

ڳالهين تي ڪين ڪرين ها، هڏاڻو اڄ ... ۽ پوءِ
هو مون کي هڪ دڪان اندر پيڇڻ جي بلڪل ويجهو
وٺي ويو ۽ چيائين: ڏس، غور سان ڏس. انهن پيڇڻ ۾
توڻي ساري پرڻي جي لهر رنگ ۽ نسل جا ٻار ملي
ويندا. آئون پاڻ دڪاندار آهيان. اسين هر ملڪ سان
ٻارڙا گهرائيندا آهيون...

۽ آئون حيرت ۾ حيران ٿي ٻارڙن ۾ ڏاڍي
غور سان ڏسڻ لڳس. سڀ لاشيا پئي. ٺهڪڙا پئي
ڏنائون. ۽ ٻار وڪڻڻ واري ٻڌايو:

— هن وقت اسان وٽان ڪاڪا شوائيند،
مينگولائيند ۽ نيوگورائيند مطلب ته سڀئي نسلن ۽ قسمن
جا ٻار موجود آهن. هان ٻڌاه ته توکي ڪهڙي نسل
جو ٻار گهرجي؟ ...

— ٻائي، مون کي ته پنهنجو ٻار گهرجي منهنجو
پنهنجو ڇوجو.

— تنهنجو ٻار؟ ... هان سمجهيم ته تو وٽ
به ٻار آهي، ڇا تون انکي وڪڻڻ ٿو گهرين؟ ... هن جي
ڳالهه تي مون کان ڪاوڙ مان ڊانھن نڪري وئي:

— ٻار وڪڻڻ لاءِ ته نه هوندا آهن. اسين ٻار
ڪونه وڪڻون، مان پنهنجو ٻار ڳولڻ آيو آهيان؟ ...

— اها ڪهڙي وڏي ڳالهه ٿي پئي. هنن
مان ئي ڪو خريد ڪري وٺ. ٻار ته سڀن جا هڪ
جهڙا ئي هوندا آهن.

ان ماڻهوءَ اها ڳالهه ڏاڍي لاپرواهيءَ سان چئي
۽ پوءِ وڏي آڙ پڪاڻ واپاريءَ جيان وري
ڳالهائڻ لڳو.

— ڏس، اسان وٽ هر قسم جا ٻار موجود آهن.
هي جي نيوگورائيندز ٻار آهن، انهن جو اصل ماڳ
براعظم ايفريڪا آهي. سڄي دنيا انهن کي غلام رکڻ
لاءِ وڏيءَ جا ڪوڙ ۽ آهي.

— ۽ هي جي ڪاٻي پاسي وارن پيڇڻ ۾ پورا
ٻارڙا پيدا آهن؟ ...

— هاها ... هن منهنجي ڳالهه کي ڪدم
سجڻي ويندي ورائيو:

— انهن جو تعلق ڪاڪا شوائينز نسل سان آهي.
الاهين وڏن ملڪن ۾، انهن نيوگورائينز نسل جي ماڻهن
سان جانارن کان به وڌ پڇڙو ورتا ڪيو ويندو آهي، هونئن
به اهو نسل پاڻ کي ڏاڍو نيڪ حلال ثابت ڪرائيندو
پئي آيو آهي. پاڻ ڪنهن مٿان ڌرم نه ڪندا آهن. اها
انهن جي خاصيت آهي. هي وڏاڏا طاقت ور ۽ رانديگر

اسان وٽ ڀتير ڀسار، ڀتير خاني وارا کڻي ايندا آهن. ڪارا ۽ ڀمار ٻار انهن جا بکايڻ پيش ۽ مائرون وڪڻي ويندا آهن. باقي چوڏس هلندڙ جنگ مان جيترا بهي وڃن وارا ٻارڙا اسين پاڻ وٺي ايندا آهيون. ٻڌن هن ڀيري ٻار ڪوڙ مليا آهن. هي ٻارڙن جو عالمي سال ٿي ته آهي سائين.

سندس ڳالهه تي مون اڳتي وڌي، هڪ هڪ ٻار کي غور سان ڏسڻ شروع ڪيو. هنن ائين ٻئي سمجهيو ته مان سندن خريدار آهيان. انهن مان هر ٻار موٽڻ انهن ڏاڍين نمائين حسرت ڀريل نيشن سان ٺهاري رهيو هو. هر ڪنهن جي اندر ۽ چڻ اهائي آس هئي ته مان اهو ٻار خريد ڪريان. مان ٻيڙن جي چوڌاري گهمندي اوچتو هڪ ٻار کي ڏسي چرڪي ويس!

— يا خدا! هي ته منهنجو چوچو آهي!
ڊنل، هيسيل... آڳاٽو... ههجا ڪيڙا ڪاڏي ويا!...
چوچو! منهنجي وات مان رڙ نڪري وئي. پر هن جواب ڪونه ڏنو. مان ڊوڙندو وڃان شخص وٽ پهتس. منهنجو چوچو! هوڏس، هن ٻيڙي ۾ بند آهي. هنکي ٻاهر ڪڍو، آزاد ڪريو. آزاديءَ جي جيڪا به قيمت لڳايو ته، مون کان وٺو، چوچو مونکي موٽائي ڏيو.

— خاموش ٿي وڃ ته سٺو. رڙين جي ضرورت ڪانهين، ميان آزاديءَ جي قيمت جي ڪا خبر به اٿئي؟ اهو ماڻهو ڪارڙ مان ڇوڻ لڳو. مان توکي اڳ ۾ ئي ٻڌائي چڪو آهيان ته اڄ اسان ڪوبه ٻار خريد نه ڪيو آهي.

— هو؟ هي ڪنهنجو ٻار آهي، هي مونس ڳالهائي ڇو ٿو؟!... هي چوچو آهي، منهنجو... ٻڌاه ته ڳالهائي ڇو ٿو؟...

— هي ٻارڙا ايمان ڪنهنجي به ٻولي ٿا سمجهن. هنن جي ڪاٺي ٻولي ڪانهين، هي معصومڙا زبانن جي چڪر کان محفوظ آهن.

— ڇا؟
— جي ها، نه ئي هنن جو ڪو مذهب آهي. انهن مان تون جنهنکي خريد ڪندين آهو تنهنجو مذهب اختيار ڪندو ۽ تنهنجي ٻولي ڳالهائيندو.
— ٻيلا منهنجي چوچوءَ لاءِ گهڻا سڪا ڏيڻ هوندا... اهو ٻيڙي مان چوچوءَ کي ٻيڙي تي ويٺام جي چوڻ ۾ گهڻو ويو. پوءِ به اهي اتي جا اتي اڄ به انهن ۾ سڄي دنيا تي چانهنجي وڃن جي طاقت آهي. هڪ ٻار وٺي ڇڏ. فائدي ۾ رهندين...

— نه... مونکي اهي نڪ مٿا، نه ڏيڙن نڪن وارا ٻار نه کپن، پر... هيشن ڪر، مونکي هنن ٻارڙن جي باري ۾ ٻڌاه. اهي ڪير آهن؟

— منهنجي ڳالهه واپاري کي ڏاڍي ڏکي لڳي، هو شڪي ٿي مون ۾ ٺهڻ لڳو.

— بابا توکي جي ڪجهه وڻيو آهي ته اها ڳالهه ڪر. مون ته اها پنهني به نه ڪئي آهي.

— اهي ڪا شواڻيڙ آهن. انهن لاءِ ته اڳ ئي ڇڻي چڪو آهيان ته هي ماڻهو پاڻکي دنيا جو حاڪم سمجهندا آهن. هنن کي رڳو حڪومت ڪرڻ ۾ مزدو ايندو آهي. ڪارن ۽ زرد ماڻهن جو رت وهائڻ، انهن لاءِ ڪا اهميت نٿي نه رکندو آهي. انهن ڪهڙي ڏيهه، ڪهڙي پرڏيهه ۾ رت جوڻ هوليون نه ملهائون آهن. وڏا سازشي، جنهن حڪومت جو چاهين، تختو اونڌو ڪري ڇڏين. هي رتو چاڻ ڀريل سياسي راند جا کيڏاري آهن. ڏس، هي الزابئين گورا آهن، هي نار ڊڪ آهن ۽ هو سيمائيڙ آهن. مان به سيمائيڙ آهيان ۽ تون به. اڙي سائين هنن مان ڪوبه هڪ خريد ڪري وٺ، دنيا تي حڪومت ڪندين...
۽ مونکي ياد آيو. مان ته چوچو جي تلاش آهيان. پنهجي ٻار جي تلاش ۾، مون ڏاڍيءَ تيزاري سان کانئس پڇيو:

— پر هنن ۾ منهنجو ٻار ته آهي ڪونه. منهنجو پنهجو چوچو. ڏس مٿان انهن ۾ هجي. جيترا ٻنسا چوندن اوترا ڏيندو سان...
ڪن لاءِ ڊڪنڊار مون ۾ ٺهڻ لڳو.

— تنهنجي ٻار ڪي گم ٿي گهڻا ڏهه ٿيا آهن؟
— اڄ... اڄ ئي گم ٿيو آهي.

— اڄ... هن وڏي سوچ سان ٻاهر اڏو ٻڌي مون ٺهڻ لڳو.

— پر اڄ ته اسان ڪوبه ٻار نه خريد ڪيو آهي!...

مون عجب ۽ اچي وري پڇيس ته:

— اوهان اهي ٻار ڪٿان خريد ڪندا آهيو؟...

— اسين... اسين سڄي دنيا مان ٻار خريد ڪندا آهيون. سڄي دنيا ۾ امانجون ايجنسيون آهن. هر ڏسڻ لاءِ وري اڳتي وڌيس. هو ڪي به ڪونه هو، البت موجوده جي سڃاڻڻ وارو هڪ ٻارو ٻار، ڏاڍي آس مان مونکي ڏسي رهيو هو.
— هي ٻار هتي ڪڏهن کان آهي.

— هي تنهنجي ڏيهه جو نه، پرڏيهه جو آهي. مون ٻليو آهيان...

جو نشان به ڪين هو. مون ڏٺو ته انهن جي معصوم جسم مان سندن روح اچڻ ڪيترن جيان آڪاس ڏانهن اڏڻدا ٿي ويا. مون هر ٻار جي پيشانيءَ کي پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي. جن سڀ شڪايت ڪري رهيا هئا ته تون اسان مان ڪنهن به هڪ کي خريد ڪري، انهي بند پيري مان آزاد ڪرائي سگهين ٿي. تون ته هر ڪنهن کي خريد ڪرائي سگهين ٿي. هاڻ اسين آزاد آهيون. انهيءَ آزاديءَ جي قيمت اسان پاڻ ڏني آهي.

۽ مون ڏٺو. هو سڀ مرڪي رهيا هئا. زرد، گورا، ڪارا، سانورا، نيرا مڪڙا کڻ جهڙا. — يارب، هنن سڀني جا چهره هڪ جهڙا آهن، ساڳيون شڪليون!... هي رنگ ٻيلا آهي ڇا؟... هي سڀ چوڄو آهن. هي سڀ ڪنهنجا ٻار هئا؟ هنن کي ڪنهن قتل ڪيو؟ مان پاڻ به ڏهڪاو کان خونيءَ جيان پڇڻ لڳس. ۽ پڇندي پڇندي ڏٺم ته ماڻهو اڃان تائين پاڻ ۾ وڙهي رهيا هئا. مڙن هارڻ ۽ مارڻ وارن جون شڪليون به ساڳيون هيون.

— مان قاتل آهيان، خوني آهيان... مان رڙندو رائيٽ ڪندو ڊوڙندو ٿي ويس، ۽ منهنجي پٺيان منهنجي ئي شبيهه وارو هڪ ٻيو ماڻهو ڊوڙي رهيو هو، هو جڏهن منهنجي ويجهو پهتو ته پنهنجي تلوار منهنجي هٿ ۾ ڏيندي هڻائين:

— تون قاتل آهيان. هاڻ توکي پنهنجي حفاظت جي ضرورت آهي. اهو چئي آهه ماڻهو پري نڪري ويو ۽ آئون ترار هٿ ۾ کڻي، ڊوڙندو رهيس، ڊوڙندو رهيس. ۽ نه ڄاڻي ڪيتريون صديون گذري ويون.

انهيءَ گهڙيءَ جي موڙ تي ساڳيو بزرگ مونکي سڀو آهڻي نوراني مڪ.

— بيهه رهه... ۽ هنجي اوڻجي آواز تي آئون بيهي ويس. هن چيو ”هٿيار اڇلاءَ.“ ۽ مون ڏٺو. منهنجي هٿ ۾ ڪابه شيءِ نه هئي. مان خوف کان ڊوڙندو گهر پهتس.

۽ اڻڻ ۾ منهنجو ٿار ميٺ بٽين ۽ ڪتابن سان ڪيڏي رهيو هو. جن هڪ سڀو ٿئي ويو هو. مان پنهنجي ٻار کي کڻي حيرت سان ڏسڻ لڳس. ڪيس ٻيڙ مان ڇاتيءَ سان لڳايم. ۽ چوڄو پنهنجي ٻاتي ٻوليءَ سان چوڻ لڳو:

— بابا... تون ڪاڏي گهر نسي ويو هئين؟

هن جي ڳالهه تي مون حواس سڀالڻ جي ڪوشش ڪندي، ڪجهه ٻارڙن ڏانهن اشارو ڪري هن کان سوال پڇيو:

— ٻيلا هنن جا هئا، گهڻين جي پيغام ٻارڙن جيان ڦهليل ڇو آهن؟... منهنجي ڳالهه تي هن ڪجهه پيراريءَ مان ورائيو:

— انڪري ته آهي سڀ ٻارڙا انهن ملڪن سان واسطو رکڻ ٿا جيڪي ملڪ ٻاهرين ملڪن جي امداد تي ٽڳندا آهن، اهي امداد وصول ڪرڻ ۽ فخر محسوس ڪندا آهن. هي پنهنجن جي نڙيءَ تي لت ڏيندي خوشي محسوس ڪندا آهن. اندران ڪجهه هوندا آهن ۽ ٻاهران ڪجهه. سدائين سانڍي جيان ٻي رنگ مٽائيندا آهن.

اوچتو زور زور سان جنگ جي سائرن جي آوازن سان شهر ۾ ڄڻ ماڻڻاڻ مچي ويو، ماڻهو هوڏانهن هوڏانهن پڇڻ لڳا. مون ڏٺو ته دڪاندار به ٻجرا ڇڏي نڪو نڪو ڊڪندو گهر ٿي ويو. پڇڻ ويل هنجي شڪل هوبهو مون جهڙي هئي. ڪن لاه ائين ڀاسيو جن اهو ٻسار خريد ڪندڙ ۽ وڪندڙ آهن پاڻ هئس.

— هڪ اهو جيڪو پڇي رهيو هو هڪ مان جو پنهنجن جيان بيٺو هئس. ۽ پڇڻ وارا چئي رهيا هئا پڇو نه ته نشت ٿي ويندو. مان ٿورو ٻوڙتي هئي، حيرت ۽ حيران سڄي مابرا ڏسندو رهيس. ماڻهو هڪ ٻئي سان وڙهي رهيا هئا. پھڻن جا ڄڻ مينهن وسڻ لڳا. هڪڙا لڏين ڪهاڙين سان ته ٻيا بندوقن ۽ ترارن سان رتو ڇاڻ ڪري رهيا هئا. اوچتو آڪاس مان بھار جهڙن زورن سان ٻه ڇڏيا. هڪ ٻه ويڪو ٻارڙن مٿان ڪريو هو، ٽماڪي سان ٻارڙن جي هڪڙي ئي دانن فضا ۾ اُڀري ۽ پوءِ ماٺ ڇانئجي وئي! مان ڄڻ ٻوڙو ٿي چڪو هئس. مان رت گاڏڙ پور پور پڇڻ جي وڪريل ٽڪرن کي ڏسندو رهيس. سڄو رت هيٺاهين ڏانهن ڊوڙي رهيو هو. سڀني جو رت هڪ ئي رنگ جو هو، رت، جيڪو نه زرد هو، نه پورو، نه ڪارو نه نيرو. رت آوشا ۽ سنڌيا جي رنگن جيان ڳاڙهو ڪنٺيو هسو ۽ اهو رت وڪڻڻ جهڙيءَ هيٺاهين جاءِ تي گڏ ٿي رهيو هو. هڪ وڏي ڪاهيءَ ۾ اشام جي سنڌيا جيان، ڄڻ ٻولارن ۾ پکڙجي ويو. مون ڏٺو، سڀني ٻارڙن جون سيريون ته هيون پر ڏڙن

20/11/20

”تون من پل هي تامين“

”کیر آہی؟“

"نألو حنا المس ؟"

" 125 "

" " " "

18

[illegible]

”هاسٽل لائيف ڪيڏي نه پورنگ آهي. جنٽو وڃي. تو ڪڏهن پوڳي آهي هاسٽل لائيف.“

”اها اسڪول لائيف ه مون به ڪاٿي آهي پنج سال هاسٽل لائيف... پسر هن هاسٽل جي بائونجيري ۽ ٻان ٻاهر وڏو شاعري اوڀن جيل شروع ٿي ٿو وڃي، جنهن ۾ اسين جنبي آهيون.“

”هز هن جيل و به ڪي قيدي ڏاڍا خوش آهن. هوسامهن به ڇوڪريون ڏس“ هوڪ جيڏانهن

هو ڳالهه کي ڪهاڻيءَ جي ڍنگ ۾ ٻڌائيندو
هو منهنجي به ڪهاڻي - ڪلا ۾ رچي هئي ۽ مون
کوڙ ڀيرا سوچيو هو، ته هن کي ڇوان ته هو
ڪهاڻيون ڇو نه ٿو لکي؟ پاڻ ئي چيو هئائين:

”جيڪي ماڻهو ڪهاڻيون ٻڌائيندا آهن، اهي لکي نه سگهندا آهن. هونئن به ڪهاڻي لکڻ جي ضرورت ئي ڪهڙي آهي. مسئلو ته وري به پاڻ کي اڪسپرِس ڪرڻ جو ئي آهي نه ! اهو ڪنهن سان به سور اورڻ سان نمبري ٿو وڃي، ٻيو ڇاهي توهين ڪنهن پٽ کي ئي ڇو نه ٻڌائي ڇڏين.“

تم ڇا هومون کي به پت نوسمجي! مان
جو هن کي هيڏي ڏيان گيان سان پتندو آهيان؟

”ڪنهن به ماڻهوءَ کان پت وري به سٺي آهي
پت کي ڪن ته هوندا آهن؛ پروات نه. ڳالهه کي
ائين ڳهي ويندي، چڻ ته هئي ئي ڪانه. ■
نه ئي پت توهان جي پٺايل ڪهاڻيءَ کي پنهنجي
نالي سان چيائي سگهي ٿي؟

مون ڏٺو ته مون کي هن جي ڪهاڻين پڻ جي
جيتوڻيڪ چوسن بيهي وئي هئي. هر شام مان پئي
ڏينهن جو اوسڙو ڪيندو هوس.

مڪلاس هلندي - ڪنٿين - لائبرريءَ ۾ -
 هر ھر منهنجو ڏيان هن ڏانهن هليو ويندو هو. ڪم ته
 اڳي به ٿي ويندو هوس پنهنجو پاڻ ۾ ... ۽ ... هوءَ
 جا منهنجي ايترو ويجهو ڇڪجي آئي ما به رڳو ان
 ڪري - هڪ ڀيري ڪارڊور ۾ سڏي مون ڏانهن
 هلي آئي :

”توڻان ڪوي آيو.“ هوڄا پاڻ ڪريتا هئي،
 سون ٿان اهڙو سوال ڪري رهي هئي،
 ”ٻن ڪهاڻيڪار آهيان.“ سون چيو هو.

”ها. ۽ نه ورنديون ته هي رنگ رتيون شامون نه ورنديون.“

”تون چاهين ته هي رنگ رتيون شامون سهائي رات به ٿي سگهن ٿيون؟“

”اسان جي چاهن نه چاهن سان ڀلا ڇا ٿو ٿئي! ۽ توکي ته خبر آهي، ته اسان جي فيملي سخت سوئر فيملي آهي.“

”پر تون ته پڙهيل ڳڙهيل آهين — بالغ آهين — وات وڪيل آهين —!“

”مان پنهنجي خاندان جي پهرين ڇوڪري آهيان، جيڪا يونيورسٽيءَ تائين پهتي آهيان. مان ڪوبه اهڙو اگرو مثال نٿي ٻڌجڻ چاهيان. جو منهنجي خاندان جي ٻين ڇوڪرين لاءِ اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ جون سڙ واهون بند ٿي وڃن؟“

”ٿوري دير لاءِ گهور ماڻ ڇانئجي ٿي وڃي. ڇا ان لاءِ ڪٿان وڇوڙي جي ويل اچي ڪڙڪندي.“

”بهرحال تون سڀاڻي نه وينديش! اها ئي منهنجي آخري ويتي آهي.“

اهو ڏنڌ ۽ وڪوڙيل صبح هو.

هو جوانيءَ بابت ٻڌائي رهيو هو، ته ڪيئن هو ڪرسمس جي رات ڪرچا مان عبادت خان موٽندي ان بوسل واري گهٽيءَ ۾ هڪ ڪلر کان آڏو هو ۽ ڪلر جا ڪوڪرٽ ٻنهي ويا هئا؛ پر گهٽيءَ ۾ ڪنهن به ڪلر جي ڪڙڪي نه ڪئي هئي ۽ جاني ان ڪلر کي ڳولائي رهي هو — وڏو هو — نلڙي ڦاڙي اوچنگارون ڏنيون هئائين؛ ۽ گهٽيءَ ۾ ڪنهن به گهر جو در نه کليو هو. ڇڻ ته راتاهه هو هو هو ۽ سڀ مارجي ويا هئا. ۽ پوءِ جاني، ان ڪلر کي پنهنجي اوورڪوٽ ۾ ويڙهي هٿرائين ۽ پوءِ ٽي ٽيگ ڏياري ٽيگ ڏيندو ڊوڙندو ويو هو ان ڪهڙيءَ سان ۽ ان ٽيڙي رات پاڻ کي واڙي، استوبسوکي باهه ڏئي ڇڏي هئي ۽ ڏيائون ڏيائون اڳريون سڌا لاءِ وسائي ويون هيون.

ان دونهائيل وڏهائيل شام جو هو ۽ منهنجي آڏو ولسي هئي. ٻيئي ڇپ هٿسائين، ڳالهائڻ لاءِ چسپن ٻنهي وٽ ڪجهه به نه هو. پريان ولس جي ڇپ مان ڊوئيٽ ۽ هڪ ٽيگ ٻريو، جيڪو مون تي سولو سڌو پاسو هو!

ان آخري موڙ کان مون هن جي وڪ سان وڪ ملائي ڇڏي:

”اٽي ٽيگ ڇاڙهيءَ قسي ڪا به شانتِي لاج ۽ ڪلهي ڪا آهي! اٽي ته هڪ ٻلاڙا آهي!!!“

۽ جانيءَ ڏاڍي ڪنهن به چترڪار جو آئرس ڪائونسل ۾ ڪوبه نماءُ ۽ نماءُ ڪونه ٿيو هو!!! ۽ ...

”!!!“

ڏسي رهي هئي اوڏانهن مون کي ڪنڌ ورائي ڏسو پيو. ”اهي جيڪي ڪسنگ ڪري رهيون آهن، ٻنهي جو شهر ۾ ڳهر آهي؛ پر هي ٽن سالن کان هتي هاسٽل ۾ هڪ ئي روم ۾ آهن. ڏي نيڊيل پرائيويسي، جسٽ اونلي پرائيويسي!“

”ها پرائيويسي. اڄ جي انسان جو سڀ کان مکيه مسئلو پرائيويسي، جيڪا اسان جي رينج کان ٻاهر آهي. اسان جي نصيب ۾ ئي ناهي. پنهنجي اندر ۾ نه.“ جنهن پاسي اهي ڇوڪريون ويون هيون، اتان ڊوئيٽ ۽ ٽيگ ٿيو ٻري، جيڪو مون کي لاءِ ڇو سولو سڌو پاسو.“

۽ ان صبح هو جانيءَ جي ڳالهه ڪري رهيو هو. جانيءَ جو ذڪر هو اڪثر ڪندو هو.

جاني هو ڪيڙ؟! اهو به پاڻ ئي ٻڌايو هئائين: ”جاني هڪ مهان چترڪار هو. رت جي رنگ لاءِ هن پنهنجي آڱر کي ڇلي ڇڏيو هو. رت جي اها ڌار ائين پائندي هئي، ڇڻ چتر مان ٿيو ٿيو ٿي هيٺ وهڻ لڳندي. آئرس ڪائونسل ۾ جانيءَ جي چترڪاريءَ جو نماءُ ٿيو هو هڪ ڪاموري هٿان. تڏهن جانيءَ کي ان تي مڃرائڻ ڪا سولي ڳالهه ٿورو ئي هئي! هن ته ها ڪري جهڙوڪر زهر جو ڍڪ ڀريو هو ۽ جڏهن ان ڪاموري جانيءَ جي هڪ چتر ”ماڻ جو شهر“ تي ٺيڪا ٿيڻي ڪئي هئي، تڏهن جاني پهرين ته ڀاڻپ پيئندو، ان ڪاموري ڏانهن ڏسندو رهيو هو ۽ مون ڇانوڻي جانيءَ جي ان ماڻ ٻڌيان ڪيڏا نه طوفان لڪل هئا! پوءِ ست ڏئي ان چتر کي استنبذ تان لاهي ڦاڙي جاني ٻاهر اڪري هليو ويو هو. اهو جانيءَ جي پيئنگنگز جو پهريون ۽ آخري نماءُ هو.“

ڏها ڳڻ جي سينڌ جهڙي اجڙيل اجڙيل شام هئي اها.

”سڀاڻي تائين ته ترسي سگهين ٿي!“

”۽ ڪلهه ۽ اڄ وانگي سڀاڻي به تون ساڳي ڳالهه ڪندين! سڄي هاسٽل خالي ڪرائي ڇڏي اٿن. سڀ ڇوڪريون گهرن ڏانهن هليون ويون آهن؛ سوا هاتهن ٻن ڇوڪرين جي ۽ ٽي مان آهيان. رات جو جڏهن اهي ٻئي ڪري ۽ واڙجي وينديون آهن، تڏهن اڪيلائيءَ جو احساس هانءُ ۾ پالي جيان ڪپي ويندو آهي.“

”پر اهي سڀ ڇوڪريون حالتن ۾ ٽاپر اچڻ کان پوءِ واپس به نه ورنديون نه!“

* هڪ تخليقي آواز

* هڪ دور جو ڪريڪ

* انسان جي مهانت جو
نقيڪ

* اشعار ڏياريندڙ ادب جو
خالق

مواد جي سهائت لاءِ:

۱۲- سي پلاڪ: ۲، پي پي سي ايڇ

سوسائٽي ڪراچي - ۲۹، فون: ۱۳۸-۱۳۳

پرسا
پرنٽرس

مقامي چيپرائي
پرنٽنگ مرڪز

نئين مشين

نئين ٽائيپ

سٺي صاف

چيپرائي

اين ڊيلو (۱)
پي اي سي هائوسنگ
سوسائٽي - ڪراچي ۲۹

سوال جواب

دين محمد سومرو — هيدرآباد

س: مون کي ڏاڏي ويسر ٿئي ٿي، خاص ڪري جڏهن ريشمي گليءَ وڃان ته اتي اهو وسري ويندو آهي ته ڇا وٺو اٿم.

ج: اڃا ڪٿي ڳالهه آهي. جي فرمائش ڇو اهو حال رهيو ته پوءِ نه رڳو ريشمي گلي وڃڻ وسري ويندو پر پوءِ زال جي خوف کان گهر موٽڻ به وسري ويندو پوتارا!

س: ماڻهو لاجپي چوسين ۽ فلم ڏسڻ بدران گهڻو ڪري هيڏانهن هوڏانهن ڏسندا رهندا آهن.

ج: سڀ نه — صرف آهي جن سان ڪلا پنهنجون گهر واريون نه هونديون آهن.

عبدالغني بلوچ — ميڙپورخاص

س: مون ٻڌو آهي ته ريڊيو تي ڪلر ٻيٽ جي ڏاڏي جو ڀارت توهان ادا ڪندا آهيو؟ جي اهو سچ آهي ته سڀني صداڪاريءَ تي منهنجون مبارڪون قبول ڪندا.

ج: توهان ايتو ٻڌو آهي، هاڻي ٻڌايو ته مبارڪون ڪنهن کي ڏيان. ڏاڏي کي، پوٽي کي يا توهان کي؟ ڪنن جي کوٽائي ڪرايو، محڪم آثار قديم وارن کي ڪافي مال ملي ويندو.

س: هڪ دوست دعويٰ ٿو ڪري ته هو ساڳئي وقت شاعر اديب مقرر اداڪار صداڪار مصور ۽ آل راڻو ٺهر آرٽسٽ هئڻ سان ڪلا ڪلا صحافي به آهي. ايترين خوبين واري هر فن مولا کي ڇا چئجي؟

ج: قمر شهباز.

محمد حسن ڊوڪي — ملير

س: منهنجو سوٽ ڇپي ۽ ميسوا ڪٿي شهر ۾ وڪڻندو آهي. گهڻو ڪري طارق روڊ ويندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن بنا ميون جي خالي ڇپو ڪٿي به اتي نه وڃي ڇا ٿيو اٿس؟

ج: پهريون توهان اهو ٻڌايو ته توهان جو سوٽ جڏهن بنا ميون جي خالي ڇپو ڪٿي طارق روڊ ويندو آهي، تڏهن پهاريو به ساڻ ڪڍندو آهي يا نه؟

س: اسان جو گهٽ ملير آهي. ڪٿي ڇپڻ کان اتي رهڻ ٿا، پر نه رستو آهي نه بجلي، نه پاڻي نه وري ڪو اسڪول يا اسپتال ڪجهه ڪونهي. هوڏانهن اسان جي ڪٺو پاسي ۾ سڀ ڪجهه آهي. اهو ڇو؟

ج: مارئيءَ جي وارثن کي اڄ آسانئون ياد آيون آهن؟ اڄ به لوئي لاهيو ته هر شيءِ حاضر ٿي ويندي.

شفيع محمد پليجو — جنگشاهي

س: عورت جا گونگي، ٻوڙي ۽ انڌي آهي، سندس مڙس مري ويو آهي. ان کي سندس مڙس جي مرڻ جي ڪهڙي طرح خبر ڏيون؟

ج: توهان ڇا ٿا سمجهو ته اهڙي عورت کي اڳواٽ خبر نه هوندي؟ هونءَ به خبر ڏيڻ جي ضرورت ئي ڪهڙي آهي؟ مهيني ڪن به پاڻ ئي سمجهي ويندي.

س: اسان جي گهٽ جي چوگرد هڪ ڇاپلو نئين برسات ۾ وهندي آهي. اها ڏهاڪو سالن کان ديويءَ جي وٽن جي وڏي جهنگ ٿيڻ ڪري پنهنجو رخ ٽيرائي رهي آهي. وس ۾ هميشه گهٽ ٻڌڻ جو خطرو آهي صلاح ڏيو ڇا ڪريون.

ج: برسات جو انتظار ڪيو. گهٽ ٻڌي نه ٻڌي، توهان اها هاه گهڙو ڪيو. اها هاه گهڙو ڪيو جو ڪراهيءَ واوا به دنگ رهجي وڃن. وري نه شهيدن سان ڇوڙا ڪن.

محمد هاشم قاضي — لاڙڪاڻو

س: گهر ۾ هر هفتي ٿري ايندڙ مهمانن کي ڇا چئجي ۽ انهن جي ڪهڙي خدمت ڪجي؟

ڪري ڇاڪاڻ ته هو فضول خرچ آهي. پر هن بدين تائين به منهنجي جند نه ڇڏي آهي.

ج: پاڻي پڳوانداس - بدين تائين آيا ئي آهيو ته بوه اڳوڻو بارڊر ڇو نٿا آزمايو؟ يا ته ٽرڪ يا سرڪ، يا وري ساڳيو ئي مولچند ڪرڻ هئا -

س: منهنجو هڪ مسلمان دوست علير مونسان ڌنڌي ۾ گڏ آهي. عمر اسان جو گڏيل دوست آهي ۽ ٺٽي ۾ پنهنجي ڪاروبار کي ڇڏيو، اڪثر اسان وٽ مائٽي ۽ ويٺو هوندو آهي. اسان جي ڌنڌي تي وڏو اثر پوي ٿو. ان جو ڪهڙو علاج ڪريان.

ج: جنهن منهنجو ڪاروبار ڇڏيو، تنهن کي ڪهڙو قياس ايندو؟ توهان مالوڙي ڪري ٺٽي وڃي سندس ڌنڌو سنڀاليو.

عبدالستار عباسي - ٺٽو

س: اسان جا نوجوان اڄڪلهه ضرورت رشتن جا ڪالم غور سان ڇو نٿا پڙهن خاص ڪري شادي شده دوست.

ج: ان ڪري ته پوڙهي ٿيڻ کان پوءِ جوهر کي چئي سگهن ته مون تنهنجي خاطر هڪ هزار نوجوان خوبصورت، خوب سيرت، تعليم يافتہ، عالي خانان جون چوڪريون ڇڏي توسان شادي ڪئي هئي.

س: ڇوڪرا ڇوڪرين جي نالن ۾ مضمون لکن ٿا، اها بيماري ڇو طرف پکڙندي وڃي ٿي ان جو سبب ڇا آهي؟

ج: ڇوڪرين جي نالن ۾ مضمون نه لکندا ته ڇوڪرن ڪير؟ خود مان به ڪنهن زماني ۾ ايڊيٽر کي ڏوڪو ڏيڻ لاه ڦر شهباز بجاءِ ڦر شهنواز جي نالي سان لکندو هوس.

اختر حسين ميمڻ - ٺٽو

س: هن دور ۾ زال ماڊرن هجي يا چٽ؟

ج: هن دور ۾ زال ماڊرن هجي يا نه هجي، پر مڙس جو چٽ ٻڌڻ تمام ضروري آهي.

س: ارشاد حسين ڪساطمي اخبار جهان ۾ سوالن جا ڏاڍا دلچسپ جواب ڏيندو آهي، ڇا توهان به برسات ۾ اهڙو معيار قائم ڪندا؟

ج: اها ڪهڙي زماني جي ڳالهه آهي؟ اڄ جي، ڪنهن جي، يا جڏهن مرهبات ڏاڏو حيات حيات هوندو هو.

ج: کين گهر جو پاڻي ڪهي. سنگ ڏجي يا وٺجي. يا خريد ڪري ڏجي.

س: رال محبوب کي پرڻائڻ جو ڪو آمان ۽ سستو نسخو ٻڌائيندا.

ج: کيسو ڪوڙ ڪايو، زور زور سان، اها زور سان، گهڻي زور سان. (سندس ٿلهه پنهنجو).

مجتبيٰ قادري - نوابشاهه

س: شاهه جو اهڙو پيٽ ٻڌائيندا جنهن تي سنڌين عمل ڪيو هجي.

ج: پاڻي منهن مٺڻ ۾ غرات سان گذار.

سڪينا ميمڻ - حيدرآباد

ڪي ڪي ماڻهو گهر نائي ٿيڻ ڇو نٿا پسند ڪن؟ انهن به چوندا آهن ته وڏن شهرن ۾ جوهر ملي هر جاءِ نه ملي ۽ گهر ناليءَ ڪسي ته پئي شيون ٿيون ملن.

ج: جوهر ۽ جاءِ کان سواءِ خونخوار ۽ خطرناڪ ۽ خوفناڪ شين ۽ سهرو به ته ملندا آهن. اهڙن ماڻهن کي نه ڪي ايم سيءَ جو گيت ٻوڙي سگهندو آهي ۽ نه وري ڪي اي ايس سي جو ڪرنٽ ماري سگهندو آهي.

عمر ملاح - ماتلي

س: سهڻا ماڻهو ايلڊي رحم ڇو ٿيندا آهن؟
ج: توهان کي ڪنهن جو آهي ته گولي ڳولي سڀني ماڻهن جي سولر ڳولڻ اچو.

س: مان هڪ شريف انسان آهيان هرڪنهن پاڙيسريءَ سان ڏکيءَ ويل مردم همدرديءَ لاه تيار هوندو آهيان ان هوندي به منهنجي شرافت ۽ نياز نوڙت جي جواب ۾ هاڙي وارا مون کي هميشه ڪرڙي نظر سان ڏسندا آهن؟

ج: توهان جا پاڙي وارا شايد باقاعده ”راڻيءَ جي ڪهاڻي“ ڏسندا هوندا، کين ٿي وي جا سنڌي پروگرام ڏسڻ نه ڏيو. وهابيل ساڪ مونسي ملندو.

پڳوان داس - ماتلي

س: منهنجو پائٽيو مولچند هر ڌنڌي ۾ مونسان گڏهڻ چاهي ٿو. منهنجي ڪوشش هئي ته هو الڳ ڌنڌو

سجھا سڀڻا جا

سواء ڪجهه ڪري نه سگهندس. اهو فيصلو آسمانن تي
 ٿيل آهي اوج تي لکيل آهي. گذريل سن السن سالن
 جي بنواس ۾ مسلسل لکندو رهيو آهيان. ڪهاڻيون،
 ڊراما ۽ ٻه ناول، شايع ڪرڻ لاءِ ٻه ڪهاڻيون گذريل
 سال خالدي ۾ ”سنگت“ لاءِ ۽ غلبه کي ٻه ڪهاڻيون نئين
 زندگيءَ لاءِ ڏنيون هيون. تخليقي ادب کانسواءِ سڀيا جي
 باري ۾ انگريزي ۾ لکيو اٿم. هڪ قطب کان ٻئي قطب
 تائين سموري دنيا پيرحم پيلستي ۽ پرويگندا جي برقي
 تارن ۾ لهرن ۾ ڊڪوڙ جي ويهي آهي. افراتفر ۾
 ذاتي پزيرائيءَ جو دور هلي رهيو آهي. مون تي هميشه
 کان پنهنجي دائانيءَ تي شڪ رهيو آهي. مان گذريل
 ويهن سالن کان يادگيريءَ سان لکي رهيو آهيان. انهن
 ويهن سالن مان گذريل اٺ ڏهن سال مون سخت ذهني
 عذاب، تڪليف، غير يقيني، ڪيفيت، آڌين پڇائڻ،
 انڪوارين جي ڪهڙي، پابندين جي گهٽ ۽
 هوس ۾ گذاريا آهن. ذاتي پزيرائي، شخصي
 پيلستي ۽ پرويگندا لاءِ مون وٽ ڪافي مواد
 آهي. هي صورت ۾ احمد نواز کان وڌيڪ پڙائڻ لاءِ
 روئداد آهي. پر مان احمد آهيان. داناءُ نه آهيان.
 پنهنجي پيلستيءَ بدران هاءِ ووشيءَ ۽ ڪوشم نشينيءَ تي
 ترجيح ڏئي اٿم. بنواس ورتو اٿم. بنواس ۾ ويهي لکيو
 اٿم. سمورين آزمائشڻ ۽ ڏهرين تي پريس ڏڪافرنس ۽
 دوستن ڏانهن خطن ۾ بيان ڪرڻ بدران ڪهاڻين، ڊرامن
 ۽ ناولن ۾ وجهي ڇڏيو اٿم. برسات لاءِ ڪهاڻي، ”سفر
 کان سفر تائين“ موڪلي رهيو آهيان. ٻه گذارشون
 — هڪ ٻروڻ ۽ ٻي گذارش. ته ڪهاڻي لاکيٽي
 شايع ڪجو ”ڏسو صفحو فلاڻو“ يا ”بائي صفحي فلاڻي
 تي“ کان بچائجو.

سنگت ساڻ لاءِ سلام دعائون.

امر جليل

پڙهڻا ۽ حيدرآباد. سنڌ مان ”هادر“ رسالي وارو دور
 هاءِ اچي ويو آهي. — ”ري لڏي ڊکي“ عرصي بعد
 ”برسات“ پڙهڻ جو مولعو مدعو. يوسف شاهين جو
 لکيل ۽ سهيڙيل مواد ڪهاڻي پڙهڻي ”اندر
 ۾ آهي“ نيو وانگر هڪ ٻيو وڌيڪ شاهين جي هن
 ادبي ڪوس کي مڃڻو هو. ”فهر آهي ڪري نو“

تو منهنجي شاعريءَ لاءِ لکيو آهي. مون تي ڪي
 باري ۾ چيل ڪجهه بيت ۽ ٻه وايون موڪليان. تو
 ٻنهن بابت اهڙا ڪهاڻي ٻيٽ آچيندي له ٿي اچيم. بهرحال
 اهو ڪڇ سچ حاضر آهي. جي برسات ۾ ڇڄڻ لائق
 عجب ته ٻي ڇڏجانءِ جي وزن وغيره جون سمجهڻ
 ڪوتاهيون هيون ته ليکڪ ڪري ڇڏجانءِ نون پاڻ
 به ته شاعر آهيان. جي هي بيت توکي پسند آيا ته پوءِ
 ٻي ڪوس ڇهنڪي مان پنهنجي پر ۾ شاعري نو
 سجهاڻا سا به موڪليندو سان. هتي اٺ ڏهن سنڌي
 ڊاڪٽر فوج ۾ ڪنهن ۽ ميجر آهن، ڏاڍا سٺا ڇوڪرا
 آهن. انهن سان ڪچهري ڪري ڳاڙهن جو ڏند
 لاهيندو آهيان. ٻه ڇوڪرا ڪاليج ۾ ليڪچرار آهن.
 اڳ سنڌي روڙهي نه ٿيندا هيا. هاڻي ته کلڪت ۾
 ويٺا آهن.

آغا سليم اسسٽنٽ ڊائريڪٽر ريلويو پاڪستان کلڪت.
 برسات جو ۽ فيبروزيءَ وارو شمارو مون کي
 گذريل هفتي مليو هو. ان کان اڳ فقط هڪ ٻروڻ
 مليو هو، سو به (سجهاڻا نو) به مهينا کن اڳ.
 بهرحال، اوهان کي ياد آهيان. مهرباني. هاءِ سينگار
 مان موڪيل نئين سال جو سهڻو ڪنارڊ به مون کي
 مليو هو. هڪ دفعي ”گهڻو اڳ“ وڃڻ ۽ اوهين
 لاڳيتو ۽ پابنديءَ سان برسات ڪڍو. مان اوهان جي
 پرچي ۾ لکندس. مان پنهنجي واعدي تي قائم آهيان. لکن
 کان سواءِ مون کي پنهنجي زندگيءَ جو ٻيو ڪو مقصد
 سمجهه ۾ نه آيو آهي. حياتيءَ جي پوئين ڀاڱي ۾ پڇڻ
 کان پوءِ مون کي ڪا ٿي ويهي آهي ته مان لکن کان

لکڻ ۽ شمشير العودي پنهنجو مٿ ٻاڻ آهي. سندس لسڪيل فقري فقري، مٿ سٺ ۽ لفظ لفظ ذهين ٿي وڌو ۽ ٿر چڙيو آهي. لمر شهباز آغا سليم لاءِ جيڪي ڪجهه به لکيو آهي سٺو لفظ صحيح آهي ڇاڪاڻ ته اهڙا وڏا، اديب ڪمرشل جي ميدان ۾ ”فقير فقير ڪي نه سهي“ واري روايت ڪهڻي وقت کان جاري رکيو اچن. ماڳهي وقت لمر شهباز ٿي. ۽ جي ”راليءَ جي ڪهاڻي“ سلسليوار نانڪ ٿي اڻ سنڌي طرح جهڙي ريت تنقيد ڪئي آهي سا به درست آهي جنهن لاءِ مون ٽي عدد خط ٿي وڃي پروڊيوسر هارون رند صاحب کي شروعاتي ٽن لفظن تي لکيا هئا ۽ ڪانئس سوال ۽ ڄڻو ته گهوڙي چورائڻ جي وير ۾، ٻانهن ڀڄائڻ سان، چٽڪ سنڌي لوڪ ادب جي اڻ والڻن کي ڄاڻايو ٿا ته ٻگ سان ڪيت عمر بادشاهه جي گهوڙي چورائي هوندي تڏهن عمر بادشاهه ”مارئي“ کي ڀڄائي وڃي قابو آيد ڪيو هو. ٻيو انٽرويو ايسر- ڪمل جو روايتي انٽرويو جي انداز کان وڌيڪ ٻن ڪلاڪن جي گفتگو محسوس ٿي وئي ڇو ته انهي نواڻ، ذهن تي سٺو تاثر چڙيو آهي. اهڙي طرح ”ڇڻي مائرن لاءِ“ واري پيغام کسي مهلائڻو ٻائي انسانيت جي دشمنن کي توهان جهڙي ريت مات ڪيو آهي، تنهن تي توهان کي جس هجي. باقي علي بابا جي ڪهاڻي ”هڪ ڪن جو سفر“ تاجي ٻيئي ۽ ته سنڌي ڪهاڻي نه هئي لڳي ڇاڪاڻ ته زندهه ڪردارن بجاءِ خواب وارا ڪردار اهو زوريءَ محسوس ڪرائي رهيا آهن ته اسان سان هيءُ جٺ سنڌيءَ جي ۽ وڏي ڪهاڻيڪار ڪئي آهي. ڪي لقرا لفظ ”اڃانڪ“ سان شروع ٿيڻ ڪري ذهن ڌونڌاڙي ٿي چڙيو ته ڪهاڻي ته سنڌيءَ ۾ لکيل آهي يا ڪنهن ٻيءَ ٻوليءَ ۾؟ — مها پرلڻ، ٺپ ۽ نهاري، نڪيتو ڪيس ٻڌاڻا ٽڪڙو، ڀور، وڌوڙ جي ڦاٽ، بلڪ ڦوڙاٽ جهڙا لفظ ته سمجه ڪان ٻاهر هئا پر انگريزيءَ جو عجيب استعمال ته سيڪس، نيجول ٺٺ، گوان، ڪري آن، مئجورن، اوشن آف لئنگئسي، رسائيل، ماسڪ جهڙا لفظ لکي اهو علي بابا پنهنجو ۽ دنڪي منجهه درياءُ ۽ نانڪ واري جرمني واري انعام جو احساس پڙهندڙن کي ٿو ڏياري ته هاڻ ڊيسي (سنڌي) ڪهاڻيڪار ٻڌان هائي غيرملڪي بلڪ عالمڪير اديب آهي.

ڊاڪٽر محمد يوسف ڀٽو — ننڍو ڄام، سنڌ.

توهان جيڪو ”سڄي عالم جون ڏند ڪٿائون“ سلسلو شروع ڪيو آهي اهو سنڌي ادب ۽ تاريخ ۾ پهرين ڪوشش آهي خدا ڪري توهان ساڻ نڀايو. هن دور جي مٿان شاعر شيخ اياز جي اڻ ڇڏيل شاعري (نثري به) ڇاپي ۽ دلعو وڃي برسات کي اوچو مقام ڏنو آيو. هونءَ به اها توهان جي ڪوشش ٿي خوشي ٿيندي آهي جو توهان سنڌيءَ جي چوڻيءَ جي ليکڪن کي ڇاپو ٿا، هن پرڄي ۽ ڀارت جي شاعر ۽ اديب ڪمل جو انٽرويو جيڪو مون ڪلپنا ورتو هو، ڏاڍو وڻيو. فقير بيان ڪري ٿو. ۽ علي بابا جي ڪهاڻي به سٺي لڳي.

مخدوم. ع. جليل درٻارو — فتح نوابشاهه ۽ شمشير وارو ”فقير بيان ڪري ٿو“ تمام سٺو سلسلو آهي جنهن جو اسان سڀني کي انتظار هو شيخ اياز واري ”پٽن ٿو پور ڪري.“ اڻ ڇڏيل نثري نظر ته اسان جي ادبي آڇ لاهن ۾ وڏي هٿي ڏني آهي. ٻيا سلسلا ۽ ڇاپيئي به پنهنجي جاءِ تي وڏي اهميت رکندڙ شيون هيون.

علي نواز قل نوشهرو فيروز ۽ شاهه عبداللطيف ڀٽائي ڪلچرل سوسائٽي هارن پاس ڪيل ”ٺهراءُ“ منهنجي ته ڇا هر هر غور سنڌيءَ جي دل جي ڳالهه آهي. تنهنڪري حڪومت کان پوزور مطالبو ٿا ڪريون. ته انهن جائز ڪهرجن جو پوراڻو ڪري.

مختار منجهار — لاڙڪاڻو. ۽ توهان کي خاص عرض ڪري رهيو آهيان ته ڪڏهن به لملي تصويرن جو سهارو وٺي رسالي کي کي قبول ٻڌائڻ جي ڪوشش نه ڪندا.

عبدالرزاق سهتو — ڳوٺ صوفائي سهتا ۽ برسات ۽ معاري شيءَ کي ترجيح ڏيو جنهن پهرين برسات ڪيڏا هئا اهڙو معاري ويو. حالتن آهر شاعريءَ کي به ڪجهه جڳهه ڏيو.

رياض شاهد رضوي ڪورنگي ۽ ڪراچي ۽ ”برسات جي اچڻ سان سنڌي ادب ٺون رخ اختيار ڪيو آهي.“ ان منجهان ڪافي ڪجهه ملي رهيو آهي. اختر درگاهي روهڙي

توهان پرڄي ۾ ڪهاڻي به ڏيو ته سٺو ٿيندو ۽ ته ڪهاڻي کان سواءِ رسالو اڏورو آهي. شيخ اياز جي شاعري تمام گهڻي وٺي اميد آهي ته آئينده به شيخ اياز کي نه وساريندا ٻيو عرض ته توهان يونان

رکندا ايندا. هي سلسلو ساراه جو ٻيو آهي ۽ نه ٻيو
ڪوبه رسالو نه آهي جيڪو اهڙي سهڻي شاهو جي
شاعري پيش ڪري سگهي.

لعل محمد ”لال“ پنهور — ڪراچي
✽ ادا، ڪجهه چولو اٿس — جيڪڏهن برو نه
پائيندو ته چوان — هڪ ڳالهه منجهانئي وڌو آهي. سا
هيءَ ته ٻرجي تي سڻان لکيل هوندو آهي (هفتهوار)
سو سائين سچ ته هي آهي — (برسات) مهيني ۾ هڪ
دفعو مس پهچندي آهي. سچ ۾ ته اسان ۾ اسٽال
وارن سان چڪريون لايون پيا هوندا آهيون ته توهان
نه ٿا آيو — پر هو چوندا آهن، ”اڙي سائين الله واحد
شاهد آهي، اسان ڪسي ڪهڙو پرو چڙهندو آئون ۽
جيڪڏهن هو ڪين ته.“ پوءِ ڪجهه ٻه ڇا منهن
پهڙو ڪري وڃي گهر ويهندا آهيون.

قاضي آصف ناز لاڙڪاڻو
✽ ڄاڻيئي ۽ فقير جو بيان لاجواب سلسلا
آهن. ڏيهه پرڏيهه ۽ قمرشاهه جون ڳالهيون هن سٺيون
لکڻ ڏيون صفحا وڌايو — شعرن کي اڃا به ڪجهه
وڌيڪ ڇڪهه ڏئي وڃي ته چڱو ٿيندو.

آسي محمود ”زيبني“ ٽنڊو قمبر
جڏهن به سڪرنڊ ايندو آهيان تڏهن برسات
ضرور خريد ڪندو آهيان. ديوتائن وارو سلسلو ڏاڍو
وڻي هو. عبدالستار بلوچ — ڪنڊيارو.
✽ برسات کي نئين رنگ ۽ ڍنگ سان ڪيڻ
تي مبارڪ اسيد ته اها لائين پڻ ٿيندي.

محب محبوب — حيدرآباد
✽ برسات جا مڙئي ٻرجا پڙهين. آئون سمجهان
ٿو ته برسات جو اوائلي اوج وڃي اچي ويو آهي. انهي
جو خاص سبب ”لوس ادبي مواد“ پيش ڪرڻ آهي.
وسيم سومرو — نوابشاهه

✽ برسات جو تازو ٻرجو پڙهيم، قمر شهباز
سان ڳالهيون، فقير بيان ٿو ڪري ۽ ڄاڻيئي جا سلسلا
وليا. ٻرجي ۽ بين الاقوامي سياسي صورتحال ۽ ڪنهن
ٻين ادیب کان انٽرويو سلسلا شايع ڪريو ته بهتر.

غلام حسين سومرو — سڪرنڊ
✽ علي بابا جي ڪهاڻي، انتظار جون ڪوتائون
۽ ڄاڻيئي سٺيون تخليقون آهن. اوهان ”ڄاڻيئي“ وارو
سٺو سلسلو شروع ڪيو آهي. شيخ اياز جي ان ڇپيل
شاعري ته پنهنجو مٽ پاڻ آهي. هن ماڻار واري دور
۾ برسات سٺو واڌارو آهي. سرمد ابڙو — شڪارپور

جي ڏنڊ ڪٿان سان ڪڏ پنهنجي مٿن جي ڌڙي ۽
مڪلي کي نه وساريندا توهان پنهنجي شاعري به ڏيو
نه سٺو. بدر ميمڻ — شڪارپور

✽ ”هن ٿو پور ڪري“ ڏاڍو وڻيو اسيد ته اهو
سلسلو جاري رکندا. ”قمر شهباز“ جو انٽرويو وڻيو
مگر قمر صاحب ڪٿي ڪٿي هاس خطري کان ڪم
ورتو آهي ۽ ڪٿي ڪٿي حقيقت بيان ڪرڻ کان
هٽي ويو آهي. پر اهو انٽرويو جو سلسلو برقرار
رکندا ته جيئن اديبن سان ملاقات سان ڪڏهن به ان
جي به خبر پوي. مقصود نل — رتوديرو

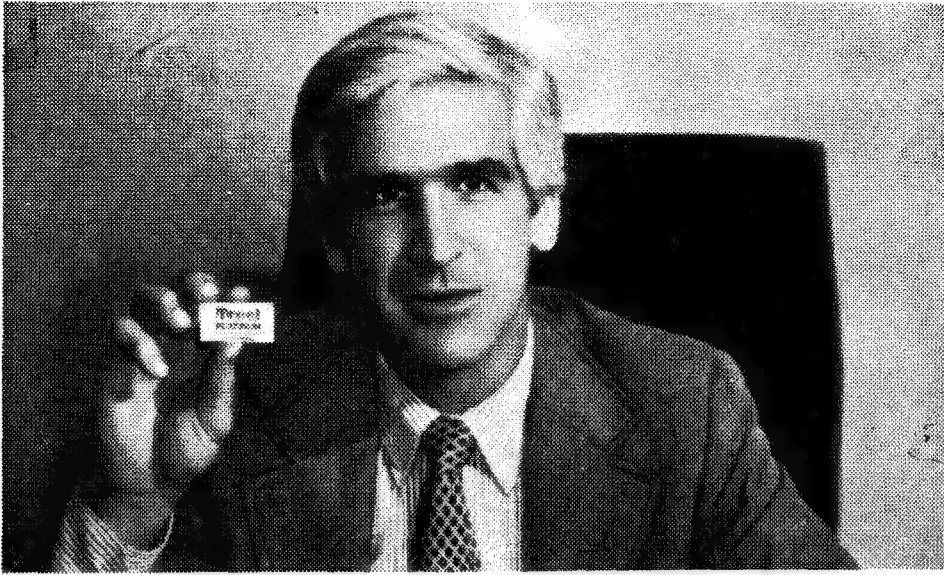
✽ جبل جي تاريخ ڪولڙين ۽ اوهان جو
برسات رسالو وڙ چڙهي ويو. پوءِ ته عهدي تي وٺي.
هڪ دفعو ڏاڍي چاهه سان پڙهيم ڏاڍو لطف
آيو. قمر شهباز جو انٽرويو، اياز جي شاعري ۽ فقير
جي ادبي آثار ۽ ”فقير بيان ٿو ڪري“ دل لپائيندڙ
۽ معلومات ڏيندڙ آهن. شال هلندي لسٽون وڃي پڙهي
سگهان! جنهن ۾ جفاڪشي سان برسات ڪسي
برساو ٿو! ان لاءِ مبارڪن ڇا مستحق آهيو. شال
سدائين اها برسات وڃ واکن سان هلندي رهي.

عابد گهلو — حيدرآباد سنڌ
✽ ڪيڏين مشڪلاتن هوندي به وري رسالو
ڪيڻ ڪاوش نه آهي ته ٻيو ڇا؟ شال هيءَ برسات
سنڌ جي ڪنڊ ڪنڊ تي وسي ۽ وري ساوڪ ۽ هريالي
ٿيون. هڪ دفعو مضمون پڙهيم ڏاڍو وڻيو خاص ڪري
محترم قمر شهباز جو انٽرويو ۽ مالائي اياز جو نثري
نظير ”هن ٿو پور ڪري“ دل چٽي ٿي ته هڪ هڪ
مضمون جو نالي وار ڏگر ڪريان ۽ نه، توهان اڃائي
ساراهه سمجهندؤ. سائين! ڪوشش ڪري اهو معيار
ٿاڻو رکو. رحيم سومرو — لاڙڪاڻو.

✽ توهان تي ناراض آهيان. ”توهان گهور جا
گفتا“ ته سٺا ٿا لکو پر گهور لفظ غلط ٿا لکو گهور
منهنجي راني جو نالو آهي. مهرالسي ڪري صحيح
لکندا ڪريو. منظور کوسو — ڪراچي

✽ برسات ۾ ترقي پسند ادب پيش ڪيو وڃي
۽ مشهور اديبن جون لکڻيون ڏيون وڃن جيڪي اڻ
ڇپيل هجن. جيئن: جمال ابڙو، اسر جليل، مهتاب محبوب
اياز قادري، آغا سليم، علي بابا، نورالهدلي ۽ عبدالقادر
جوڻجو ۽ انڊيا ۾ رهندڙ سنڌي ليکڪن جو به ادب
پيش ڪيو وڃي. شيخ اياز جي شاعري جو سلسلو جاري

امپریختش

مستارین این لائٹ سی آفیش پرزیدنٹ انجینئرنگ امریکن میٹیل بزرگترین برقی برقی چاقو

پلاٹینم سپر اسٹین لیس بلیڈ
 ہتی استانتین ورجینیا امریکام اساجی فیکٹری م
 تیار تین تا۔

پلاٹینم کی اوہا اہتر وئی سوڈسندا
 جھڑاواہانجی چودہ استین لیس بلیڈ بلکہ افی کان بہ گھٹو بہتر

فریٹ پلاٹینم
 کرسن کے ہر اسٹین لیس بلیڈ
 سے بہتر پایا۔ آپ بھی آزمائیں
 طے کر سکتے ہیں

ٹریٹ پلاٹینم
 سپر اسٹین لیس بلیڈ
 امریکام ٹھیل

PRESTIGE TPSB-314-314

ش

پی

شیخ الیاز

[شایح ٹیٹ ٹی]

بہنہ بی بی: اپنی (جاری) حقوق سے راضی نہ ہیں۔

ایک نئے حضرات کے ہینے ڈالے پتے تھے لکچرہ کے

سہارا الیجنسیہ : ۱۰۔ بی اے پی ای سی سوسائٹی کراچی ۲۶

اڀي شاعري !
 مون توکي ڇڏي ڏنو هو
 ڪالهه توتي نظر پئي ته
 مون هڪ وحشي چيخ ڪئي
 ائين لڳو
 جڙ ڪنهن باز
 پنهنجو آکيرو سڃاتو آهي.

پيڻ پوڻ پور ڪري

شيخ اياز

[شايح ٿيڻ تي]

پنهنجي ڪاپي (جڙي محفوظ ڪرائيندو).
 اڄين ڪهڙو ڪهڙو ڏٺو پئي ڪوئي لکڻ ڪندو؟

سهارا انجنيئر : ۱۰ ۽ ۱۱ ڀاڱي ۱۱ ڀاڱي سوسائٽي ڪراچي ۲۹

پڙهندڙ نسل - پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دور جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هڪ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعوى ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل ڪلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اڪرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وس پٽاندڙ وڌ کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليگڱن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي همٿائين. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.

شيخ آياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ، ڀُڪارَ سان
تشبيه ڏيندي انهن سڀني کي بَمَن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو
آهي. آياز چوي ٿو ته:

گيتَ به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرن ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ ڳلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيتَ به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيتُ آڻي، هي بَمَ - گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته ”هاڻي ويڙهه ۽
عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني
آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين
محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج
۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي
policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن
سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پڻ سڀني کي چو، چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پڻ پڻ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)